

Univerzita Palackého v Olomouci
Filozofická fakulta
Katedra psychologie

**PROŽÍVÁNÍ RODIČOVSKÉ DOVOLENÉ Z POHLEDU
MUŽŮ, KTEŘÍ JI ABSOLVOVALI, A JEJICH PARTNEREK**

EXPERIENCE WITH PARENTAL LEAVE FROM THE
PERSPECTIVE OF MEN, WHO ATTEND, AND THEIR
FEMALE PARTNERS

Magisterská diplomová práce

Autor:	Bc. et Bc. Dominika Tvrdá
Vedoucí práce:	PhDr. Marek Kolařík, Ph.D.
Studijní obor:	Psychologie

Olomouc
2020

Prohlášení

Místopřísežně prohlašuji, že jsem magisterskou diplomovou práci na téma: „Prožívání rodičovské dovolené z pohledu mužů, kteří ji absolvovali, a jejich partnerek“ vypracovala samostatně pod odborným dohledem vedoucího diplomové práce a uvedla jsem všechny použité podklady a literaturu.

V dne

Podpis

Poděkování

Ráda bych na tomto místě poděkovala všem respondentům, kteří byli ochotni se zúčastnit výzkumu. Rovněž děkuji vedoucímu své práce, PhDr. Marku Kolaříkovi, Ph.D, za supervizi.

Obsah

Úvod.....	5
TEORETICKÁ ČÁST DIPLOMOVÉ PRÁCE.....	6
1 Rodina v širším kontextu	6
1.1 Vymezení rodiny a její funkce	6
1.2 Proměny rodiny v kontextu historie.....	8
1.3 Rodinné vztahy	10
1.3.1 Rodinné subsystemy	11
2 Otcovství.....	14
2.1 Definice otce a otcovství.....	14
2.2 Fenomén „nového otce a otcovství“	15
2.3 Role otce v rodině v historickém kontextu	16
2.3.1 Pohled do prehistorie a starověku	16
2.3.2 Otec v době předindustriální.....	17
2.3.3 Průmyslová revoluce a proměny otcovské postavy	18
2.3.4 Návrat významu otcovství	20
2.4 Vztah mezi otcem a dítětem.....	21
2.4.1 Navazování citové vazby	22
2.4.2 Postava otce ve vývoji dítěte	24
3 Otcové v kontextu českých a zahraničních výzkumů	28
3.1 Proměny mužů v zapojení do výchovy a domácnosti.....	28
3.2 Otcové versus rodinná politika	31
3.3 Muž jako hlavní pečující osoba z pohledu výzkumu.....	33
4 Muži a rodičovská dovolená z pohledu legislativy a sociokulturních trendů.....	38
4.1 Rodičovská dovolená z pohledu zákona	38
4.2 Obraz otce na RD v sociokulturním kontextu	44
5 Souhrn teoretické části a východiska výzkumu	46
5.1 Souhrn teoretické části.....	46
5.2 Východiska výzkumu.....	47
EMPIRICKÁ ČÁST DIPLOMOVÉ PRÁCE	49
6 Výzkumný problém a cíle práce	49
6.1 Vymezení oblasti výzkumu a výzkumného problému	49
6.2 Cíle výzkumu	50
6.3 Výzkumné otázky	50
7 Popis zvoleného metodologického rámce a metod.....	52

7.1 Metodologický přístup a typ výzkumu	52
7.2 Výzkumný soubor	53
7.3 Metody sběru dat	55
7.4 Metody zpracování a analýzy dat	57
7.5 Etické aspekty výzkumu	60
8 Výsledky výzkumného šetření	62
8.1 Hlavní výzkumná zpráva	62
8.2 Zodpovězení výzkumných otázek	73
9 Diskuze	77
10 Závěry	80
11 Souhrn	82
Seznam použitých zdrojů a literatury	85
Seznam příloh	92

Úvod

V posledních letech vzrůstá zájem odborné i laické veřejnosti o téma aktivního otcovství, které je spojováno jak s intenzivnějším zapojením mužů do výchovy dětí, tak i s rolí mužů na rodičovské dovolené. Trend pozvolna sílí s ohledem na sociokulturní a ekonomický vývoj společnosti i v české populaci. Státy severní Evropy mají však v tomto směru významný náskok, což se týká především sociálních nástrojů umožňujících efektivnější zapojení otců do péče o nejmenší děti. V České republice jsou muži na rodičovské dovolené zatím málo častým jevem, přestože legislativní zakotvení zde existuje téměř dvacet let. Charakteristika proměny rodičovských rolí a většího zapojení do péče o dítě je však podmíněna nejen ze strany mužů, ale i žen. Tato práce si proto klade za cíl prozkoumat prožívání a vnímání manželských párů či partnerů, kteří mají zkušenost s modelem péče o potomky, kdy je hlavní pečující osobou muž. Toto komplexní pojetí může pomoci zachytit dynamiku vztahu a rodiny v období plném změn. Základní rámec této práce se v nejširším pojetí týká rodiny, kterou jsem se výzkumně zabývala již ve své bakalářské práci na Univerzitě Palackého v Olomouci. Vzhledem k osobnímu zájmu o tuto oblast a dalšímu profesnímu směřování jsem se rozhodla zacílit na problematiku rodiny z jiného úhlu pohledu i v rámci magisterské práce. V teoretické části práce proto vycházím ze základních tezí o rodinné struktuře zmíněných v předchozí práci. Svým současným výzkumným projektem bych ráda přispěla k rozšíření porozumění problematice tohoto modelu péče o potomky s přesahem do poznání proměn v dynamice partnerského vztahu a vazby k dětem. Poznatky mohou být prospěšné nejen široké veřejnosti, neziskovým organizacím podporujícím aktivní otcovství, ale také v rámci poradenské praxe.

TEORETICKÁ ČÁST DIPLOMOVÉ PRÁCE

1 Rodina v širším kontextu

Rodina tvoří neodmyslitelnou součást našich životů od narození do smrti. Skrze ni začínáme poznávat svět, okolní prostředí a stáváme se lidskými bytostmi v rámci procesu socializace, který nám zprostředkovává. V rodinném prostředí získáváme bazální postoje k životu a lidem, které nás spolu s dalšími vnitřními i vnějšími faktory ovlivňují po celý náš život. V tomto kontextu pak určitým způsobem jednáme a reagujeme na různé situace a také je individuálně prožíváme právě z perspektivy naší rané zkušenosti s nejbližšími lidmi. Neznamená to však, že by rodinný kontext byl jediným faktorem ovlivňujícím naše chování a prožívání. Na tom se podílí i celá řada dalších činitelů od kultury, ve které žijeme, přes vrstevníky, přátele až po mediální prostor či politický systém a uspořádání.

Domnívám se, že pro účely diplomové práce a výzkumu je důležité vycházet z podstaty zkoumané věci, a proto se budu v navazujícím textu nejprve zabývat alespoň stručným vymezením rodinného systému, jeho proměnami v čase a v neposlední řadě se zaměřím na charakteristiku rodinných vztahů, protože ty vytvářejí v nejširším pojetí prostředí rozvíjející a podněcující rodičovské chování jako takové.

1.1 Vymezení rodiny a její funkce

Rodina je tradičně považována za významný a stabilní prvek našeho života i společnosti jako takové. Odborníci vymezují rodinu podle odlišných hledisek, a proto je obtížné nalézt její odpovídající charakteristiku, jež by ji vystihovala v celé šíři. Jednotná definice tedy zatím neexistuje, ovšem můžeme se setkat s mnoha rozmanitými vymezeními, která rodinu pojímají z různých úhlů pohledu.

Podle Možného (2006, 114) představuje rodina relativně stabilní a univerzální lidskou instituci nebo také „*společností uznávaný způsob, jak mít a vychovávat děti*“. Z tohoto pohledu ji můžeme pojímat jako základní jednotku každé lidské společnosti. Plaňava (2000, 73) rodinu chápe jako „*strukturovaný celek (systém), jehož smyslem, účelem i náplní je utvářet relativně bezpečný, stabilní prostor a prostředí pro sdílení, reprodukci a produkci života lidí*“. Rodinu lze charakterizovat také jako celistvý systém, který ale není pouhou sumou částí. Vytváří zcela novou kvalitu, která je nějakým způsobem ohraničená a zároveň strukturovaná a dynamická. V ideálním případě a širším slova smyslu je pak rodina podle Satirové (1994, 20) „*místem, kde člověk najde lásku,*

porozumění a podporu, i když všechno ostatní zklame; kde se osvěžíme, nabereme novou sílu a úspěšněji se pak vyrovnáme s vnějším světem“.

Pokud bychom nahlédli do odborných slovníků, najdeme veskrze podobné definice. Pedagogický slovník např. vymezuje rodinu jako společenskou instituci, která vytváří emocionální klima, ovlivňuje mezilidské vztahy, postoje, hodnoty a obecně životní styl jedince (Průcha, Walterová, & Mareš, 2009). Co se týče slovníku psychologického, ten na rodinu pohlíží jako na společenskou skupinu, která je „*spojená manželstvím nebo pokrevními vztahy a odpovědností a vzájemnou pomocí*“ (Hartl, & Hartlová, 2015, 512).

Z hlediska rodiny můžeme zmínit přehled základních funkcí, které jsou do jisté míry stabilní v čase. Jedná se o funkce: biologicko-reprodukční, socializační, psychickou a ekonomickou. Za základní účel vytváření rodin se považuje především ochrana a reprodukce jejích členů, která umožňuje pokračování rodu a rozvoj společnosti (Možný, 2006; Matoušek, 2003). Rodina by taktéž měla plnit funkci ochrannou, jež spočívá v zajištění životně důležitých potřeb všech jejích členů.

Kromě toho, že je rodina důležitá pro udržení společnosti jako takové, má rovněž socializační funkci. Jak vhodně podotýká Výrost a Slaměník (2008) člověkem se v pravém slova smyslu staneme až v rámci procesu socializace. Rodina představuje podle Matouška (2003) první model společnosti, se kterým se dítě setkává, má vliv na osobní vývoj a vztahy k dalším lidem, vštěpuje určité hodnoty a zprostředkovává víceméně podpůrné prostředí, čímž jedinci předává jisté sociální dovednosti, které může dále rozvíjet. Dítě tedy získává nejen rozmanité dovednosti a připravuje se na plnění budoucích rolí ve společnosti, ale také si podle Janošové (2008) v rámci socializace vytváří základ pro budování pohlavní identity. Mez hlavní úkoly rodiny tedy patří rovněž příprava svých členů na vstup do praktického života (Kraus, & Poláčková, 2001).

V rámci psychické oblasti, plní rodina také řadu významných funkcí, které se týkají citové blízkosti a opory ve vzájemných vztazích rodič-dítě, pocitu stability, bezpečného zázemí a vlastní hodnoty, jež se stává základnou pro budování obrazu o sobě samém. Emocionální rovinu vyzdvihuje také Matoušek (2003, 9) a vhodně podotýká, že: „*stálá přítomnost vysoce citově angažovaných rodičů je dnes považována za nepostradatelnou podmínku zdravého duševního i tělesného vývoje dítěte*“. V nejširším pojetí by rodina měla vytvářet zdravé prostředí, kde se mohou členové rodiny úspěšně vyvíjet a růst, což považují Epstein, Bishop, Ryan, Miller a Keitner (1993) za primární funkci rodinného systému.

Rodina se vyznačuje také společným ekonomickým zázemím, které si určitým

způsobem přerozděluje, případně předává, a je tudíž funkční i z ekonomického hlediska. To je zároveň jedním z faktorů, který rodinu spojuje. Domnívám se však, že ekonomické, resp. hospodářské pouto není v dnešní společnosti, ve srovnání s minulostí, natolik silné či významné, aby udrželo členy rodiny pospolu.

Rodina jako významná determinanta našich životů nám může v optimálním případě dát pocit vlastní hodnoty, stability, bezpečného zázemí a chráněného prostředí, psychickou pohodu, pocit smysluplnosti a případné materiální zabezpečení. Může být pro člověka prostředím, kde se může projevat autenticky, spontánně a otevřeně. Na druhou stranu se může stát také i výrazným zdrojem stresu, když např. nedochází k uspokojování citových a jiných potřeb a když se z rodinného prostředí stane místo, které není bezpečné.

1.2 Proměny rodiny v kontextu historie

Rodina jako ucelený systém vztahů se v průběhu času neustále mění, a to po stránce formy i významu. Nutno říci, že pokud by tomu tak nebylo, mohli bychom si klást otázku, zda je to vůbec přirozené. Rodina je totiž dynamický prvek a stejně jako ostatní systémy, jevy a fenomény ve společnosti se plynule vyvíjí určitým směrem. V navazujícím textu se proto budu v krátkosti zabývat tím, jak se proměnil pojem rodina, její význam, podoba, uspořádání a faktory, které v tomto procesu mohly sehrát důležitou roli.

Matoušek (2003) předpokládá, že rodina jako jednotka společnosti existovala už v době kamenné. Tuto teorii rovněž potvrdily i četné antropologické nálezy, které naznačují, že lidská společnost byla od počátku organizovaná, měla koordinované role jednotlivců, které byly rozdělovány podle věku, pohlaví a postavení ve skupině. Model rodiny tvořené rodiči, jejich dětmi, prarodiči a dalšími členy vykazuje stabilitu snad ve všech epochách vývoje lidstva a ve všech známých současných společnostech. Podle Matouška (2003) prakticky neexistuje žádný typ společnosti, který by se neopíral o rodinu jako o svůj základní článek, i když se její podoba v rámci soužití podstatně proměnila.

Pokud se podíváme do období starověku i středověku, i v těchto časech byla podle Giddense (1999) rodina institucí, bez níž by se ve společnosti těžko obešel. V té době bylo běžné soužití širších rodin, na venkově byly rodiny větší než ve městech, a lidé kladli velký důraz na příbuzenská pouta, což posilovala jejich vzájemnou solidaritu. Je ovšem nutno podotknout, že ve středověku, potažmo i ve starověku, pojem rodina označoval model velké domácnosti, kde pospolu žilo a hospodařilo určité společenství lidí podléhající dominantnímu jedinci – hlavě rodiny (Možný, 1990). Do rodiny se tedy počítali nejen

příbuzní, ale i ostatní, kteří v domě žili (např. čeledíni a děvečky)¹.

Postupem času, a především vlivem industrializace, začalo docházet k přesunu pracovních míst z rodin do továren a obyvatelé se začali více soustřeďovat do měst (Možný, 2006; Matoušek, 2003). Začala se také oslabovat pozice muže v rodině, protože přestal být jediným a hlavním živitelem rodiny. Ve veřejné sféře docházelo stále více k postupnému stírání rozdílů mezi muži a ženami. Žena už neodvozuje svůj sociální status a identitu od muže. Ten již není tak úzce svázán s rodinnými záležitostmi a do popředí se dostává osobní nezávislost² a svobodná vůle, což souvisí také s uzavíráním manželství. Sňatky začaly být uzavírány pouze z přání snoubenců a souhlas rodiny, nebo dokonce výběr partnera rodiči, ustoupil do pozadí (Giddens, 1999). Rodina byla tedy v minulosti pokládána za posvátnou a stabilní instituci ve společnosti. Podle Možného (2006) můžeme její výrazný posun sledovat zhruba od konce první světové války do současnosti.

Pokud bychom měli shrnout proměny rodiny, jedná se především o změny týkající se výběru manželského partnera, sexu, reprodukce, rodinné stability, povahy mužských a ženských rolí a socializačních procesů. Konkrétně to znamená, že rodina v průběhu staletí ztratila nepsané právo pro výběr budoucího manžela či manželky. Dnes tedy mladí lidé, alespoň v euroamerické kultuře, nejsou v tomto ohledu vázáni a mohou si pro život zvolit partnera podle své vlastní vůle.

Další proměnou je i přístup k sexu, kdy tradiční rodina ztratila „*monopol na legitimní sex*“ (Možný, 2006, 21) a člověk již nemusí první intimní zkušenost prožít po svatbě a může beze strachu, že by ho společnost zcela zavrhl, rozvíjet sexuální život před uzavřením sňatku. S tím ovšem souvisí také nárůst počtu nemanželských dětí, ke kterému dochází od počátku 70. let 20. století, a tak rodina postupně ztrácí i výsadní právo na plození dětí (Možný, 2006). Podle některých autorů slábne vliv rodiny taktéž v oblasti socializace jedince. Přestože rodina patří i v současnosti mezi hlavní činitele socializace, značně se rozšířila působnost jiných faktorů, které se velkou měrou podílejí na formování jedince, ať už jsou to státní a soukromé instituce, organizace nebo masmédiá.

V neposlední řadě se proměny dotkly samozřejmě i rozdělení rolí a pozic v rodině. Pevně stanovená tradiční hierarchie založená na patriarchátu se v postmoderní rodině

¹ Dnešní pojetí rodiny je poněkud užší a označuje domácnost tvořenou manželským párem, případně nesezdanou dvojicí nebo samoživiteli, a dětmi.

² Nezávislost ve vztahu nemusí být vždy považována za negativní prvek, neboť jistá míra osobní svobody, pokud je dobře vyvážená, je považována za zdravou složku vztahu (Klímeš, 2005; Možný, 1990). V očích našeho partnera můžeme právě tím získat na ceně, protože můžeme být sobě navzájem přínosem a podnětem k dalšímu rozvoji. Vyžaduje to ovšem hledání rozumné míry vyvážení vzájemné nezávislosti, která se pak může stát cenným prvkem partnerského vztahu.

vytrácí a je výrazně individualizovaná, spíše slabá. Tato skutečnost souvisí i s postupným stíráním hranic mezi „mužskou“ a „ženskou“ sociální rolí.

Rodinné hodnoty také prošly proměnou a v dnešní době jsou často vyjadřované spíše v podobě předmětů a materiálních statků, což mohou být automobily, nejnovější elektronické přístroje, šperky, nemovitosti apod. Tato skutečnost podle Možného (1990, 88) souvisí také s faktem, že rodina byla v minulých dobách „sociálním zařízením k udržení a přenosu soukromého vlastnictví“.

Tendence současnosti můžeme najít také v odkládání sňatků, záměrném posouvání rodičovství do pozdějšího věku, tzv. odložené rodičovství, udržování neformálních svazků a nové formy soužití (např. homosexuální svazky, nesezdaná soužití, singles, rodina s osamoceným rodičem), zvyšování rozvodovosti a výskyt tzv. seriální monogamie³, omezování počtu dětí v rodině nebo rozhodnutí nemít potomky vůbec (Sobotková, 2012). Dále se rovněž prodlužuje doba, po kterou děti žijí s rodiči spolu v závislostní rovině a využívají tzv. domácí servis. Do popředí se také dostávají individuální zájmy dospělých nad zájmy rodinné apod.

Lze konstatovat, že rodina prošla během staletí mnoha změnami a tento proces přirozeně pokračuje dál a je nezastavitelný. Neodmyslitelně souvisí s vývojem a změnami v celé společnosti, kde se odráží nejen kulturní podmíněnost, ale i dění ve světě (Výrost, & Slaměnik, 2008). Přesto ovšem najdeme mezi rodinami takové, které se více méně drží tradiční formy rodinného soužití a fungování, a tak vedle sebe existují různé podoby vývojových procesů v této oblasti.

1.3 Rodinné vztahy

Jak už bylo zmíněno výše, rodinu můžeme chápat jako strukturovaný systém, který ovšem z obecného hlediska musí být tvořen jednotlivými prvky ve vzájemné interakci, aby byla zachována jeho podstata. Systém funguje na základě povahy několika faktorů, jakými jsou způsob organizace a charakteristika jeho jednotlivých součástí, přičemž mezi nimi vznikají nejrůznější podsystémy a vazby (Matoušek, 2003). Konkrétní vazby a vztahy v systému mohou vznikat právě vlivem interakce, resp. sociální interakce, kterou Hartl a Hartlová (2015, 236) vymezují jako „vzájemné dorozumívání, verbální i neverbální, mezi dvěma nebo více jedinci či mezi skupinami“. Pro utváření vztahů je tedy nutnou

³ Jev poukazující na skutečnost, že člověk prochází během života několika svazky, ať už manželskými či nesezdanými (Možný, 2006).

podmínkou vzájemná komunikace v nejširším smyslu slova, jenž může mít povahu verbální i neverbální (jako např. chování, jednání, nonverbální prostředky). Za základní komponenty podílející se na vytváření vztahů v rodině tedy můžeme označit interakci, zahrnující komunikaci, a způsob uspořádání členů rodiny neboli vnitřní organizaci (Sobotková, 2012).

Hierarchické uspořádání charakterizovalo rodinné vztahy od nepaměti a souviselo s celkovým uspořádáním společnosti a respektováním různých pozic jejích členů. V tomto ohledu se dnešní rodina oproti minulosti nijak výrazně neliší, kromě toho, že se v současnosti více objevují nové formy soužití, jak bylo zmíněno výše. Spíše můžeme hovořit o přirozeném vývoji v rámci dynamiky vnitřní rodinné struktury, která postupně upouští od výsadního postavení muže jakožto „nejvyššího člena“ a hlavy rodiny, což souvisí kromě jiného právě s novými formami rodinného soužití. Chápání vnitřní struktury vztahů se v současné době ubírá směrem k rovnocennému vztahu mezi mužem a ženou, resp. otcem a matkou. Rodinný systém má tedy i dnes svou specifickou vnitřní organizaci, tzn. rozdělení vlivu a moci, role členů rodiny a hranice mezi nimi, což ostatně popisoval již Minuchin (1974), jehož klíčovým pojmem se stala právě rodinná struktura v rámci strukturálního pojetí konceptu rodiny. Z vnitřního uspořádání pak vyplývají konkrétní pravidla, očekávání a vzájemné interakce mezi jednotlivými členy.

1.3.1 Rodinné subsystémy

Rodina jako ucelený systém vytváří rovněž subsystémy, kdy se jednotlivci spojují, aby např. prováděli rozhodnutí, sdíleli zážitky a emoce nebo se věnovali společným zájmům a definovali sami sebe (Plaňava, 1993, 2000; Matoušek, 2003). Každý člen rodiny v nich pak zaujímá své místo.

Subsystém rodič-dítě rozšiřuje základní manželskou vazbu a vzniká přirozeně již v době těhotenství ženy (Možný, 1990; Matoušek, 2003; Sobotková, 2012). Tato vazba je ze své podstaty trvalá a nezrušitelná, ve většině případů bývá také velmi pevná, což souvisí rovněž s dlouhodobou závislostí a nesamostatností dítěte v rámci jeho přirozeného vývoje. Jak podotýká např. Možný (1990) nebo Langmeier a Krejčířová (2006), pro každého jedince je velmi významná především kvalita tohoto subsystému, protože ovlivňuje schopnost vytvářet další sociální vazby v budoucnu. K dalším „spojenectvím“, která jsou pro fungování rodiny nejvíce důležitá, patří vztah mezi mužem a ženou, resp. manželská/partnerská vazba, která tvoří pro dítě základní stabilní a vztažný prvek v rodinném systému. Plaňava (2000) považuje tzv. manželskou alianci za nejdůležitější pro

dobré fungování rodiny a upozorňuje na to, že v případě narušených vztahů mezi manželi může docházet k nebezpečné triangulaci, kdy jeden z rodičů neadekvátně posiluje vztah s dítětem a vytváří spojenectví v rámci obrany před manželským partnerem. Stejně tak podle Satirové (1994) musí existovat mezi partnery/manželi velmi pevný vztah, aby mohla rodičovská péče dát jedinci potřebnou podporu pro zdravý vývoj. Možný (1990) předpokládá, že párová vazba mezi mužem a ženou tvoří jádro rodiny, které má ochrannou funkci právě pro výše zmíněnou primární vazbu. Důležitost subsystému otec-matka zdůrazňuje také Sobotková (2012, 27): *„Není pochyb o tom, že celkový úspěch jakékoli rodiny závisí do značné míry na schopnosti ženy a muže vypracovat si dobře fungující vztah. Způsob, jakým manželé činí společná rozhodnutí, jak zvládají konflikt, jak plánují budoucnost rodiny, jak si vzájemně uspokojují potřebu jistoty a sexuální potřeby aj., je určitým modelem interakce a intimacy mezi mužem a ženou, který ovlivňuje i vývoj dětí.“*

Další subsystémy vznikají např. mezi dítětem a rodičem opačného pohlaví, v rámci něhož se dítě učí některým aspektům sexuální a rodičovské role. Tato vazba nabývá podle Matouška (2003) největší síly mezi čtvrtým a šestým rokem dítěte, přičemž by měla být později přetvořena do vztahu k jinému člověku. Další důležitá vztahová rovina se týká vazby mezi dítětem a rodičem stejného pohlaví, kdy se dítě také učí základům sexuální role, osvojuje si dovednost regulovat emoce, učí se morálním hodnotám nebo rozvíjí intelekt (Vágnerová, 2012).

Neméně významným subsystémem rodinných vztahů je sourozenecké spojenectví, na jehož základě si může dítě osvojit zejména sociální kompetence, učí se kooperaci, solidaritě, vzájemné výpomoci, komunikaci, ale i soutěžení nebo vytváření kompromisů apod. (Vágnerová, 2012; Sobotková, 2012).

V rámci vytváření rodinných vazeb však může docházet ke komplikacím z nejrůznějších příčin, a nemusí se tak podařit úspěšně navázat zmíněná spojenectví. Matoušek (2003, 93) se v této souvislosti domnívá, že: *„dítě, které nemá možnost uzavřít alespoň s jedním rodičem (nebo jeho stabilní náhradou) pevnou alianci, se považuje za deprivované, tzn. zbavené náležité rodičovské péče.“* Podle Sobotkové (2012, 27) pak *„jakékoliv pozdější problémy v subsystému rodič-dítě vždy signalizují (přinejmenším latentní) instabilitu rodiny.“* Kromě toho mohou zmíněná spojenectví nabývat charakteru dysfunkčního nebo méně funkčního, a může tak docházet k vytváření koalic, které Langmeier, Balcar a Špitz (2000) chápou jako spojenectví zaměřená proti zájmům druhého člena rodiny.

Jedním z důležitých pojmů v rámci rodinné struktury jsou také hranice mezi

zmíněnými subsystémy. Můžeme je chápat dle pojetí Emeryho (2012) jako jistá pravidla definující limity rodinných vztahů. Podle názoru většiny autorů by měly být jasně stanovené, ale zároveň mají zůstat v určité míře propustné (Minuchin, 1974; Satirová, 1994; Plaňava, 2000; Sobotková, 2012). Matoušek (2003, 83) v tomto směru podotýká, že: *„má-li být rodina funkční, musí být hranice všech subsystémů jasné a za jasných podmínek překročitelné. Nefunkční hranice je charakterizována buď jako difúzní (nejasná), či jako rigidní (nepropustná)“*. Pokud nejsou hranice explicitně stanoveny, může docházet k chaosu v oblasti kompetencí. Mohou pak vznikat problémy v procesech rozhodování, komunikace nebo převzetí zodpovědnosti a obecně se může narušovat fungování rodiny jako takové.

2 Otcovství

Jak už bylo zmíněno v předchozí kapitole, pro vývoj dítěte tvoří jednu z klíčových vztahových vazeb v rodině právě dyáda otec-matka a jejich vzájemný vztah. Do toho vstupuje přirozeně i individuální prožívání, vnímání a chápání rodičovské role jako takové. To se přirozeně formuje i na základě zážitků z primární rodiny, kde můžeme pozorovat a přebírat vzorce chování, které ve vztahu vůči sobě a dětem projevovali otec i matka. Původní rodinný systém tak může výrazně ovlivnit pozdější rodičovské chování. Ať už se věnujeme studiu jakémukoli členu rodiny, vždy bychom tak měli zohlednit skutečnost, že jeho fungování je spojeno s celým rodinným systémem, který je živý a prochází mnoha proměnami, a z tohoto pohledu na jedince nelze nahlížet jako na samotný subjekt bez dalších vazeb a strukturální dynamiky. Vzhledem k zaměření diplomové práce se však budu v následujícím textu věnovat primárně postavě otce, vymezením nových podob otcovství, které se v posledních letech vynořují, a stručně se zaměřím také na proměnu vnímání muže jako otce ve společnosti z hlediska různých perspektiv, které mají rovněž vliv na utváření a vývoj otcovské role. Kromě toho se v textu zaměřím i na vztah mezi otcem a dítětem a na význam otcovské postavy ve vývoji dítěte.

2.1 Definice otce a otcovství

Pro vymezení pojmu „otec“ se v dostupné literatuře setkáváme nejčastěji s jednoduchým označením jako rodič mužského pohlaví (Bakalář, 2002). Jeho podrobnější definice se dále váže na význam, role, funkce a představy o povahových rysech a jednání. Postava otce je tak spojována s několika rolemi, o kterých se odborná literatura zmiňuje a které se překrývají rovněž s funkcemi rodiny jako takové.

Biologická role otce je chápána ve smyslu reprodukčním, kdy se otcem stává muž, který dítě zplodil. K tomu se váže rovněž role právního vztahu k potomkovi, která ze zákona dále ustanovuje povinnost výchovnou i vyživovací (Hartl, & Hartlová, 2015). V tomto smyslu se otcem může stát nejen muž, který potomka zplodil, ale i takový, který si ho pomocí právního aktu přisvojil, resp. adoptoval, čímž získává legislativní práva i povinnosti vůči dítěti. Otce můžeme vymezit i z hlediska role sociální, kterou chápeme ve smyslu péče a výchovy o potomka (Bakalář, 2002). O psychologické rovině se v rámci definic v odborné literatuře většinou nehovoří jako o samostatné roli otce (nebo matky). Toto pojetí je většinou zahrnováno právě pod širší kontext role sociální. Podrobněji se psychologickou rovinou a vlivem otce na osobnost a psychický vývoj dítěte budu zabývat

v kapitolách 2.4, 2.5 a 2.6.

Otcovství v tomto kontextu Bakalář (2002) chápe jako vztah k dítěti zahrnující všechny výše zmíněné role. Právní hledisko zde ovšem nemusí být vždy nutně přítomno, protože otcovství může být realizováno i bez biologického vztahu k dítěti, které za svého rodiče může přijímat takovou osobu, která se k němu otcovsky chová (Matějček, 2005). V diskurzu o vymezení otcovství je důležité také zmínit, že jeho definice či představa se přirozeně měnila i v kontextu společensko-kulturním, jak se v krátkosti zmíním v následujícím textu.

2.2 Fenomén „nového otce a otcovství“

Za pozornost stojí i bližší pohled na nové koncepty či rozměry otcovství, které nám mohou pomoci přesněji vymezit chápání tohoto pojmu ve společnosti. V rámci terminologie se mohou nové pojmy ve svých významech překrývat či vzájemně doplňovat, ale všeobecně lze shrnout, že všechny nově vytvořené či používané pojmy značí posun ve směru nahlížení na otcovskou roli a změnu samotného otcovství tak, jak ji vnímá společnost i odborná veřejnost.

Pojem „nové otcovství/nový otec“ (v zahraniční literatuře new fatherhood/new father) je chápán v polaritě k jeho tradiční roli. Otec je v tomto pojetí chápán jako angažovaný a zapojený do péče a výchovy, navazuje s dítětem citové pouto od raného věku a má vlastnosti, které byly dříve přisuzovány výhradně matkám (Sedláček, 2008).

O „angažovaném otcovství“ (involved fathering/involved father) se hovoří v souvislosti s postavou otce, který je zapojený do denních povinností v domácnosti a péči o dítě. Představuje muže jako rodiče, který se spolupodílí na celém chodu a fungování domácnosti a výchově potomků, matku nenahrazuje, ale v součinnosti s ní se stejnou měrou zapojuje (Wall, & Arnold, 2007). Termín používá také Ministerstvo práce a sociálních věcí v Akčním plánu na podporu rodin s dětmi (2006) pro skupinu otců v rámci rodinné politiky.

V literatuře se setkáváme také s pojmem „pečovatelské otcovství“ (nurturing fatherhood), který představuje zejména otce, jenž nahrazuje roli matky na mateřské dovolené (Šmídová, 2008). Autorka tak označuje muže působícího v rodině jako hlavní osoba pečující o dítě.

V České republice se často setkáváme i s populárním termínem „aktivní otcovství“, které se vyskytuje v širším kontextu jako zvýšený zájem otce o výchovu dětí, o průběh těhotenství i porodu a roli otce jako takovou (Novák, 2013; Sedláček, 2008).

2.3 Role otce v rodině v historickém kontextu

Pohled na otcovskou roli prošel výraznou proměnou. V současnosti se setkáváme s dvojitým konceptem, kdy na jedné straně stojí autoři, kteří pojmají otce v historickém kontextu jako roli vytvořenou výhradně kulturním kontextem bez spojitosti s biologickou podmíněností, a na straně druhé oponují další odborníci tím, že takové tvrzení je stereotypní a zároveň poukazují na zakotvenost role otce v přírodě. Psychoanalytik Luigi Zoja (2017) sledoval projevy a proměny obrazu otce (jak v pojetí sociokulturním, tak i z pohledu archetypálního) v dějinách prehistorických a západní civilizace od antiky po současnost. Otcovství pojmá jako sociokulturní produkt, který staví do opozice k biologicky podmíněnému mateřství (Zoja, 2017). O vzniku rodiny a lidské společnosti hovoří Zoja (2017) v souvislosti s „objevením“ muže jako otce a upozorňuje na to, že ani v savčí říši samec ke svým potomkům nemá žádný zvláštní vztah. Z podobné perspektivy vnímá otce i Tomáš Novák (2013), který zdůrazňuje, že k tomu, aby se muž stal otcem, je zapotřebí jeho rozhodnutí. Matka naproti tomu podle Nováka (2013) musí své mateřství vnímat tak jako tak. Z jiného pohledu se na postavu otce dívá např. Tomáš Sedláček (2008), který zdůrazňuje, že otec rovněž projevuje své „mateřské“ instinkty a argumentuje velkou rozmanitostí způsobů otcovské péče v přírodě, kdy někteří samci také projevují otcovský zájem o mláďata. Na vrozený systém paternity u našich nižších biologických příbuzných poukazuje také Bakalář (2002).

Je patrné, že význam a role otce v rodině se historicky mění v souvislosti se sociokulturními a ekonomickými faktory, s vývojem společnosti jako takové a zároveň i s perspektivou, s jakou se na tuto problematiku různí autoři dívají. Nyní se alespoň ve stručnosti pokusím přiblížit význam otcovské role a jeho proměny v čase.

2.3.1 Pohled do prehistorie a starověku

Nejsilněji zakotveným pohledem na roli otce je tradice patriarchy, kterou můžeme sledovat v podstatě od dob prehistorických. Vzhledem k tomu, že dle některých autorů nemáme žádné písemné zdroje, abychom mohli spolehlivě vymezit význam pravěkého otce, se odborná veřejnost přiklání k pojetí, že otec původně zastával pouze roli živitelskou. Zoja (2017) navíc upozorňuje, že domněnky o možném matriarchátu nemají žádné kvalitní vědecké opodstatnění a že takové pojetí vychází spíše z pozdější mylné interpretace řeči prehistorických kultur. Novák (2013) konstatuje, že ke zrodu postavy otce, který se otcovsky také projevuje, bylo zapotřebí určitého stupně rozumové úrovně,

kterého v té době člověk nemohl dosáhnout. Stejně chápe postavu otce i Zoja (2017), který zmiňuje, že ke zrodu „otce“ je zapotřebí vědomého rozhodnutí. To autor spatřuje v momentu, kdy se pralidé-muži začali po lovu vracet domů ke svým potomkům a ženám (a nenechali je napospas bez zajištění potravy a ochrany), a tedy začali být schopni plánovitého jednání. Z pohledu evoluční psychologie byly vzorce chování přirozeným sociobiologickým postupem k přežití. V podání Busse (2009) pravěký otec plnil významnou úlohu ve výchově a předávání dovedností lovu, boje, spojenectví nebo udržování hierarchie. Přestože naše poznání není tak hluboké, abychom mohli jednoznačně popsat vznik rodiny, párového soužití nebo rodičovství z doby prehistorické, můžeme se pouze domnívat, že ke vzniku docházelo postupným prolínáním biologické a kulturní evoluce (Novák, 2013; Zoja, 2017; Buss, 2009).

Rodové systémy se postupně v lidském společenství začaly nahrazovat jednotlivými domácnostmi, jimž nadále vládli muži, a postava otce byla silně ovlivněna řeckou mytologií a také římským právem (Zoja, 2017; Novák, 2013). Kořeny mužské, resp. otcovské nadřazenosti vidí Zoja (2017) v antickém Řecku a zmiňuje i filosofické hledisko Aristotela. Ten považoval autoritu otce jako oprávněnou a domníval se, že je založená na přirozené nerovnosti mezi lidmi, kdy ta nejdokonalejší postava (otec) má automatickou nadvládu nad ostatními členy rodiny. Otec v Antice se pak stal jakýmsi majitelem svých dětí, rozhodoval o všem, co se jich týkalo, a v podstatě primárně ovlivňoval jejich osud – mohl je prodat do otroctví, zabít nebo zajistit lidská práva, s čímž naopak souviselo plné hrazení jejich životních nákladů (Novák, 2013; Chmelařová, 2008). Ve Starověkém Římě tedy k otcovství sloužilo prohlášení muže za otce dítěte, což Zoja (2017) označuje jako formální rituální akt vyjádření vůle k otcovství, který byl v té době pojímán jako vrchol osobního života muže-otce. Biologické otcovství v té době oproti tomu nemělo takovou váhu. Zabezpečit obživu svých dětí měli otcové na starost ještě několik dalších století. Jak zmiňuje Chmelařová (2008), ani ve středověku se význam otce jako nejvyšší autority v rodině nezměnil. Navíc se jeho role posunula do roviny, kdy rozhodoval o budoucnosti svých potomků v rámci spojení vhodných rodů skrze sňatkovou politiku (Novák, 2013).

2.3.2 Otec v době předindustriální

Doba před průmyslovou revolucí podpořila význam otce v rodině nejen v rámci autoritativního postavení, ale také kladla jeho větší důležitost při výchově a péči o dítě

(Burgessová, 2004). V průběhu 17. a 18. století bylo běžné, že muž pracoval po boku své ženy v hospodářství, na trhu nebo v obchodě a rodiny fungovaly soudržně tak, aby zajistily všechny potřeby svých členů (Badinter, 1998). Otec jako „hlava rodiny“ se výrazně podílel na výchově dětí a byl považován za zodpovědnější osobu při péči o dítě a jeho vzor. Podle Burgessové (2004) byl dokonce tak dominantní postavou, že se pojmy rodič a otec používaly jako synonyma. Muži např. dohlíželi na kojné, a drželi tak odpovědnost i za správnou výživu a růst, zajišťovali také vzdělání a ve starším věku dbali na morální a náboženský vývoj (Badinter, 1998; Chmelařová, 2008). Otec se tedy podle některých autorů stává obrazem nezastupitelného ochránce rodiny a klíčovou postavou ve výchově. Ženy byly chápány spíše jako nositelky života, které mužům dají možnost „utvářet“ si své potomky a vést rodinu. Postava otce ale byla velmi silná spíše v symbolice moci, jak se domnívá Burgessová (2004) a dodává, že v písemně dochovaných materiálech bylo jen velmi zřídka zaznamenáno vyobrazení otců s malými dětmi a intimní otcovská péče byla na některých obrazech a v textech zesměšňována.

První dekády 19. století ještě stále potvrzují obraz muže-otce jako nenahraditelného ochránce a pečovatele, ale postavení matky začalo taktéž nabývat na významu, zejména v roli péče o domácnost. Její úloha však oproti předchozí době stoupla i v rámci výchovy dětí. V průběhu 19. století se však otcovství „otřásl“ v základech a význam role otce se začal nezadržitelně měnit, což většina autorů spojuje právě s ekonomickým rozvojem (Zoja, 2017; Novák, 2013; Chmelařová, 2008; Bakalář, 2002).

2.3.3 Průmyslová revoluce a proměny otcovské postavy

Průmyslová revoluce zahýbala podle Chmelařové (2008) se společností především v tom, že striktně oddělila pracovní prostředí a domácnost, a rodina tak dostala nový charakter, ve kterém se výrazněji projevilo rozdělení jednotlivých rolí. Zoja (2017, 183) hovoří v této souvislosti o „*nejtemnější hodině otcovství*“. Sféra soukromá, kam spadala domácnost, a sféra pracovní už nebyla tak soudržná jako v předindustriální společnosti. Otec přestal být nezastupitelným článkem ve vedení dětí, jejich výchově a vzdělávání (Chmelařová, 2008). Tyto role začaly být zodpovědností matky, a muž se začal orientovat ve veřejné a pracovní sféře. S příchodem průmyslového věku byl otec nucen odcházet za prací, tudíž se rodině reálně vzdálil, avšak i nadále neztrácel na významu ve smyslu autority a „hlavy rodiny“ (Zoja, 2017). Výrazný posun můžeme zaznamenat v tom, že muži se více než ve sféře rodinné začali realizovat v rámci individuálních ambicí na poli pracovním. Pokud bychom se zaměřili na hledisko sociokulturní, můžeme hovořit o tom,

že mužská identita se nadále uplatňovala a zároveň utvářela a odvozovala od pracovní oblasti (Maříková, 2003; Šmídová, 2000). Změny v rodinném uspořádání přetrvávaly i nadále do 20. století a otcovská postava a její význam v péči o potomky byl ve společnosti obecně upozaděn, jak podotýká Zoja (2017). Otcové se povětšinou starali pouze o finanční zabezpečení rodiny a ve výchově zasahovali spíše ve smyslu obnovení kázně u dětí, pokud matčina autorita selhávala. Zoja (2017) v této souvislosti hovoří o otcích jako o luxusním zboží pro děti a manželky, kterým je chybějící čas s nimi nahrazován získanými financemi.

Počátek 20. století, navíc silně ovlivněn Freudovou psychoanalýzou a později posilněn vztahovou vazbou Johna Bowlbyho, postupně stvořil „kult mateřství“, ve kterém byl otec jako postava často opomíjen, ačkoliv Chmelařová (2008) poukazuje na to, že Freud ve svých raných teoriích považoval otcovskou postavu jako důležitý element v rámci socializace dítěte. Přestože se psychologové zpočátku zabývali více vztahem mezi matkou a dítětem, Freud ve svých úvahách zmiňoval potřebu dítěte otcovské ochrany a již v té době ji považoval za důležitý faktor pro vytváření sociálních norem (Chmelařová, 2008). Psychoanalýza, a její další představitelé jako Abraham nebo Ferenczi, pak zdůrazňovala důležitost postavy otce pro psychosexuální význam v rámci kastrálního komplexu (Etchegoyenová, 2007). Postavu otce i nadále provázela také silně zakořeněná představa „síly“ a „autority“. V archetypálním smyslu o ní například hovořil Jung (2013) jako o postavě s fascinující silou. Fromm (1996) otcovskou postavu zase vnímal jako ztělesnění normy ve společnosti a domníval se, že láska otce je podmíněná podle způsobů chování dítěte, které se o ni musí zasloužit, čímž zdůrazňoval jeho vnímání jako postavy, která buď trestá, nebo odměňuje. Psychoanalýza považovala za nejvýznamnější aspekt kvalitního psychického vývoje dítěte především intimní vztah s matkou od útlého věku (Bowlby, 2010). V odborné společnosti dominoval názor, že pouze matka a její vztah k dítěti je klíčovým a nenahraditelným faktorem, který je pravděpodobně biologicky determinovaný, což otcovskou postavu a význam otce při péči o děti definitivně odsunulo na okraj zájmu laické i odborné veřejnosti (Chmelařová, 2008). Otec byl chápán jako významná postava pro dítě až v jeho pozdějším věku, kdy mu má dát vedení, stát se pro něj autoritou a naučit ho řešit problémy soudobé společnosti (Fromm, 1967).

K vyloučení otců ze sféry soukromé dozajista přispěla svým dílem i válečná doba, která otce od rodiny nekompromisně a přirozeně odtrhla, jak se domnívá Zoja (2017). Období po válce pak přineslo velký zájem o teorii attachmentu Johna Bowlbyho (2010), který zdůrazňoval, že nepřítomnost matky u nejmenších dětí může mít závažný vliv na

vývoj charakteru v negativním smyslu. Primární vazba mezi matkou a dítětem se tak v oblasti psychologické stala významným prvkem určujícím vývoj dítěte a upevnila ve společnosti přesvědčení, že matka zaujímá v rodině a výchově dětí nezastupitelnou úlohu (Maříková, 2000). S odstupem času Bowlby konstatoval, že jeho závěry neobsahovaly důsledky nepřítomnosti otců ve výchově a že jeho uvažování bylo v tomto směru chybné (Chmelařová, 2008).

2.3.4 Návrat významu otcovství

Výrazným mezníkem, kdy se postavě otce znovu začalo dostávat zvýšeného zájmu, byla polovina 70. let, kdy Bowlbyho pokračovatel, Michael Lamb, zveřejnil článek, ve kterém zdůrazňuje „zapomenuté“ otce jako důležité postavy v rámci výchovy v rodině (Chmelařová, 2008). Otcovství se tak od té doby, alespoň v povědomí odborné veřejnosti, stává rovnocenným vůči mateřství. Objevily se četné výzkumy, které převrátily dosavadní mínění, že při péči o dítě a jeho výchově nezáleží ani v nejranější fázi na biologickém pohlaví hlavní pečující osoby, ale že při dostatečné interakci si dítě může vytvořit pevnou vazbu k otci i matce (Matějček, 1994; Maříková, 2000; Pleck, 1988; Lamb, 1986). V této době se začínalo hovořit o „novém otcovství“ nebo o „novém otci“, který je schopný po stránce psychologické i biologické zajistit veškerou péči, kterou dítě potřebuje. O tento posun v rámci odborné veřejnosti se postaral především psycholog Michael Lamb, který ve svých průzkumech prokázal, že otcové mají stejné předpoklady k tomu stát se dobrými pečovateli stejně tak jako matky (Maříková, 2000).

Můžeme tedy pozorovat návrat otcovství do soukromé sféry a do intenzivnějších pečujících vztahů, k čemuž jistou měrou přispívaly i změny ve společnosti, které umožnily ženám masivnější vstup na trh práce (Sirovátka, 2003). V souvislosti s tím se začal znovu proměňovat i charakter rodiny a jednotlivých rolí jejích členů. Začalo být nutností pojímat otcovství i mateřství z trochu jiné perspektivy a někteří odborníci začali hovořit také o „krizi“ ve spojitosti s mužstvím nebo otcovstvím, kdy dochází ke zmatení rolí, které souvisí právě s výraznějším prosazováním žen na trhu práce a s tradičním vnímáním sociokulturních rolí otce a matky (Zoja, 2017). V posledních letech se tak stále více prosazuje model, který přistupuje k oběma rolím rovnocenně nebo univerzálně v tom smyslu, že rodiče jsou vzájemně zastupitelní (Matějček, 1994). V souvislosti s tím se také otec jako postava prezentuje v moderní rovině jako aktivní, angažující, pečující a výrazně zapojený do rodinného života, ze kterého byl v dobách kultu mateřství vyloučen. Trend jde tedy v tomto smyslu opačným směrem a postupně se stírají rozdíly mezi tradiční

představou, kdy se žena stará o domácnost a muž pracuje a zajišťuje rodině přežití. Mužské a ženské role se podle Zoji (2017) rychle přibližují a začínají být vzájemně zastupitelné. K tomu samozřejmě velkou měrou přispívá i tlak žen a jejich požadavek na dělbu všech povinností, které jim byly doposud přisuzovány (Sirovátka, 2003). Stále více jsou akceptovány i jiné rodinné modely jako je sdílené rodičovství nebo prohození rolí, kdy otec zůstává na rodičovské dovolené (Sedláček, 2008). Takový model je ale reálně uplatňován více v západních společnostech, kde sílí snahy o rovnost v postavení žen a mužů v soukromé i pracovní sféře. Přes patrný vzestup a podporu aktivního a pečujícího otcovství se ale i dnes ve společnosti stále silně udržují tradiční představy o postavě otce a jeho úlohách ve veřejné a soukromé sféře, a tak se zatím obraz otce podle některých autorů pohybuje na pomezí tradičního či stereotypního a moderního přístupu (Maříková, 2000; Sedláček, 2008; Šmídová, 2003). Zoja (2017, 17) v této souvislosti hovoří také o „*paradoxu otce*“, kdy muž má podléhat dvěma odlišným požadavkům ze strany dítěte a rodiny, pro které má ztělesňovat morální zákon, a ze strany veřejné sféry, vůči níž má vystupovat z pozice síly, aby zajistil co nejlepší prostředky pro sebe a rodinu i za cenu porušení morálních hodnot.

Na počátku 21. století hodnotil vývoj role otce také Zdeněk Matějček (2004) z pohledu klinické praxe a realizovaných výzkumů a došel k závěru, že vidí obrovský posun otcovské role v pozitivním směru. Mluví o otcích jako o více „intimních“ ve vztahu ke svým dětem a upozorňuje i na větší citovou angažovanost při výchově a péči o děti. Matějček (2004) stejně jako Lamb (1986) upozorňoval i na to, že hlavním objektem připoutání se stává pro dítě ten rodič, který o dítě nejvíc pečuje, a to bez rozdílu pohlaví.

2.4 Vztah mezi otcem a dítětem

S masivnějším vstupem žen na trh práce se začalo především v oblasti sociologie hovořit o tom, že dochází i ke změnám uvnitř rodiny, které zasahují do její struktury, pozic a rolí muže a ženy (Maříková, 1999). Výzkumy realizované ještě do 60. a počátku 70. let se zaměřovaly s velkou převahou na ženu jako na klíčovou pečující osobu, která hraje ve výchově nezastupitelnou roli. Jak jsem již zmínila výše, ženám byla do té doby přisuzována hlavní odpovědnost za zdárný vývoj a výchovu dítěte, mužům byla v tomto ohledu přisuzována minimální role. O postavě muže v rodině jako otce jsme se tak dozvíдали spíše z reflektování jejich partnerek. Výzkumný zájem se změnil až ve druhé polovině 70. let, kdy se postavení muže v rodině začalo více reflektovat a muži jakožto

otcové začali být zkoumáni z hlediska jejich rodičovské zkušenosti, péče o děti, plnění domácích prací nebo také zkušeností s porozvodovým uspořádáním (Maříková, 2003).

O průkopnickou iniciativu a kritiku dosavadního přístupu se postaral již zmiňovaný psycholog Michael Lamb v roce 1975 (Warshak, 1996). Od té doby se muž jako otec dostal do centra zájmu výzkumné pozornosti a v odborné veřejnosti se začal prosazovat názor, že je otec v rodině důležitým činitelem ve vývoji dítěte a že může být stejně kompetentní osobou v péči o potomky a při jejich výchově (Warshak, 1996). Počátek 80. let se tedy v odborné literatuře výrazněji přesouval od „kultu mateřství“ k chápání otce jako významné postavy v rodině, který se v soukromé sféře angažuje, je schopný pečovat, má své nezastupitelné místo ve vztahu k dětem (Kimmel, 1987; Pleck, 1985; Lamb, 1986). Pohled na otce i matku se začal výrazně proměňovat. Odborníci začali upozorňovat na skutečnost, že k vytvoření pevné citové vazby mezi otcem a dítětem je zapotřebí věnovat se mu právě od nejranějšího dětství a zdůrazňovali i to, že muži jsou schopni zajistit dítěti stejně kvalitní péči jako matky (Pleck, 1988; Lamb, 1986). Řada vědců se začala intenzivně věnovat také vlivu otce na vývoj dítěte. Výzkumy přinesly řadu faktů

o důležitosti role otce při vývoji osobnosti dítěte, přičemž primárně předpokládají, že se jedná o otce citově angažovaného, pečujícího a investujícího do kontaktu s dítětem velkou část svého času. V následujícím textu se proto zaměřím na shrnutí faktorů, které jsou v odborných kruzích považovány za významné ve vztahu otec-dítě. Text nemá ambice podrobně popisovat připisovanou úlohu otců v jednotlivých etapách vývoje dítěte (už jen proto, že většina z nich byla zkoumána z pohledu, kdy hlavní pečující osobou byla matka, takže mohou být touto optikou víceméně zatíženy), ale cílem je přinést spíše ucelený obraz o oblastech, funkcích nebo rolích otce, které jsou v současnosti chápány jako významné při péči a výchově dítěte.

2.4.1 Navazování citové vazby

Odborná psychologická veřejnost se shoduje na přesvědčení, že novorozenci od počátku potřebují zažít pocit jistoty a bezpečí a hledají ho jak u matky, tak i u otce. K vytvoření tzv. základní důvěry je důležité, aby byla pečující osoba schopna rozeznat signály dítěte a adekvátně na ně reagovala (Vágnerová, 2012). Když John Bowlby v 50. letech 20. století zveřejnil svou teorii citové vazby a postuloval v ní, že mezi dítětem a matkou se postupně vytváří několik fází připoutání, přičemž jednou z nich je tzv. symbiotická vazba, při které dítě nerozlišuje mezi vlastní osobou a matkou, výzkumy se

zaměřily výhradně na rodiny, kde hlavní pečující osobou byla vždy matka (Bowlby, 2010). Přesvědčení o výhradním poutu mezi matkou a dítětem bylo podporováno také argumentem, že takové pouto je přirozeným pokračováním prenatální vazby (Sedláček, 2008). O to větším překvapením ve druhé polovině 70. let bylo zjištění, že tomu tak není a že citové pouto se může stejně tak pevně vytvořit i mezi dítětem a otcem (Lamb, 1986). Emoční vazba k otci se podle některých výzkumů vytváří přibližně v době, kdy se formuje stejné citové pouto k matce, a to i za předpokladu, že je matka hlavní pečující osobou (Lamb, 1986). Takové zjištění bylo bráno jako velice pozoruhodné a ukázalo, že je kojeneček schopný vytvářet vazby i se členem rodiny, který s ním netráví většinu času. Lamb (1986) také zdůrazňoval, že již kojenci si vytváří odlišné vztahy s otci a matkami a dokládá to tím, že dítě vydává jiné zvuky a odlišně reaguje na otcovu a matčinu přítomnost. Kromě toho postuloval, že kojenci snášejí lépe společnost neznámých lidí, pokud mají od počátku života častý a blízký vztah s otci (Lamb, 1986).

Další výzkumy ukázaly, že muži dokážou být stejně vnímaví k signálům nepohody kojenců a reagují na ně stejně jako ženy a dokáží i rozpoznat, co dítě potřebuje (Warshak, 1996). Tyto studie ukázaly, že citové pouto k oběma rodičům má významný dopad na vývoj dětí (Biller, 1993). Zkoumání bezpečné vazby se věnoval také Parke (1996), který konstatoval, že otcové, kteří si v průběhu svého dětství vytvořili bezpečnou vazbu, vytváří výrazně častěji bezpečnou vazbu také se svými dětmi, častěji jsou více angažovaní ve výchově a péči o své potomky. Výzkumy shrnují, že děti, které mají pozitivní a bezpečné připoutání k oběma rodičům, celkově fungují lépe než děti, jejichž vztah s jedním z rodičů je méně pevný. Zároveň se ukázalo, že faktory zajišťující bezpečné připoutání jsou stejné ve vztahu k matkám i otcům (Lamb, 1996). Stejně tak hovoří i Vágnerová (2012, 155), která dodává, že děti s pevným citovým poutem k oběma rodičům „*bývají jistější, samostatnější a chovají se zralejším způsobem.*“ Psychologové se tedy postupně přiklonili k závěru, že navázání citového pouta v raném věku hraje stále významnou roli ve vývoje dítěte, ale předpokládá se, že emoční pouto se vytvoří na základě přístupu a angažovanosti otce či matky při péči o potomka a že dítě biologické pohlaví v této souvislosti nerozlišuje. Ideální variantu z hlediska vývojové psychologie pak poskytuje bezpečná citová vazba s oběma rodiči (Vágnerová, 2012).

Lamb (1996) porovnával velké množství výzkumů, které byly publikovány od 40. let (včetně výzkumů zaměřujících se na nepřítomného otce, rozvody a angažované otcovství) a došel k obecnějšímu závěru, že děti si vytvářejí bezpečné vztahy s lidmi, kteří jsou citliví, vřelí a zapojení do výchovy dítěte bez ohledu na pohlaví dané osoby. Kromě

psychologického hlediska je důležité vzít v potaz i faktor společenský, který může do jisté míry ovlivňovat vztah mezi otcem a dítětem. Je patrné, že v posledních dvou dekadách můžeme pozorovat větší veřejný zájem o tematiku otcovských vztahů ve společnosti, což může přispívat i k reálným posunům ve vztahu rodič-dítě. Burgessová (2004) vnímá společenské povědomí o vztahu mezi otcem a dítětem stejně důležité jako to, co se mezi nimi skutečně odehrává, protože pokud ve veřejném sektoru převládá lhostejný přístup ke vztahům otec-dítě, pak se k takové vazbě obecně připisuje jen nepatrný význam.

2.4.2 Postava otce ve vývoji dítěte

V současnosti je otcovství chápáno stejně významně jako mateřství. Otec i matka jsou tedy pojímáni jako dva důležité činitele při výchově dítěte a v rámci rodinného systému. Jejich působení se může vzájemně doplňovat nebo překrývat podle aktuálních možností a zaměření obou rodičů nebo podle období vývoje dítěte. Chvála a Trapková (2018) konstatují, že je pro dítě vhodné, aby se v některých obdobích angažoval v péči a výchově více otec a v jiných matka, jejich role mohou být někdy zastupitelné a jindy vzájemně se doplňující.

Jak zmiňuje např. Vágnerová (2012), předpokládá se, že kvalita interakce mezi otcem a dítětem je odlišná oproti interakci mezi matkou a dítětem, ovšem neznámá to, že by tato interakce byla horší nebo méně významná. Liší se spíše kvalitativně v oblasti manipulace s dítětem, používáním odlišných řečových prostředků, způsobem úchopu, motorickým rytmem nebo způsobem hry s dítětem (Vágnerová, 2012). Možný (1990) chápe kvalitativní odlišnost vazby spíše jako „volnější vztah“ a konstatuje, že stejný typ vztahu mají i děti k otci. Jeho zjištění potvrdila např. i Gjuričová (1992), která na základě terapeutických setkání pozorovala vyšší míru blízkosti vztahu dítěte s matkou, podle jejích zjištění otec zůstával vůči dítěti více stranou. Rozdílnost postavy otce a matky v rodině považuje za velice významnou i Chvála a Trapková (2018), kteří zdůrazňují, že stírání rozdílů mezi otcem a matkou rozhodně není vhodné z hlediska vývoje dítěte, protože potřebuje mít zkušenost s odlišnými „světy“ svých rodičů.

Šulová (2004) považuje působení otce na dítě za specifické a nepojímá ho jako pouhé nahrazení mateřské role. Vlivem toho může dítě s každým z rodičů prožívat jinou zkušenost a poznání. Tvrzení, že otcové a matky se nedají snadno zaměnit a že si děti vyvábí odlišné vztahy k otci a matce, zmiňuje rovněž Parke (1996) a Šulová (2004) v souvislosti s tím dokládá, že výzkumy prokázaly, že dítě si již mezi prvním a druhým rokem života dokáže rodiče vybírat podle svých aktuálních potřeb a individuálních

zkušeností s otcem a matkou. Stejný názor zastával i Lamb (1986), který konstatoval, že blízký a častý kontakt otce s dítětem od narození je významný především z dlouhodobého hlediska, protože pak dítě lépe snáší přítomnost cizích lidí, živěji reaguje na podněty a má větší touhu expandovat do okolního prostředí.

Otcové povětšinou přistupují k dítěti s jinými záměry. Matky chtějí primárně dítě hlavně ochránit, čímž mohou někdy i bránit v expanzi dítěte a jeho poznávání světa. Muži oproti tomu mají tendenci více si s dítětem aktivně hrát, podporují jejich zvědavost, odvahu a tvořivost (Matějček, 2005; Vágnerová, 2012). To se může projevit výrazněji už v batolecím období, kdy vzájemné interakce s otcem mohou dítě podporovat k mnohem většímu experimentování s prostorem a i v případech nejistoty dítěte umí otcové své děti mnohem více pobídnout k další aktivitě (Šulová, 2004). Rozdíly při působení rodičů na děti v nejisté situaci zkoumal Parke (1996), který zachytil u chlapců výrazněji sociabilní chování v přítomnosti otce (v kombinaci s pozitivní emoční vazbou k němu). Dlouhodobé působení angažovaného a všímavého otce podle Billera (1993) významně přispívá k vývoji empatie k druhým lidem a k jejich lepšímu porozumění. To potvrzuje rovněž Parke (1996), který tvrdí, že pevná emoční vazba dětí s otcem má pozitivní vliv na jejich pozdější sociální chování. S tím souhlasí i Novák (2013), který poukazuje na jednoznačnou souvislost mezi pozitivním vlivem angažovaných otců na sociální intelekt jejich dětí, kdy se projevuje vyšší míra schopnosti empatie vůči potřebám a právům druhých.

V této souvislosti je také důležité, jak otcové reagují na emoce svých dětí. Parke (1996) zjistil, že pro schopnost utvářet přátelství u dětí v předškolním věku je významný vztah otce s dítětem, přičemž je klíčové, zda otec častěji vůči dítěti vyjadřuje pozitivní či negativní emoce. Odmítané děti ze strany svých vrstevníků, resp. méně oblíbené, měly otce projevující mnohem častěji negativní emoce vůči dítěti. Za významné se tedy považuje právě to, když otec s dítětem při hře kooperuje, snaží se jej doplňovat při výběru aktivit a dokáže častěji reagovat pozitivními emocemi vůči dítěti a jeho emocím. To výrazně snižuje i projevy agresivity a negativity v pozdějších letech adolescence (Novák, 2013).

Schopnost vytvářet vztah k ostatním může být stimulována i přes aktivity jako je škádlení, lechtání, běhání, zápasy, které jsou častěji zaznamenány při hře s otcem (Šulová, 2004). Zapojování dítěte do takových aktivit může pomoci přizpůsobení se novému, konfrontaci s nejistotou, vytrvání ve svém cíli a k vytváření citu pro pravidla, uvolňování zábran, odhadování vlastní síly, ale i k regulaci agresivity vůči ostatním lidem.

Podle některých autorů má pevný vztah mezi otcem a dítětem vliv také na vývoj

kognitivních schopností a může podporovat vývoj jeho intelektu, což bývá spojováno i s odlišností přístupů otců k dětem v řečovém projevu, kdy se podle Šulové (2004) otec stává náročnějším partnerem pro konverzaci vzhledem k tomu, že častěji žádá dítě o vysvětlení či upřesnění jeho projevu tak, aby byl pochopitelný a významově přesnější. Dítě je tak postaveno do situace, kdy se musí snažit nově pojmenovávat již zaběhnutou symboliku v rámci komunikace.

Klíčovou a nezastupitelnou roli hraje otec také ve vytváření základu pro samostatný citový život, kdy dítě získává určitý model pro své pozdější partnerské vztahy (Vágnerová, 2012). Nejdříve potřebuje dítě rozvinout vlastní „Já“, k čemuž je důležité poznat a uvědomit si existenci dalšího vztahu v rodině. Dítě tedy potřebuje projít zdravým procesem triangulace, kdy dochází k navázání vztahové triády a není tak citově připoutáno pouze na jednu významnou osobu (Bakalář, 2002). Přechod od vztahové dvojice k triádě (já-ty-on) znamená odpoutání od jedné osoby a nalezení vlastní identity, která vede postupně k emocionálnímu zrání a podle Matějčka (2005) dítěti pomáhá k vytvoření vlastní svébytné osoby i možnosti prožitku třetího vztahu mezi otcem a matkou. Otcovská postava tak může výrazně napomoci separačnímu procesu od ochranné matky, otec tak zprostředkovává kontakt s vnějším světem a pomáhá dětem dozrát (Chvála, & Trapková, 2018). Warshak (1996, 54) v tomto kontextu postuluje, že *„bez otcovy přítomnosti je pro dítě obtížnější dosáhnout v psychické pohodě své nezávislosti“* a v dalším vývoji kolem období adolescence pak může mnohem dramatičtěji prožívat a prezentovat svou snahu o nezávislost. Proto je důležité postupné odpoutávání se z primární vztahové dyády v rámci procesu triangulace, aby dítě mohlo vybudovat zralé mezilidské vztahy v dospělosti.

Další významnou úlohu připisují psychologové otcům také v procesu dospívání, kdy se dítě skrze otcovskou postavu snadněji stává autonomní a díky projevované důvěře ve schopnosti mohou lépe zvnitřnit svůj pocit kompetentnosti a orientaci na vnější svět, protože otcové mnohem častěji (oproti matkám) očekávají od dítěte samostatnost, zodpovědnost a nezávislost (Bakalář, 2002; Parke, 1996). Tlak na dodržování pravidel a povinností a zároveň i ocenění ze strany otce přináší dítěti pocit úspěchu a sebevědomí, které dítě do budoucího života potřebuje pro stabilní psychosociální vývoj. Přítomnost silné otcovské postavy a zároveň pečující mateřské postavy vytváří nejlepší podmínky pro vytvoření autonomie osobnosti, avšak je zapotřebí, aby otcovská síla nebo autorita byla dítětem vnímána přirozeně a s laskavým respektem (Warshak, 1996). Angažovaný otec, který se neprojevuje autoritářským způsobem, což bylo typické pro vnímání tradiční

postavy otce v minulosti, může přispět také ke schopnosti demokratického řešení sporů svých potomků (Novák, 2013). Dítě se od otce může naučit přirozeně ovládat své impulzy, agresivitu, kterou později dokáže snáze regulovat (Bakalář, 2002). Podle Warshaka (1996) tak může přítomnost angažovaného otce v rodině přispívat jako ochranný faktor delikventního chování, především u chlapců, přestože se nepotvrdilo, že by za antisociálním chováním stála vždy pouze nedostatečná otcovská péče. Bakalář (2002) však upozorňuje, že podle některých amerických výzkumů je považována nepřítomnost otce ve výchově za silně destruktivní trend v soudobé společnosti. Při úvahách o vlivu postavy otce ve vývoji dítěte je však nutné vzít v potaz i systémové hledisko kvality rodinného prostředí, kde pouhá přítomnost otce nezaručuje zdravý vývoj dítěte (Sobotková, 2012).

3 Otcové v kontextu českých a zahraničních výzkumů

Empirickým sondám věnujícím se diskurzu otcovství se od 80. let 20. století věnuje značná řada odborných prací a zájem o toto téma stoupá i nadále, zejména v posledních dvou dekádách. Autoři téma studují z různých úhlů pohledu, ať už se jedná o širší perspektivu rodinné politiky a příležitostí napomáhajících k utváření nového přístupu pečujících otců, nebo z pohledu psychologie a sociologie v rámci gender studies, které jsou s tématem přirozeně propojené. V souvislosti s vývojem sociokulturních podmínek společnosti lze tak postřehnout v posledních letech výraznější zájem o téma mužství jako takového i na české mediální scéně, která ho dává do souvislosti nejčastěji právě s výchovou a péčí o děti. V této kapitole se proto budu podrobněji zabývat změnami otcovství zachycenými výzkumy a studii, které se tématu věnovaly v co nejširší perspektivě. V následujícím textu se zaměřím nejdříve na proměnu angažovaného přístupu v péči a výchově, zmíním se také o podmínkách z pohledu rodinné politiky, ve které se aktivní otcovství odehrává, a nakonec se pokusím shrnout dosavadní výzkumy o mužích působících jako hlavní pečující osoby.

3.1 Proměny mužů v zapojení do výchovy a domácnosti

Pojem „nový otec“ nebo „nový muž“ se výrazněji začal vynořovat na počátku 80. let hlavně v USA a byl charakterizován jako muž, „*který pečuje o své děti spolu s manželkou a zároveň se zapojuje do chodu domácnosti, vychovává tak děti, které mají pozitivní alternativu k obrazu mužství, který je jim nabízen dalšími hlavními socializátory – masmédií, školou a kamarády*“ (Šmídová, 2003, 167). V Čechách se oproti západním zemím tento pojem dostával do povědomí pomaleji. Ještě na konci dvacátého století se podle výzkumů (Maříková, 2000) česká veřejnost stále více přikláněla k postoji tradičního rozdělení rolí – muž má živit rodinu a žena se má starat o děti a domácnost. Tento názor sdílelo podle Maříkové (2000) 60 % mužů, ale jen 48 % žen vysokoškolsky vzdělaných a 70 % žen se základním vzděláním. Ukázalo se, že se vzrůstajícím vzděláváním u žen vzrůstá i nesouhlas s tradičním rozdělením rolí. Z výzkumů tak vyplynulo, že v době, kdy jsou děti nejmenší, je zpravidla akceptován spíše tradiční model uspořádání rodinných vztahů a je považováno za „normu“, že žena zůstává doma na rodičovské, přestože muži hodnotí toto období jako důležitější a rodina se pro ně stává více důležitá, než když jsou děti starší. Ženy tento model akceptují, přestože se podle Maříkové (1999) snaží udržet kontakt se svou profesí. Musíme vzít rovněž v potaz nejen názorové a postoje faktory,

ale i skutečnou realitu týkající se uplatňování rodinných modelů. Maříková (2000) z výzkumu z roku 1994 zjistila, že po narození a během předškolního věku dítěte zůstává ve státech západní Evropy v domácnosti až 70 % žen, naopak v postkomunistických zemích pracuje až 60 % žen ve stejném období na plný úvazek. Na druhou stranu se ale v českých výzkumech zaměřených na postojové otázky ukázalo (Maříková, 1999), že se ženy vnímají jako důležitější osoby v rámci výchovy dítěte a že výrazněji lpí na své rodičovské roli, protože se nechtějí vzdát svého výsadního postavení. Muži naopak zdůrazňovali důležitost obou rodičů při výchově dítěte. V tomto ohledu se tedy ženské pohlaví ukázalo jako více konzervativní vůči změnám v rodinném modelu. Pokud se jednalo o vyjadřované postoje vůči záměně rolí v celkové péči o dítě, což by znamenalo proměnu hlavní pečující osoby, ženy častěji souhlasily se záměnou rolí a vítaly ji, muži se názorově ve většině shodovali na tom, že se vidí spíše jako vychovatelé, ale již ne jako hlavní pečovatelé o potomky. Maříková (1999, 91) výsledky shrnuje konstatováním, že *„tam, kde by muži nebo ženy mohli něco „získat“, jsou pro změnu. Naopak tam, kde by mohli „ztratit“, lpí na vžitých vzorcích jednání, na tradičním obsahu jimi zastávaných rolí.“* Jejich deklarované názory a zastávané postoje se tak zdají být nekonzistentní.

Zajímavý pohled na otcovství přináší např. výzkum Šmídové (2003), která hledá alternativní identitní vzorce a životní dráhy mužů v České republice. Vychází při tom z mužských studií, jejichž základním tématem je dekonstrukce dosavadních definic maskulinity, které se mohou zdát z hlediska dnešní společnosti neudržitelné, a snaží se nalézat jiné modely mužství, ve kterých mohou současní muži uplatnit svou identitu jiným způsobem než ve spojení s dominancí, úspěchem, mocí a rolí výhradního živitele rodiny. Šmídová (2003) také upozorňuje na jev, který lze ve společnosti zachytit ke konci dvacátého století, a to je „volání“ po proměně mužství. Především v souvislosti současných forem rodinného života, kdy mnoho odborníků na rodinnou problematiku (Mareš, & Potočný, 2003) stále více upozorňuje na nepřítomnost otců při výchově potomků. Pozitivní aspekt proměny společnosti vidí Šmídová v tom, že řada zahraničních studií ukazuje, že muži mají o změnu přístupu skutečný zájem (Kimmel, 1987; Hochschild, 1990; Segal, 1990) a že se v sociokulturních podmínkách pozvolna vytváří prostor i pro vytváření obrazu postavy otce ne jen z perspektivy zažitých stereotypů, kdy je otec pojímán komplementárně k postavě matky, tedy jako přísně racionální maskulinní postava bez emocí. Americké výzkumy z konce dvacátého století (Kimmel, 1987; Hochschild, 1990; Segal, 1990) ukázaly na skutečnost, že muži se v této době nevyhnuli negativním

reakcím ze strany ostatních příslušníků stejného pohlaví, což negativně ovlivňovalo ochotu podílet se ve větší míře na péči o děti a domácnost.

Větší zapojení otce do výchovy bylo také patrné ve dvoukariérových manželstvích v amerických výzkumech na konci 90. let, kdy se muž připojil k tradičním povinnostem ženy v péči o potomky a domácnost. V té době se však nehovořilo o větším rozmachu přímého převrácení rolí, kdy se muž stane hlavní pečující osobou. Možný (1983) připustil, že takovýto model v určitém podílu vždy fungoval i v českých rodinách, ale byl více méně skrytý. Hoschildová (1990) pak upozornila na to, že v USA se ukazuje velký výskyt manželských párů, kteří proklamují, že rovnocenně sdílí rodinné povinnosti, ačkoliv realita je trochu odlišná od subjektivně sdělované zkušenosti. Nicméně je nutné zmínit, že ve výzkumu Kimmela (1987) nebo Hochschildové (1990) se objevily páry, které dvoukariérové manželství při péči o malé děti zvládaly uspokojivě, a to především díky jejich postoji, jenž nebyl zatížen tradičním rozdělením rolí. Tyto páry zároveň nepovažovaly činnost hlavní pečující osoby za méně hodnotnou než roli živitele rodiny. Ukázalo se tedy, že muži s méně rigidní představou o genderově vhodných rolích mají největší pravděpodobnost zapojit se do aktivního rodičovství.

Vliv společenských konvencí se prokázal i u nás. Potočný a Mareš (2003) např. konstatovali, že většina českých mužů i na počátku 20. století nepohlíží na výchovu a péči o domácnost jako na něco, co by stálo za uznání, a pokud se do těchto rolí více zapojují a jsou angažovaní, často se setkávají s negativní zpětnou vazbou od ostatních mužů. Kromě zahanbení od představitelů stejného pohlaví je ale důležité zmínit ještě další faktor, který může stejnou měrou bránit většímu zapojení otců v soukromé sféře, a tím jsou podle některých autorů samy ženy. Maříková (1999) zjistila, že vliv na angažovanost mají také ženy, které velmi často zaujímají postoj, že muž by jejich „práci“ nikdy nezastal tak dobře jako ony samy. Některé výzkumy však ukazují pozitivní trend, který má dopad na celý rodinný systém. Pokud otcové mají vlastní zkušenost s tím, co obnáší tradičně pojímaná ženská role, zvyšuje se mezi partnery míra vzájemné tolerance, respekt i soudržnost, což se podle Valouchové (2008) projevuje v zemích, kde se muži více zapojují do rodinných povinností, nižším počtem rozvodů a rozchodů.

Pokud bychom chtěli srovnat výzkumy zahraniční a české, je zde podle Maříkové (2000) patrný odlišný vývoj tuzemské a západní rodiny, jak v její struktuře, tak i v dynamice. Vzorce chování obou partnerů jsou i na počátku 21. století stále silně zatíženy předávanými stereotypy z minulosti a posuny jsou zejména v českém prostředí motivovány spíše pod ekonomickým tlakem a jeho sociálními dopady.

3.2 Otcové versus rodinná politika

Ženám se za posledních třicet let otevřely v mnoha profesních oblastech větší možnosti zaměřit se na kariéru a celkově masivněji vstoupit na trh práce, přesto se však musí stále potýkat s několika faktory, které jim tuto cestu mohou znesnadňovat (Sirovátka, 2003). Jedná se o celkové sociální klima a hodnotové vzorce, které jsou podle výzkumů v České republice stále v rovině tradičního rodinného modelu, kdy víc než polovina Čechů považuje za standardní, aby žena pečovala o rodinu a domov a muž zastával roli živitele (viz srovnání např. Čermáková, 2000 a Friedleanderová, 2020). Ve srovnání s ostatními zeměmi Evropské unie tak Česká republika patří mezi státy, kde se jen velmi zvolna prosazuje model „sdílené péče“ o potomky a kde je silněji zakořeněná tradice v rozdělení rolí při péči o potomky (Sirovátka, 2003).

Domnívám se však, že síla sociokulturního pohledu na model péče o potomky se tak stává možnou komplikací nejen pro ženskou část populace, ale i pro muže, kteří by mohli a zároveň chtěli uplatnit možnost být s potomkem na rodičovské dovolené. Pomyslný tlak společnosti na stereotypní rozdělení rolí po narození dítěte působí tedy dle mého názoru na obě pohlaví zároveň a ne jen na ženy.

Stereotypní představy společnosti mohou obecně přispívat ke komplikovanější cestě za kýženým způsobem života jedince, protože, jak zmiňuje např. Gjuričová (1992), jsou v lidské společnosti považovány za lidskou přirozenost a za jistý neměnný koncept, který platí „odjakživa“. Přestože stereotypizace přináší lidem i v pozitivním smyslu sociální kontrolu, tak může přecházet i do negativní dimenze tlaku, kdy jednáme na základě očekávání druhých i za cenu toho, že se s takovým chováním neztotožňujeme a nepřináší nám uspokojení. Tento fakt zde zmiňuji právě z toho důvodu, že se výrazněji projevuje v oblasti volby rodinného modelu po narození potomka, kdy musí jak žena, tak muž brát v potaz nejen své touhy a pocity, ale i sociální tlak společnosti, se kterým se setkává v kruhu rodinném, u přátel, ale i v rámci sociální a rodinné politiky, která zasahuje přirozeně i do profesní oblasti.

Rodinná politika u nás zatím také v reálné praxi nedávala příliš velké možnosti ve skloubení péče o potomky (do tří let věku dítěte) a kariéry, a tak je reálně praktikován převážně model přerušované kariéry, který je z pohledu Sirovátky (2003) nevýhodný hlavně pro ženy, jež mají po návratu z rodičovské dovolené výrazně horší pozici na pracovním trhu oproti mužům. Dítě se tak podle Sirovátky (2003) stává stále větší překážkou žádané pracovní aktivity nebo budování kariéry pro ženskou část populace.

Ženy, jejichž kariéra slibuje vyšší finanční i společenské ohodnocení tak mohou přirozeně tíhnout k nepřerušování profesního vývoje a k tomu, aby je na rodičovské brzy vystřídali jejich partneři, kteří nedosáhnou na takové příjmy (Sirovátka, 2003). Tento fakt pak potvrzují i některé zahraniční nebo české studie, které ukazují na to, že muže vedou k rozhodnutí zůstat na rodičovské dovolené (dále jen RD) především ekonomické důvody (Maříková, 2003; Holter, 2003; Segal, 1990).

Jako východisko vidí Sirovátka (2003) vhodně koncipovanou veřejnou a sociální politiku, která by napomohla rodinám zvolit uspokojivý model realizace rodinného a pracovního života. Stejnou myšlenku prosazoval také Kimmel (1987), který kladl důraz právě na roli zaměstnavatelů, kteří by měli reálně prosazovat vhodné podmínky jako je například flexibilní pracovní doba, služby zaměstnancům pomáhající pečovat o děti apod. Také Maříková (1999) konstatuje, že organizace pracovní sféry není dostatečně otevřená vůči mužům orientujícím se více na rodinu než na práci. Tato tendence dále postupně sílila v zemích Evropské unie a v posledních letech je zde patrná snaha o podporu sociálního postavení a významu rodin včetně sladění rodiny a práce (Maříková, 1999). Švédsko, jako země s nejvýraznější prorodinnou politikou, se podle Burgessové (2004, 172) citlivě zaměřuje na potřeby mužů ve skloubení práce a rodiny a dnes již každý třetí švédský muž považuje za ideální, když se mohou oba rodiče rovným dílem podílet na péči o děti a vydělávání peněz, a dodává: *„Umožníme-li mužům i ženám vyvážit jejich pracovní a rodinné potřeby, bude to v dlouhodobém výhledu znamenat revoluci v pracovní době, která už je ostatně na spadnutí.“*

V České republice ale tento trend zůstával dlouhou dobu mimo agendu rodinné politiky s úzkým zaměřením pouze na kompenzaci přímých nákladů na děti (Sedláček, 2008). Rodinná politika by tak měla mít v perspektivě spíše preferenci modelu kontinuálního zaměstnání s potřebou společnosti harmonizovat rodinu i práci, čímž by napomohla uspokojivější realizaci životních plánů a potřeb další generaci, což v současné situaci komplikují legislativní, společenské i materiální podmínky.

Patrný posun lze spatřit v posledních třech letech, kdy se Ministerstvo práce a sociálních věcí snaží pokročit v koncepci sladění rodiny a zaměstnání pomocí rozšíření dětských skupin v rámci nerodinné denní péče nebo zavedení finanční dávky otcovské poporodní péče v roce 2018. Do konce roku 2019 došlo také k zavedení dlouhodobého ošetřovného a navýšení rodičovského příspěvku, který začal reálně platit s účinností od 1. 1. 2020 (MPSV, 2019). V rámci koncepce rodinné politiky má také MPSV za cíl podpořit větší zapojení otců do péče o děti pomocí motivačního střídacího bonusu,

zároveň rozvolnit i předchozí omezující opatření, která se týkala pobírání rodičovského příspěvku (Kuchařová a kol., 2020). V teoretické rovině má MPSV také za cíl podporovat zaměstnavatele v možnosti poskytování flexibilnější pracovní doby, což by umožnilo lépe skloubit pracovní a rodinné nároky (Kuchařová a kol., 2020).

3.3 Muž jako hlavní pečující osoba z pohledu výzkumu

Výzkumy z konce dvacátého století (Segal, 1990; Statham, 1986) jednoznačně prokázaly, že otec jako primární rodič je schopen fungovat a postarat se o své dítě stejným způsobem jako matka, vyjma kojení. Lamb (1986) konstatoval, že z porovnání kompetencí matek a otců, které byly výzkumně sledovány, se ukázalo, že v novorozeneckém období jsou otcové schopni poskytnout stejně kvalitní péči jako matky. Kromě toho došel k závěru, že vztahovou vazbu si novorozenec postupně vytváří k oběma rodičům bez ohledu na biologické pohlaví v souvislosti s kvalitou vztahu, angažovaností a dostatečným uspokojováním jeho potřeb. U nás se o diskurz otců jako hlavní pečující osoby zajímal i profesor Matějček (1994), který na základě klinického pozorování a výzkumů v této oblasti konstatoval, že mateřské chování vůči dítěti je univerzální a jsou ho schopni jak otcové, tak i samotné děti v pozdním školním věku.

Geigerová (1996) se rovněž pokusila srovnat rodiny, kde byl hlavní pečující osobou otec, a rodiny, kde jako primární osoba v péči o dítě působila matka, a došla ke stejnému závěru, tedy že obě dvě pohlaví jsou stejně schopné v rodičovských funkcích a žena i muž jsou schopni působit jako primární pečující osoby. Kromě toho se autorka znovu pokusila dokázat vývoj vztahové vazby u rodičů bez ohledu na biologické pohlaví. Kojenci vystaveni stresové situaci podle jejích závěrů významně více vyhledávali v těchto situacích ochranu a bezpečí u rodiče, který byl jeho hlavní pečující osobou, ať už to byl muž či žena. Podle Lamba (1996) však její studie nedisponuje reprezentativním vzorkem, protože dohromady zahrnuje pouze 28 párů. Dalším kritickým bodem jsou pak podle Lamba (1996) pořízené videozáznamy, které reprezentují jen malý zlomek času stráveného rodiči s dětmi.

Podobné výzkumy tak posunuly pohled odborné veřejnosti do roviny, kdy se na péči o děti díváme spíše jako na naučené vzorce chování, které se upevňují v průběhu vykonávání dané aktivity, než jako na vrozený faktor.

Australský výzkum (Russel, 1987) ukázal několik zajímavých jevů, které souvisely s odchodem muže na rodičovskou dovolenou. Někteří otcové pocíťovali plné uspokojení

a svobodu, druzí naopak pocítovali pokles sebevědomí spojený se ztrátou placené pracovní činnosti. Russel (1987) kromě toho upozornil na fenomén „otce hrdiny“, kdy se partnerky těchto mužů setkávaly s výrazně pozitivními reakcemi okolí na jejich muže a cítily nespokojenost s tím, že je jako ženy by nikdo jako „hrdinky“ neoznačil. Z pohledu mužů se však objevily také stížnosti, které ukazovaly na nedostatek podpory ze strany jejich partnerek. Podobné jevy zaznamenala ve švédském výzkumu také Linda Haas (1988), která zkoumala pocity u 85 otců na rodičovské dovolené a konstatovala, že nejčastěji se objevovalo negativní prožívání v souvislosti s odchodem ze zaměstnání a překvapení z množství práce, kterou péče o dítě představuje. Švédské ženy byly podle jejího srovnání (Haas, 1988) spokojenější v případech, kdy nastoupily na celou dobu trvání rodičovské dovolené, než když se o ni dělily s partnerem. Pozdější výzkumy ve Švédsku ukázaly, že pokud otcové po narození dítěte zůstávají na rodičovské dovolené alespoň tři měsíce, výrazně se zvýší jejich angažovat v péči o dítě i po návratu do práce (Burgessová, 2004). Ke stejným závěrům došla i studie OECD (2016), podle které se významně zvyšuje zájem o péči o děti, pokud mají otcové zkušenost s rodičovskou dovolenou nebo se na ní podílejí alespoň v rámci otcovské dovolené v řádu dvou až tří měsíců. Muži více zapojení do společných úkolů, které péče o dítě přináší, vykazují podle OECD (2016) vyšší životní spokojenost a zájem o udržení kvalitnějšího vztahu s dětmi i v období jejich dospělosti.

První českou studii o mužích pečujících o děti v období nároku na rodičovskou dovolenou, zveřejnily autorky Maříková a Radimská v roce 2003 (na zakázku Ministerstva práce a sociálních věcí ČR). Výzkum mapoval zkušenosti otců, kteří působili jako hlavní pečující osoby alespoň šest měsíců, případně se v péči o děti do věku 4 let střídali s partnerkou/manželkou. Maříková a Radimská (2003) zjistily, že muž na rodičovské nebyl v té době běžným jevem a že otcové, kteří zcela přejímali péči o dítě a domácnost se ve zkoumaném vzorku vyskytovali velice ojediněle. Kromě toho definovaly další tři „typy“ mužů.

Ve zkoumané populaci se tak podle Maříkové a Radimské (2003) objevili ti, již se snažili o převzetí povinností při péči o dítě a domácnost rovným dílem se svými partnerkami. V této podobě pak spíše snížili své pracovní úvazky tak, aby dokázali skloubit pracovní a soukromou sféru, přičemž cítili vnitřní potřebu se o dítě starat a více se angažovat.

Největší skupinou mužů se pak stali „otcové naplno“, kteří zůstávali na rodičovské především vlivem vnějších faktorů, kdy jejich partnerky měly lepší příležitosti na pracovním trhu a byly v této oblasti ambicióznější, zároveň měli muži zájem si roli otce na

rodičovské vyzkoušet a pracovní realizaci nepřikládali tak velký význam. Tito muži většinou vykonávali profese související s výchovou a komunikací s druhými nebo profese umělecké (Maříková, & Radimská, 2003).

Poslední skupinu pak tvořili „tradiční otcové“, kteří k rodičovské byli největší měrou „donuceni“ okolními podmínkami a sami by si takovou roli nevybrali. Skupina zahrnovala nejvíce muže, kteří měli buď velmi špatnou pozici na pracovním trhu a pohybovali se navíc v regionech s vysokou mírou nezaměstnanosti, a také k nim patřili ti, jenž se ocitli v nepříznivých životních podmínkách jako je ovdovění nebo opuštění partnerkou (Maříková, & Radimská, 2003).

Výzkumem otců na rodičovské dovolené se u nás zabývala také Nešporová (2005), která se zaměřovala především na motivační faktory a reakce okolí. Autorka na základě výsledků výzkumů došla k názoru, že hlavní motivací mužů k odchodu na rodičovskou dovolenou je zejména ekonomická stránka spojená s faktory, kdy partnerky těchto mužů mají v některých případech také pocit neuspokojení ze situace, že by přišly vlivem delšího přerušení pracovní kariéry o lepší pracovní pozici, než měly doposud. Mužů se zájmem o aktivní pečovatelskou roli a s vnitřním přesvědčením a přáním podílet se na péči o dítě v rámci RD se ve výzkumném vzorku objevilo 5 z 20. Přestože je podle Nešporové (2005) muž na rodičovské dovolené v České republice stále považován za něco výjimečného, výzkum ukázal, že většina respondentů se setkala spíše s neutrální nebo pozitivní reakcí ze strany příbuzných či známých. Přímé negativní reakce se objevily méně často. Reakce zaměstnavatelů se dají podle Nešporové (2005) obecně vyhodnotit jako korektní. V několika málo případech se muži setkali i s překvapivou reakcí, kdy si zaměstnavatel nejdříve zjišťoval, zda vůbec existuje právo muže na rodičovskou dovolenou. Rovněž se ukázalo, že větší výhrady k odchodu muže na rodičovskou měly menší firmy. Jako problematické se ukázalo i to, že ve firmách, kde se chystali redukovat počet zaměstnanců, byli muži, dopředu ohlašující budoucí odchod na RD, propuštěni ve dvou případech z dvaceti (Nešporová, 2005).

Šmídová (2008) zkoumala mikrosociální rovinu fenoménu pečovatelského otcovství z pohledu genderového rozdělení rolí v rodině a došla k závěru, že v těchto rodinách nedochází ani tak k výměně rolí, ale spíše k redefinici jejich vztahu, kde je významným prvkem vymezení času pro sebe. V tom, jak se zdá, byli úspěšnější právě muži, jež si dokázali i v roli hlavní pečující osoby lépe zařídit skloubení domácích povinností a svých zálib nebo dílčích pracovních aktivit, nebo k tomu měli lepší podmínky v rámci sociálního prostoru.

Friedleanderová (2010) se v rámci sociologického šetření zabývala podobou otcovství v ČR, což byl do té doby největší výzkumný projekt, který byl u nás realizován. Výstupy ukázaly, že v české populaci stále převládá tradiční model společnosti – o děti a domácnost se starají převážně ženy, což je velkou měrou zapříčiněno ekonomickými faktory. Dále se ukázalo, že zaměstnavatelé stále nejsou příliš informováni o podpoře aktivního otcovství a ani o taková témata neprojevuji zájem, protože v něm nespatřují žádné benefity. Pozitivním zjištěním pak bylo, že v rovině postoje se u mužů-otců postupně mění přístup k péči o dítě ve smyslu vyššího zapojení do každodenní péče o děti zejména u mladší generace otců. To ostatně ukázal také další výzkum Nešporové (2019). Otcové se stále více od nejútlejšího věku dítěte zapojují do jeho péče, ale přesto se v kontextu ztrát příjmů stávají z více než 90 % živiteli rodiny.

Významnou měrou se pak do většího zapojení otců do péče o dítě mohou angažovat i partnerky, jejichž vliv může být určující jak v negativním tak i pozitivním směru (Friedleanderová, 2010). Z návazného výzkumného projektu pak autorka (Friedleanderová, 2013) zjistila, že jedním z důvodů, proč české ženy nechtějí, aby byl jejich partner na rodičovské dovolené, je obava žen z finančních ztrát rodiny a strach, že se jejich muž nedokáže postarat o dítě tak dobře jako ony samy. Významnou bariérou pro odchod muže na RD tedy může být i partnerka/manželka sama, protože se nechce vzdát svého výsadního postavení v rámci rodiny (Friedleanderová, 2013). U otců na rodičovské dovolené je pak silným motivátorem k převzetí této role také vytvoření hlubokého vztahu s dítětem, které však doposud zůstává stále ojedinělé (Friedleanderová, 2013).

Současný výzkum, který byl realizován v dubnu 2020 a mapoval postoje k výchově i k podpoře ze strany státu a zaměstnavatelů a míru angažovanosti ve výchově, ukázal, že za posledních deset let dochází ke stále většímu zapojení otců do péče o děti od nejútlejšího věku a stoupá i zájem o využití rodičovské dovolené ze strany otců (Friedleanderová, 2020). Výsledky z šetření poukazují nejen na vyšší míru angažovanosti otců ve výchově, ale i proměnu přístupu k rodičovské dovolené, kterou si v současnosti dokáže představit mnohem více mužů než ve srovnání s výzkumem před deseti lety (viz Friedleanderová, 2010). Přestože bylo zjištěno, že více než polovina českých otců souhlasí spíše s tradiční dělbou práce, kdy se žena stará o děti a domácnost a muž zastává roli živitele rodiny, je patrný výrazný pokles v názorovém hodnocení, protože v roce 2010 tento postoj proklamovalo 81 % otců, v roce 2020 už jen 54 % dotázaných (Friedleanderová, 2020). Většina mužů se v rámci výzkumu také vyjádřila kladně k

otcovské dovolené, kterou vnímají jako vhodný prostředek pro upevnění pouta mezi otcem a dítětem, zároveň vyjadřují zájem o její prodloužení. Významným mezníkem v rámci posunu ve vnímání rodičovské dovolené je také fakt, že více než polovina českých mužů (53 %) chce zůstat alespoň nějakou dobu na RD, aby tak mohli navázat kvalitnější vztah se svým dítětem. Významnými faktory, které jim v tom brání, však podle respondentů jsou zažitá stereotypy ve společnosti a ekonomické vlivy (Friedleanderová, 2020).

Podle dosavadních dat a informací z výzkumů se zdá, že společnost se za posledních deset let výrazněji proměnila a je příznivě nakloněna trendu rostoucího zapojení otců do každodenní péče o děti. Postupně dochází i k novému chápání rolí obou rodičů – otce i matky. Současná psychologie již řadu let nevnímá rodičovské chování jako biologicky determinované, ale jeho formování přičítá mnoha faktorům, jako jsou sociální okolnosti a příležitosti k jeho uplatnění. Sobotková (2012, 117) v souvislosti s tím shrnuje: *„Muži stejně jako ženy dovedou pečovat o děti – jejich úspěch závisí na jejich osobnosti a osobní historii, na okolnostech, na finančním zabezpečení a na podpůrné síti, která je k dispozici.“* Většinová populace v České republice (83 %) je podle současného šetření také přesvědčena, že otcové jsou stejně schopni postarat se o dítě po dobu rodičovské dovolené stejně dobře jako matky (Kuchařová et al., 2020). Někteří autoři se přesto domnívají, že tato proměna zůstává spíše v rovině postojové než v reálném zapojení obou rodičů do péče o děti a domácnost, což odráží i zjištěná menší míra spokojenosti se zapojením otců i jejich samotná sebekritika (Kuchařová et al., 2019; Paloncyová et al., 2019).

4 Muži a rodičovská dovolená z pohledu legislativy a sociokulturních trendů

K tomu, aby byl pohled na výzkumný problém komplexní, je nutné se podívat na rodičovskou dovolenou i z pohledu legislativního. Stát může svým přístupem k rodinné politice značnou měrou ovlivňovat jak rovné příležitosti pro obě pohlaví, tak i jejich vnímání v širším celospolečenském kontextu a tedy i uvnitř rodiny jako základní sociální jednotky. Díky tomu tak spoluvytváří vhodné či méně vhodné podmínky pro zvolení strategií rodin v péči o děti a podílí se tak nepřímo i na tom, jak se rodičům podaří skloubit pracovní a soukromou sféru. To přirozeně navazuje i na psychologickou rovinu vnímání jejich životní spokojenosti. V této kapitole se proto alespoň v krátkosti zaměřím na legislativní pohled ze zahraničí a podrobněji se budu věnovat také legislativě v České republice. V závěru kapitoly se pak zmíním rovněž o výskytu nestátních organizací a spolků, které se zabývají problematikou mužů na RD a aktivním otcovstvím, včetně přesahu do sociokulturního kontextu.

4.1 Rodičovská dovolená z pohledu zákona

Rodičovská dovolená nebyla dříve běžnou součástí života rodin, a tak ji můžeme označit za relativně mladý fenomén, který se začal v jednotlivých zemích postupně prosazovat. Docházelo k tomu pozvolna po snahách vytvořit ucelený koncept sociální politiky týkající se mateřské dovolené. Ta se v legislativě začala objevovat na přelomu 19. a 20. století (Maříková, 2003). Mezi prvními zeměmi, které zavedly mateřskou dovolenou, resp. dobu na zotavení a péči o dítě po porodu v rámci několika týdnů, bylo Německo, Belgie, Dánsko, Norsko, Velká Británie a Nizozemí (Olivetti, & Petrongolo, 2017). Teprve s rozvojem institutu mateřské dovolené se poté začaly objevovat první tendence o možnosti zavedení rodičovské dovolené jednak jako nástroje pro zlepšení kvality péče o dítě a také jako možnost i pro otce v rámci zrovnoprávnění postavení mužů a žen ve společnosti (Maříková, & Radimská, 2003).

První zemí, která zavedla institut rodičovské dovolené a doplnila tak mateřskou dovolenou a zároveň ustanovila výslovné právo pro otcovskou dovolenou, bylo Švédsko (Olivetti, & Petrongolo, 2017). Zavedli jej roku 1974 a postupně se rozšířil také do dalších států Evropy, přičemž se liší jeho délka i úroveň finanční kompenzace podle ekonomických možností a přístupu konkrétního státu (Maříková, 2003). V roce 1996

vydala EU směrnici o rodičovské dovolené, a ratifikovala tak právo na RD po dobu nejméně tří měsíců a zároveň vyzvala členské státy, aby se podílely na rovnější účasti rodičů na péči o děti. Další směrnice EU z roku 2010 pak prodloužila práva na RD na dobu alespoň čtyř měsíců, přičemž každá země si podrobné podmínky stanovuje sama (Olivetti, & Petrongolo, 2017).

Skandinávské země jsou dodnes obecně známé ve svém aktivním přístupu k politice rovných příležitostí a snaží se ji uplatňovat jak v soukromé, tak i v pracovní oblasti. Švédsko i Norsko má již řadu let zavedenou i tzv. otcovskou dovolenou („daddy month“) a v současnosti jsou dva měsíce z rodičovské doby garantovány matkám i otcům, zbytek si mohou rodiče rozdělit dle vlastního uvážení (Sedláček, 2008). Toto podpůrné opatření zvýšilo podíl otců, kteří se výrazněji zapojili do péče o děti a otcovskou dovolenou tak čerpá ve skandinávských zemích více než 80 % mužů (Kundra, 2009). Maříková a Radimská (2003) přesto upozornily, že ani ve Švédsku není podíl mužů na rodičovské dovolené nijak významný, protože muži většinou nevyčerpají plnou možnost z celkové povolené doby na RD. Ke stejnému zjištění došli např. také Eerola a Mykkänen (2015), kteří zjistili, že přestože je ve skandinávských zemích aktivní otcovství a sdílené rodičovství touženým ideálem, jeho praktická realizace není tak výrazná. Přesto se však otcové v těchto zemích podílejí na péči o nejmenší děti mnohem více, než tomu bylo o generaci dříve. Studie OECD (2016) ukazuje, že podíl mužů mezi jedinci čerpajícími rodičovskou dovolenou je v některých severských zemích a v Portugalsku téměř 40%.

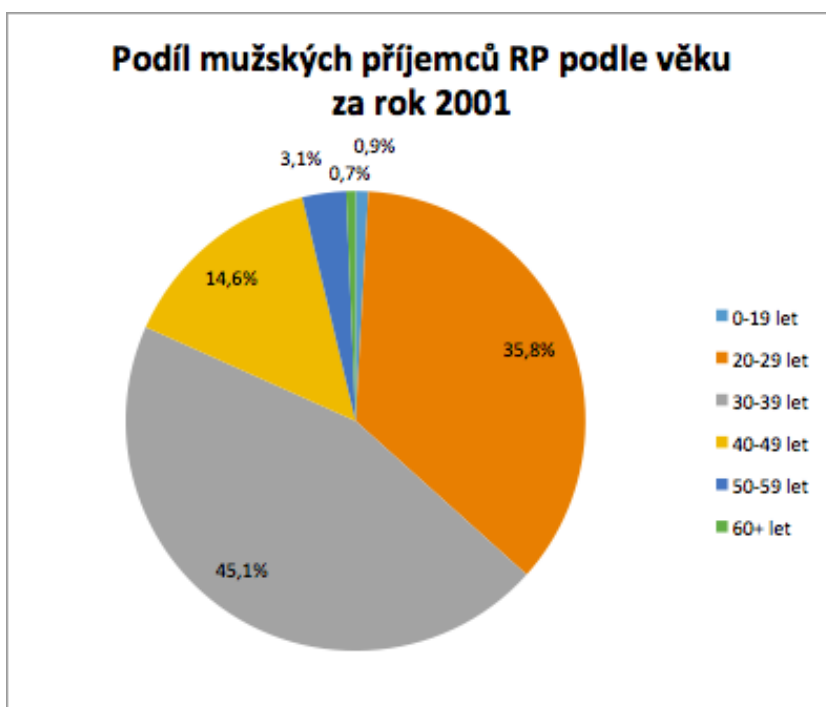
Podobný systém s otcovskou dovolenou, kdy je určitá část garantována otcům a část matkám, mají také v Norsku, Dánsku, Portugalsku na Islandu nebo v Rakousku a Německu. Sedláček (2008) konstatuje, že na Islandu využívá otcovskou dovolenou zhruba 80 % mužů, jejich celková doba rodičovské dovolené je devět měsíců a otcové mohou s dítětem zůstat tři měsíce. Pokud by matka nebo otec svou vyměřenou dobu nevyužili, ztrácí nárok na rodičovské příspěvky. V Rakousku zase využívají podpůrný model a snaží se rodiče motivovat přidáním dalších měsíců rodičovské dovolené v těch případech, pokud se oba zapojí do péče o dítě. Německo se také snaží od roku 2007 zapojit více otce do péče o děti a rodičovskou dovolenou poskytuje stejně jako ČR do tří let věku dítěte, přičemž doba poskytování rodičovského příspěvku je kratší, pokud ovšem otec čerpá alespoň dva měsíce RD, prodlužuje se i doba poskytování finanční podpory (Kundra, 2009).

Přestože v rámci EU je v řadě zemí rozšířený model podpory aktivního otcovství, každá země má velmi odlišně nastavené parametry, co se týče délky mateřské i rodičovské

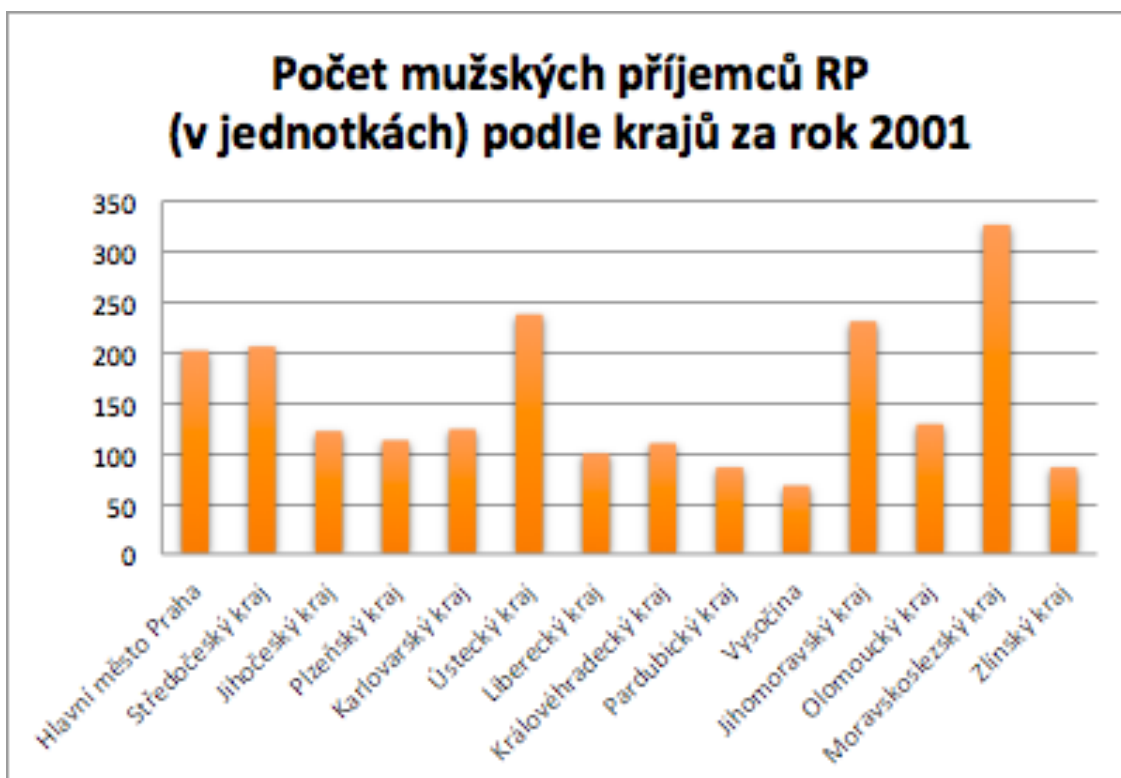
doby a její flexibility, případně dalších výhod, které vyplynou při jejím využití oběma rodiči. Podle průřezové studie o rodinné politice, kterou zveřejnili Olivetti a Petrongolo (2017), je patrné, že zcela jiný přístup zastává USA, kde mateřská ani rodičovská dovolená jako institut garantovaný státem není. Matky tam mají pouze 12 týdnů, kdy jim zaměstnavatel zabezpečí jejich pracovní místo kolem období porodu, stát se však na finančních příspěvcích nepodílí. Celková doba, kdy může matka např. v Rakousku strávit dobu mimo trh práce (spojením mateřské a rodičovské), je 120 týdnů, v Německu 170 týdnů, Polsko zavedlo maximálně 52 týdnů, Chorvatsko 214 týdnů, Itálie 48 týdnů, Švédsko nabízí 80 týdnů a Bulharsko 162 týdnů (Olivetti, & Petrongolo, 2017). Zemí s nejdělsí dobou poskytovanou oběma rodičům v rámci RD je zatím Itálie, která garantuje otcům i matce 6 měsíců (Kundra, 2009).

Česká republika mezi ostatními zeměmi EU patří k nejvelkorysejším zemím, co se týče délky poskytované doby mateřské a rodičovské dovolené. Zákon č. 262/2006 (Zákoník práce, § 195) stanovuje mateřskou dovolenou v délce 28 týdnů (v případě narození jednoho dítěte), přičemž nesmí být kratší než 14 týdnů a za žádných okolností nesmí skončit dříve než 6 týdnů od porodu. Mateřská dovolená (dále jen MD) byla u nás zavedena v 50. letech 20. století a zpočátku byla neplacená. V 70. letech začala být MD finančně podporována státem (mateřský příspěvek), přičemž pojem rodičovský příspěvek (dále jen RP) byl do legislativy zaveden až v roce 1990 a měli na něj nárok oba rodiče (Křížová et al. 2008). Formálně bylo umožněno otcům odejít na rodičovskou dovolenou v ČR až v roce 2001, v průběhu 90. let ji směli využít pouze ve výjimečných situacích, kdy péči o nejmenší dítě nemohla ze závažných důvodů převzít žena (Valouchová, 2008).

Přestože Ministerstvo práce a sociálních věcí nedisponuje přesnými údaji o mužích na RD, hrubou představu o využívání rodičovské dovolené si můžeme vytvořit alespoň ze statistických údajů dávkových systémů, resp. z údajů o počtu příjemců rodičovského příspěvku podle pohlaví. V roce 2001 RP pobíralo přes 2 100 mužů, což z celkového počtu rodičovských příspěvků tvoří necelé 1 % otců (MPSV, 2020). Podrobnější přehled údajů podle věku mužů a rozložení v jednotlivých krajích ČR v roce 2001 přikládám v Grafu 1 a 2 (parametry vychází z údajů průměrných měsíčních počtů mužů za rok 2001). Nejvyšší procento otců využívalo možnosti rodičovské dovolené ve věkové kategorii mezi 30. a 40. rokem života. Druhou významnou věkovou skupinou mužů s rodičovským příspěvkem byli mladí dospělí ve věku 20–30 let (viz Graf 1). Nejvyšší počet příjemců rodičovského příspěvku pocházel z Moravskoslezského kraje a silnější zastoupení se objevilo také v Ústeckém a Jihomoravském kraji (viz Graf 2).

Graf 1, Podíl mužských příjemců RP podle věku za rok 2001, Zdroj statistických dat: MPSV (OKStat, data k 10. 8. 2020)

Graf 2, Počet mužských příjemců RP (v jednotkách) podle krajů za rok 2001, Zdroj statistických dat: MPSV (OKStat, data k 10. 8. 2020)

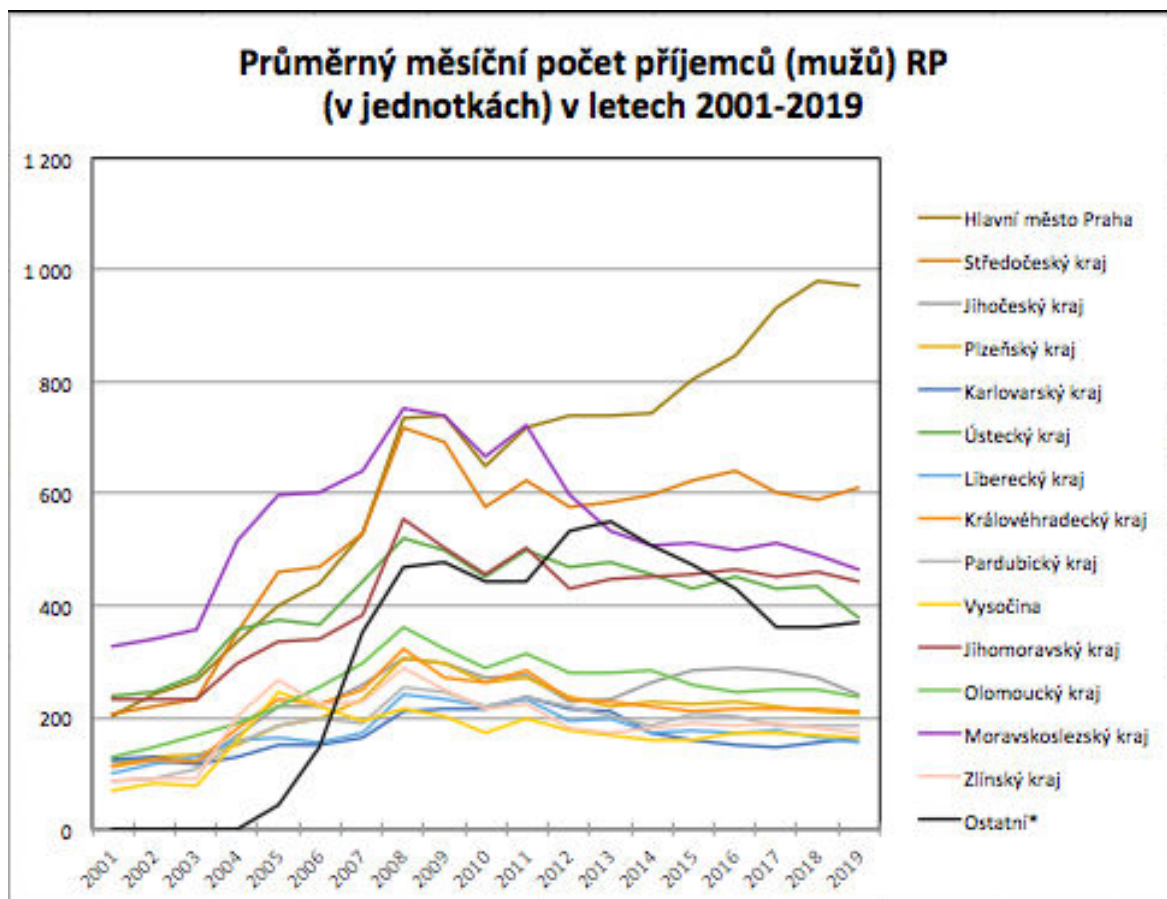
Rodičovská dovolená je z hlediska zákona ustanovena jako doba, která slouží ke zkvalitnění péče o dítě, a přísluší buď matce ihned po skončení mateřské dovolené, nebo

otci od narození dítěte, mateřská i rodičovská přitom může být čerpána současně (Zákon č. 262/2006 Sb. § 196 až 198). Znamená to tak, že zaměstnavatel má povinnost zabezpečit zaměstnanci pracovní místo po dobu tří let věku dítěte a tohoto práva mohou využít oba rodiče, rodičovský příspěvek ovšem může pobírat pouze jeden z nich, a to po dobu čtyř let (čtvrtý rok však ztrácí právo na držení pracovního místa).

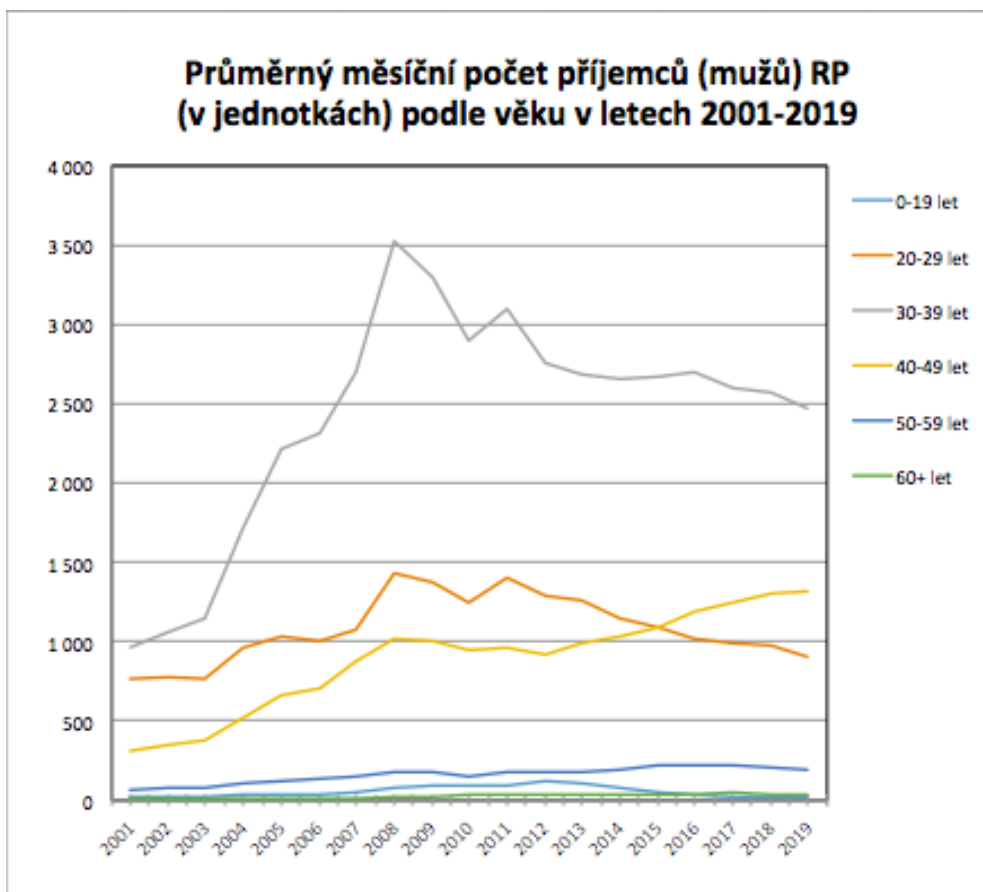
V roce 2008 proklamovala Vláda ČR, v Národní koncepci podpory rodiny s dětmi, podporu aktivnějšího zapojení mužů do péče o rodinu a výchovu dětí s tím, že bude usilovat o zavedení institutu otcovské dovolené a bude se snažit odbourávat předsudky u zaměstnavatelů ohledně role muže jako výhradního živitele rodiny. Současně Vláda ČR prezentovala, že v souvislosti s tím bude podporovat flexibilní formy práce a využívání částečných úvazků (MPSV, 2008). Od února roku 2018 mohou otcové strávit 7 dní v době nejpozději šest týdnů od porodu s dítětem a jeho matkou, přičemž pobírají tzv. otcovskou poporodní dávku (Kuchařová a kol., 2020). Další změny do budoucna přinese nová evropská směrnice, která stanovuje minimální standardy v rámci rodičovské dovolené a sladění pracovního a soukromého života, které by členské státy EU měly zavést do svého právního řádu nejpozději do srpna 2022, pokud takový krok neučinily již dříve (Milotay, 2019). Jedná se např. o právo na minimálně 10 dnů otcovské dovolené v období po narození dítěte, dále právo na alespoň dva měsíce nepřenosné placené rodičovské dovolené pro druhého z pečujících osob (typicky otce), kterým chce EU vytvořit vhodnější podmínky pro vyvážené rozdělení péče o dítě, a v neposlední řadě má být prosazováno právo na možnost flexibilní organizace práce zaměstnance v souvislosti s tím, že by rodiče mohli mít možnost nečerpat rodičovskou dovolenou najednou, ale i po částech (Milotay, 2019).

Ukázalo se však, že formální možnost využívat rodičovskou dovolenou oběma rodiči nepřináší výraznou účast otců na péči o malé děti a podíl mužů, kteří toho využívají je stále nízký. To se však neprojevovalo pouze v České republice, ale i v ostatních zemích, kde pozitivně působí spíše další podpůrné nástroje jako je otcovská dovolená, možnost flexibilní rodičovské dovolené a zároveň pružná pracovní doba či zkrácené pracovní úvazky (Sedláček, 2008; Maříková, & Radimská, 2003; Olivetti, & Petrongolo, 2017). Pokud však srovnáme údaje od počátku zavedení možnosti využívání rodičovské dovolené muži, což můžeme analyzovat ze statistik o pobírání rodičovského příspěvku, zdá se, že i v České republice má tento trend mírně stoupající tendenci, avšak stále se pohybuje jen kolem hranice 2 % (MPSV, 2020). Srovnání vývoje za posledních 19 let u mužů je patrné z Grafu 3 a 4. Nejvíce otců na rodičovské, resp. nejvíce mužů

pobírajících RP, je v posledních letech v Praze, Středočeském a Moravskoslezském kraji (viz Graf 3) a drží se stále výrazně ve věkové kategorii mezi 30–40 lety (viz Graf 4). Podrobnější přehled statistických údajů o mužích pobírajících RP v letech 2001–2019 dle parametru věku a kraje v ČR je uveden v Příloze č. 2.

Graf 3, Průměrný měsíční počet příjemců (mužů) RP (v jednotkách) v letech 2001–2019, Zdroj statistických dat: MPSV (OKStat, data k 10. 8. 2020), * neuvedeno nebo bez trvalé adresy v ČR

Graf 4, Průměrný měsíční počet příjemců (mužů) RP (v jednotkách) podle věku v letech 2001–2019, Zdroj statistických dat: MPSV (OKStat, data k 10. 8. 2020)

4.2 Obraz otce na RD v sociokulturním kontextu

Téma pečujících mužů, resp. angažovaných otců, se v posledních letech nedostalo do centra pozornosti jen na politické scéně nebo u odborné veřejnosti. Vzrůstající zájem o téma aktivního otcovství a mužství jako takového je patrný také v médiích nebo na sociálních sítích. V důsledku změn ve společnosti vznikají nejrůznější organizace na podporu otců, jejich práv, přístupu k výchově a péči o děti. Zároveň se do širšího povědomí dostávají i otcové, kteří mají zájem své zkušenosti předávat dál a veřejně je sdílet.

Mezi nejstarší organizace u nás patří Unie otců – otcové za práva dětí, která vznikla již roku 1988 pod jménem Svaz mužů (Bakalář, 2012). Unie klade důraz na právo dítěte na oba rodiče a zdůrazňuje nenahraditelnost role otce v rodině, usiluje o udržení stabilní a funkční rodiny. V roce 2006 se v rámci televizního vysílání ČT objevil první dokumentární cyklus „Táta jako máma“, který mapoval jak otce na rodičovské, tak i muže, kteří na péči o děti zůstali zcela sami nebo utlumili své pracovní aktivity tak, aby se mohli

do výchovy o své zdravé i nemocné děti zapojit aktivně. Na aktivní otcovství se u nás nejdintenzivněji zaměřuje nestátní nezisková organizace Liga otevřených mužů (dále jen LOM), která prosazuje základní mužské hodnoty jako je otevřenost, odpovědnost, odvaha a originalita. LOM se zajímá nejen o otcovství, ale také o mužská témata obecně (zvyšování kvality života mužů, podporu k osobnímu rozvoji, partnerství a rodičovství). Organizace iniciuje sociologické výzkumy, působí mediálně a politicky (např. v radě vlády pro rovné příležitosti žen a mužů), vyvíjí publikační činnost a nabízí mužům poradenství, kurzy nebo jiné akce. V roce 2013 započala organizace dva projekty – „Táta na plný úvazek“, kde se věnuje plně mužům na RD a jejich podpoře, a „Tátové vítání“, což je značka vytvořená na podporu aktivního otcovství, která je udělována firmám přátelským vůči tomuto tématu. Mezi jejich další úspěšné projekty patří např. „Tátafest“, každoroční akce v rámci oslavy Dne otců, který se koná každoročně třetí červnovou nedělí. Zájem o aktivní rodičovství se v české společnosti snaží rozšířit také nestátní spolek „NESEHNUTÍ“, které v roce 2009 začal pořádat pravidelné konference Aktivního rodičovství. Projekt „Táta doma“ zase podporuje již několik let muže, kteří chtějí zastávat aktivní rodičovskou roli a mají zájem o informace a rady, jak dobře zvládat péči o děti, ať už na rodičovské dovolené nebo při běžné výchově v domácnosti. Webový projekt řídí a poskytuje zdarma společnost Euroface Consulting a nabízí e-learningovou příručku speciálně pro muže na téma péče o dítě.

V neposlední řadě se v rámci sociálních sítí úspěšně prosadily profily mužů veřejně sdílejících své zkušenosti s rodičovskou dovolenou, a dostaly se tak do povědomí velké části populace. Patří k nim např. facebookový profil „Dvojčata na útěku“ nebo „Deníček moderního fotra“, který se proslavil i v knižní podobě, a to hned několikrát po sobě. Téma pečujících otců se tak začalo výrazněji odrážet i v literární oblasti. V roce 2021 se obraz aktivního otcovství přenesl také do filmového průmyslu díky autoru Dominiku Landsmanovi a jeho populárním knihám (viz FB profil „Deníček moderního fotra“). Film na motivy jeho zápisků ze života otce na rodičovské dovolené by měl být české veřejnosti představen na počátku roku 2021.

Téma pečujících otců během posledních dvaceti let plně prostoupilo nejen sféru společenskou, ale má přesah i do oblasti kulturní, což jistě vzbudí další živou debatu a ještě více se upevní v povědomí veřejnosti a sociokulturním kontextu.

5 Souhrn teoretické části a východiska výzkumu

V následujícím textu shrnu zjištěné teoretické poznatky a zaměřím se rovněž na přehled dosavadních českých i zahraničních výzkumů týkajících se tématu mužů na rodičovské dovolené, které tvoří výchozí rámec mého výzkumného šetření.

5.1 Souhrn teoretické části

Otcovství prošlo v průběhu vývoje společnosti mnohými proměnami, podobně jako se měnil obsah i forma rodinného systému jako celku. V procesu změn sehrálo významnou roli mnoho komplexních faktorů jako je sociokulturní a ekonomický kontext, který nepochybně ovlivňoval podobu otcovství i mateřství. Existuje mnoho rolí, které byly otcům přisuzovány, od prehistorické funkce živitele, přes antickou roli nejdokonalejšího člena rodiny, který určuje osud dítěte, přes nejvyšší autoritu a zodpovědného strážce zdárného vývoje potomka, až k marginální roli postavené takřka mimo rodinnou oblast v průmyslové době a postavenou zcela na okraj vlivem postupného prosazení kultu mateřství. V návaznosti na překotný vývoj se postava otce znovu dostala do centra zájmu pozornosti a byla jí s konečnou platností přisouzena klíčová role v rámci péče a výchovy dítěte. Pohled odborné veřejnosti pojímá otcovství jako stejně důležitý prvek ve struktuře rodiny, který byl ještě v nedávné minulosti přisuzován pouze matkám. Jeho nenahraditelnost vidí nejen ve vztahu vývoje dětí a kvality jejich života, ale i v obecné rovině přispívající k funkčnosti rodinných vztahů, které hrají zásadní roli ve formování chování a prožívání jedince.

Přístup otců k plnění jejich role je pojímán veskrze jako kvalitativně odlišný, přesto však existují vědecky podložené doklady o skutečnosti, že muž-otec se může stát stejně dobrým (nebo stejně špatným) pečovatelem jako matka. Navíc je schopný zajistit a uspokojit veškeré potřeby dítěte od narození a vytvořit si s ním bezpečnou citovou vazbu. Vlivem dostupných výzkumů tak padlo stereotypní přesvědčení o biologické předurčenosti matek ke kompetentnímu zajištění zdravého vývoje dětí, což posílila i skutečnost, že dítě se automaticky nenaváže pouze na matku jako zástupkyni ženského pohlaví, ale je pro něj klíčové právě chování rodiče bez ohledu na biologické pohlaví.

V souvislosti s tím, že se ve společnosti začaly vynořovat snahy o rovné příležitosti a ženy se začaly více uplatňovat také na poli pracovním, vznikl prostor pro otce, kteří se mohli více zapojovat do soukromé sféry. S podporou sociálních nástrojů se tak muži mohou aktivně realizovat v rodinné sféře a volit jiné strategie pro uspokojivější životní

uspořádání. Zapojení obou rodičů do fungování rodinného života a nároků s ním spojených má velký význam pro soudržnost a vnímanou kvalitu života celé rodiny. Aktivní otcovství a péče o děti od nejútlejšího věku také pomáhá výrazněji posilovat vztah otec–dítě a zároveň má pozitivní dopad i na vztah partnerský/manželský, což může sehrát významnou roli v prevenci rozpadu rodiny.

Přestože sledujeme sílící prosazování tohoto trendu (především ve skandinávských zemích, kde je tradice aktivního otcovství delší a silnější), muži na rodičovské dovolené, tedy otcové jako primární pečující osoby, zůstávají v české společnosti zatím méně častým jevem. Zdá se však, že většinová společnost je v posledních letech na proměnu a chápání rodičovských rolí připravena, alespoň v rovině postojové. Zda se udrží tendence většího zapojení otců do výchovy o nejmenší děti, ukáže až další vývoj, který bude nutně souviset i s ekonomicko-politickými podmínkami ve společnosti, které mohou velkou měrou ovlivnit budoucí chování a strategie rodičů.

5.2 Východiska výzkumu

V rámci českých výzkumů zaměřujících se na téma mužů na rodičovské dovolené se objevují práce orientované především na zachycení důvodů a motivů, které vedly k rozhodnutí zvolit tento model péče o potomky (Rutová, 2015; Trutnovská, 2014). Ke zmapování motivace se v nalezených výzkumech často připojuje také zachycení reakcí okolí na nový rodinný model, rozdělení činností mezi partnery a srovnávání rolí, které partneři zastávají. V menší míře se objevují práce se zaměřením např. na protektivní faktory při péči o potomky a zvládání nové role, pohled sociálních pracovníků na muže na RD, životní spokojenost mužů na RD a související faktory, legislativní problematiku a rodinnou politiku státu ve spojitosti s muži na rodičovské dovolené nebo kvalitu života rodin s novým modelem (Karlová, 2012; Pražáková 2015, Kreuzmanová, 2012; Kořenská, 2016). Komplexně se problematice mužů na RD u nás věnuje intenzivně Maříková (1999; 2000; 2003; 2009), Sedláček (2008), Nešporová (2005; 2019) nebo Šmídová (2003; 2008). Sociologický pohled pak u nás doplňuje také Friedleanderová (2010; 2013; 2020) nebo Kuchařová a kol. (2019; 2020). Zahraniční studie, jejichž převaha pochází především ze států severní Evropy, se zaměřuje hlavně na otázky efektivity reforem podporujících muže ve využití rodičovské dovolené (nebo dnů volna v rámci otcovské dovolené po narození potomka), dále na faktory ovlivňující využívání RD muži nebo také na zapojování a rozdělení povinností při péči o dítě jako takové i v rámci rodičovské dovolené (Holter,

2003; Segal, 1990; Lammi-Taskula, 2008; Meil, 2013). Více se objevují také studie zachycující, jaké faktory na pracovišti mohou ovlivnit rozhodnutí muže jít na RD (Kimmel, 1987; Bygren et al., 2006; Haas et al., 2002). Objevily se rovněž výzkumy zachycující emoční stránku prožívání mužů na RD (Haas, 1988; Russel, 1987).

Na základě dostupných výzkumů a studií bych ráda svou prací přispěla k hlubšímu vhledu do prožité zkušenosti mužů ve vztahu k nim samým a případných kvalitativních proměn (emocí, postojů, hodnot), ve vztahu k partnerkám a zachytit jejich vnímání situace jako celku, vzhledem k tomu, že tato oblast u mužů na RD se nezdá být dostatečně prozkoumána. Výsledky tak mohou rozšířit dosavadní poznatky o hlubší prozkoumání subjektivní zkušenosti mužů s prožitkem nové životní situace, která u nás zatím není tak silně zastoupena, přestože se stále více prosazuje. Svou prací bych ráda zprostředkovala široké veřejnosti komplexní prožitek mužů na RD přesahující rámec pouhého zhodnocení situace, ale ráda bych nabídla také vhled do partnerského vztahu, vztahu k sobě samému, dětem a související proměny. Poznatky mohou přispět v rámci poradenské praxe k většímu náhledu do problematiky, k lepšímu pochopení a porozumění souvislostem a obtížím, které tento rodinný model přináší. Dále mohou výsledku výzkumu posloužit jako podpůrný materiál i pro neziskové organizace nebo jiné projekty zaměřující se na aktivní otcovství.

EMPIRICKÁ ČÁST DIPLOMOVÉ PRÁCE

6 Výzkumný problém a cíle práce

V empirické části magisterské diplomové práce nejdříve objasním výběr výzkumné oblasti a výzkumného problému. Dále vymezím cíle a položím výzkumné otázky, které z nich vyplývají. V dalších částech se budu zabývat popisem metodologického rámce výzkumu, charakterizují výzkumný soubor a výběr vzorku, metodu sběru dat, jejich analýzu a zaměřím se také na etické aspekty výzkumu. V neposlední řadě uvedu výsledky výzkumného šetření, diskuzi a závěry.

6.1 Vymezení oblasti výzkumu a výzkumného problému

Oblast mého výzkumného projektu se v nejširším pojetí týká rodiny, kterou jsem se výzkumně zabývala rovněž v rámci bakalářské diplomové práce. Vzhledem k mému osobnímu zájmu o tuto oblast a dalšímu směřování v rámci psychologie jsem se rozhodla pro výzkum rodiny i v magisterské diplomové práci.

Rodinu vnímám jako důležitou hybnou sílu lidského života ve smyslu prožívání, chápání a interpretace reality, a proto se domnívám, že výzkum v této oblasti je a bude neustále cenným zdrojem poznání pro vědu a klinickou praxi. Toto výzkumné pole je však nesmírně široké a zahrnuje velké množství zajímavých a pro praxi významných jevů. Oblast výzkumu jsem zúžila na péči o potomky a v návaznosti na to vymezila výzkumnou problematiku do okruhu pečujících otců a jejich partnerek.

K vytyčení výzkumného problému mě dovedl také situační kontext v podobě aktuálně probíraných témat v kontextu rodinné politiky v ČR, diskutovaných témat na sociálních sítích a zvýšený zájem médií o problematiku mužů na rodičovské dovolené.

Výzkum je zaměřen na celkové prožívání a vnímání období rodičovské dovolené z pohledu mužů, kteří ji absolvovali, a také na prožitou zkušenost s odlišným rodinným modelem partnerek těchto mužů. Domnívám se, že perspektiva mužů i žen, kteří spolu založili rodinu, je důležitá z hlediska komplexního zachycení dynamiky páru v tomto období plném změn. Pokud bych totiž zkoumala pouze pohled jednoho z partnerů/manželů, obraz vnímání netradičního modelu péče o potomky by podle mého názoru nebyl celistvý a nepokryl by skutečnou realitu prožívání v rámci rodiny, která tvoří základní rámec výzkumné oblasti.

Výzkumný problém se týká toho, jak muži i ženy subjektivně vnímají tuto situaci, jaká pozitiva či negativa jim zmíněné období přineslo, jak prožívají případné kvalitativní změny ve vztahu k sobě samým, v partnerském vztahu a jak vnímají vývoj vztahu s dítětem.

Svou prací bych ráda přispěla k hlubšímu vhledu do prožité zkušenosti mužů a žen s modelem péče o potomky, který u nás stále není výrazně rozšířen a který se zároveň již brzy má stát běžnou součástí otců a matek v České republice, alespoň na menší část z celkové doby rodičovské dovolené. Výsledky výzkumu by tak mohly zprostředkovat široké veřejnosti celistvý prožitek mužů na RD a jejich partnerek přesahující rámec pouhého zhodnocení situace. Poznatky z výzkumu mohou přispět v rámci poradenské praxe k hlubšímu vhledu do problematiky, k lepšímu porozumění souvislostem, které tento rodinný model přináší. Dále mohou výsledky výzkumu posloužit jako podpůrný materiál pro neziskové organizace nebo jiné projekty zaměřující se na aktivní otcovství.

6.2 Cíle výzkumu

V empirické části této práce si kladu za cíl na základě rozhovorů prozkoumat a popsat prožívání období rodičovské dovolené z pohledu mužů, kteří na ni nastoupili, a jejich partnerek. Snahou je zachytit subjektivní vnímání této zkušenosti se zvoleným rodinným modelem v péči o potomky, popsat prožívání případných kvalitativních změn (ve vztahu k sobě samému, partnerce/partnerovi nebo dětem) a prozkoumat případná pozitiva či negativa a jiné souvislosti a strategie v chování, které toto období přineslo.

6.3 Výzkumné otázky

Na základě stanovených cílů výzkumu jsem si položila výzkumné otázky týkající se stěžejní oblasti, a to prožité zkušenosti období rodičovské dovolené z pohledu mužů a jejich partnerek. Jedná se o následující otázky:

- a) Jak je vnímána zkušenost s obdobím rodičovské dovolené v souvislosti se zvoleným modelem péče o potomky?
- b) Jaké změny toto období přineslo ve vztahu k sobě, partnerovi/partnerce nebo k dětem?
- c) Jaké pozitivní či negativní aspekty se v prožité zkušenosti objevují?

Vzhledem ke snaze zachytit širší kontext výzkumné problematiky jsem se také zajímala o aspekty, které ovlivnily rozhodnutí a strategie rodiny zvolit zmíněný model v péči o potomky, reakce jejich okolí, rozdělení a uspořádání rolí v domácnosti, vnímání proměn osobního a pracovního života, proměny ve vztazích a další související aspekty.

7 Popis zvoleného metodologického rámce a metod

V následující části práce se zaměřím na popis metodologie výzkumu. Pojednám o zvoleném metodologickém přístupu, typu výzkumu, popíši také výzkumný soubor a výběr vzorku. Dále se budu věnovat metodám sběru dat, jejich zpracování a následné analýze. Nevynechám ani důležitou kapitolu o etických aspektech výzkumného šetření.

7.1 Metodologický přístup a typ výzkumu

V souvislosti s povahou zkoumaného problému a s ohledem na cíle výzkumu jsem se rozhodla použít kvalitativní přístup, který umožní lépe zachytit a analyzovat prožitou zkušenost respondentů. V rámci tohoto přístupu budu moci získat hlubší informace a především kontextuální porozumění výzkumné problematice (jak je vnímána zkušenost, co ji ovlivňuje, jaké jsou další souvislosti, strategie jednání a jak jsou vnímány vztahy), které bych v kvantitativním přístupu těžko získávala.

Na druhou stranu si ale uvědomuji, že dle některých metodologů, jak uvádí např. Hendl (2016), je kvalitativní výzkum považován za pouhý doplněk kvantitativních strategií a není dostatečně „vědecký“. Tento názor převažuje i vzhledem k tomu, že kvalitativní přístupy jsou velmi široké a metodologie není striktně a silně strukturovaná, přičemž se získané výsledky nedají zobecnit na celou populaci (Miovský, 2006; Hendl, 2016). Přesto se domnívám, že pro účely tohoto výzkumu je kvalitativní přístup vhodnější, a může se tak stát základní bází znalostí pro pozdější kvantitativní přezkoumání fenoménu nebo k jeho vyjasnění.

V rámci úrovně typu výzkumu jsem po domluvě s vedoucím práce zvolila zakotvenou teorii, která využívá „*systematický soubor postupů ke tvorbě induktivně odvozené zakotvené teorie o nějakém jevu*“ (Strauss, & Corbinová, 1999, 15). Tento typ výzkumu je vhodný především z toho důvodu, že umožňuje nejen pochopit významy přisuzované prožité zkušenosti jedinců s konkrétním jevem, na který se studie zaměřuje, ale podle Strausse a Corbinové (1999) se snaží i teoreticky vyjádřit a pochopit zkoumanou realitu pomocí pojmů, které jsou vytvářeny a zároveň ověřovány specifickými postupy. Cílem je pak vytvoření teorie zachycující skutečnou realitu a její vysvětlení v rámci hypotéz o vztazích mezi jednotlivými pojmy, které jsou odvozeny ze skutečných údajů o zkoumaném fenoménu (Strauss, & Corbinová, 1999). Použití této metody tak umožňuje přesah pouhého zachycení různých pohledů respondentů, které se v souvislosti s tématem častěji objevuje ve výzkumech, jak jsem zmiňovala v teoretické části diplomové práce.

7.2 Výzkumný soubor

Základní soubor tohoto výzkumu tvořili muži se zkušeností absolvování rodičovské dovolené v roli hlavní pečující osoby a jejich partnerky/manželky, které vykonávaly na plný nebo částečný úvazek placenou práci (v zaměstnaneckém poměru), nebo placenou práci jako OSVČ, a byly v té době hlavním živitelem nebo spoluživitelem rodiny, což byla primární charakteristika zkoumané populace. Mezi další předem stanovená kritéria patřila délka péče o dítě v rámci rodičovské dovolené muže, a to v rozmezí alespoň 12 měsíců, což tvoří třetinu celkové doby, kterou je možné v ČR strávit s dítětem v rámci RD. Roční zkušenost s péčí o potomka, ze strany muže jako hlavní pečující osoby, byla tedy stanovena jako minimální hranice pro zařazení respondentů, resp. celého páru, do výzkumu. Délka doby péče o dítě byla zvolena s ohledem na to, že během tohoto období mají rodiče možnost načerpat dostatečně hluboké zkušenosti se zvoleným rodinným modelem, a jejich prožitky tak umožní poskytnout dostatečný vhled do výzkumné problematiky. Dalším navazujícím kritériem bylo i to, že zkušenost mužů na rodičovské dovolené a jejich partnerek/manželek může být buď aktuálně probíhající (v době výzkumu s podmínkou uplynulého jednoho roku na RD), nebo minulá. Posledním kritériem k zařazení respondentů do výzkumu byl souhlas a realizace rozhovorů s celým manželským párem či oběma partnery (heterosexuální pár).

Výběr výzkumného vzorku probíhal pomocí metody prostého záměrného výběru, metody sněhové koule a dostupného výběru. Typy nepravděpodobnostního výběru jsem použila vzhledem k nižší dostupnosti základního souboru, menšímu výběrovému vzorku, jehož minimální hranice byla po konzultaci s vedoucím práce stanovena na 10 párů (tzn. 20 respondentů), a zároveň s ohledem na cíle výzkumného projektu. Přestože jsme se s vedoucím práce dohodli na minimální hranici počtu respondentů, pro kvalitativní výzkum je typickým cílem výběrových postupů dosažení teoretického nasycení výzkumné problematiky, a to ve výsledku určuje konečný počet respondentů (Miovský, 2006; Hendl, 2016).

Záměrný výběr probíhal přes vytipovanou největší tuzemskou instituci věnující se tématu aktivního otcovství (LOM). Po úvodním kontaktu s jejím ředitelem jsem zažádala o zveřejnění plakátu (viz Příloha č. 3) inzerujícího dobrovolnou možnost účasti ve výzkumu. Organizace zveřejnila plakát na svém profilu v rámci sociálních sítí jako nabídku bez poskytnutí přímých kontaktů. Záměrný výběr probíhal také v rámci diskuzí k tématu výzkumu, kdy jsem aktivně oslovovala jejich účastníky na sociálních sítích.

Stejně tak jsem využila i osobní profily v rámci sociálních sítí ke zveřejnění nabídky účasti ve výzkumu. Při výběru vzorku jsem uplatnila také dostupný výběr, kdy jsem využila osobní a pracovní kontakty k zajištění návazných sociálních vazeb jako potenciálních respondentů, přičemž tato metoda byla ve výsledku nejprínosnější. V neposlední řadě jsem použila také metodu sněhové koule, která přirozeně navazovala na všechny výše zmíněné metody.

Jedinci spadající do zkoumané populace byli osloveni s časovým předstihem a byli jim prezentovány cíle výzkumu včetně etických aspektů. Dohromady jsem během 4 měsíců (duben až červenec 2020) napřímo oslovila 34 potenciálních párů, z toho 11 párů z celkového počtu na nabídku vůbec nereagovalo. Dalších 9 párů zpočátku vyjadřovalo souhlas se zapojením do výzkumu, u 3 z nich bylo následně zjištěno, že neodpovídají kritériím výzkumu, a 6 párů se v rámci další komunikace ohledně reálného setkání již neozvalo. Výzkumný vzorek tedy v konečném výsledku zahrnuje 24 respondentů (tzn. 12 párů), z toho 12 mužů a 12 žen. K ukončení sběru vzorku mě vedla koncepce teoretické saturace dat. Průměrný věk účastníka výzkumu byl 36 let s průměrným počtem 2 dětí. Muži z výzkumného vzorku působili jako hlavní pečující osoby na RD v průměru 23 měsíců, ženy z výzkumného vzorku strávily jako hlavní pečující osoby s dítětem dobu 25 měsíců. Co se týče vzdělání, ve výzkumném vzorku celkově převažovali respondenti s vysokoškolským vzděláním, s výraznějším zastoupením u ženského pohlaví. Podrobnější charakteristiku výzkumného vzorku popisuje Tabulka č. 1.

Proband	Pohlaví	Věk	Vzdělání	Povolání	Počet dětí	Délka péče o děti (v měsících)
1	Žena	41	VŠ	Lékařka	2	24
2	Žena	39	VŠ	Makléřka	3	44
3	Žena	38	VŠ	Manažerka	2	52
4	Žena	36	VŠ	Vedoucí	1	6
5	Žena	37	VŠ	Architektka	2	42
6	Žena	33	VŠ	Manažerka	1	6
7	Žena	29	SŠ	Asistentka	1	2
8	Žena	38	VŠ	Lékařka	1	6
9	Žena	31	VŠ	Ředitelka	1	8
10	Žena	35	SŠ	Kvalitářka	4	102
11	Žena	38	VŠ	Publisherka	1	5
12	Žena	31	VŠ	Vedoucí	1	8
13	Muž	35	SŠ	Úředník	1	24
14	Muž	31	SŠ	Redaktor	1	24
15	Muž	39	SŠ	Knihkupec	2	24
16	Muž	35	VŠ	Projektant	3	12
17	Muž	37	VŠ	Úředník	2	20
18	Muž	39	SŠ	Policista	2	30
19	Muž	31	SŠ	Řidič	1	34
20	Muž	40	VŠ	Technik	2	18
21	Muž	33	SŠ	Vedoucí	1	18
22	Muž	40	VŠ	Redaktor	1	30
23	Muž	33	SŠ	Vedoucí	1	23
24	Muž	38	SŠ	Skladník	4	18

Tabulka č. 1, Charakteristika respondentů výzkumného šetření

7.3 Metody sběru dat

Jako vhodnou metodu k získávání kvalitativních dat v tomto výzkumném projektu jsem v souladu s jeho cíli vyhodnotila polostrukturované interview, které je podle Miovského (2006) velice rozšířenou metodou právě pro svou schopnost eliminovat nevýhody dalších dvou typů rozhovoru (strukturovaného a nestrukturovaného). Semistrukturované interview mi umožnilo sledovat a zachytit autentický obraz vnímané zkušenosti, vztahů a prožívání výzkumné problematiky z perspektivy respondentů, včetně jejich pocitů a emocionálního zabarvení.

V rámci přípravy na rozhovory jsem si nejdříve vytvořila závazné okruhy otázek podle stanovených cílů a výzkumných otázek, na které jsem se později probandů

ptala. Tyto otázky korespondovaly s časovou posloupností – dobou rozhodování o budoucím modelu péče o potomka, při jeho realizaci a zároveň jsem se zaměřila i na aktuální vnímání zkušenosti. Časové dimenze jsem propojila s vytvářením zhruba 14 pracovních otázek ke každému cíli výzkumu, které jsem následně zredukovala a přeformulovala podle výstižnosti výzkumného problému, s ohledem na výzkumné otázky a na základě poznatků z teoretické části práce. Zároveň jsem se zaměřila na zařazení otázek, které se týkají zkušenosti, chování, názorů, postojů, pocitů a vnímání tak, jak doporučuje Hendl (2016). Okruhy otázek jsem také vytvářela pro muže a ženy zvlášť, přičemž základní rámec v souvislosti s prožíváním zkušenosti jsem ponechala stejný. V rámci přípravy okruhů otázek jsem se zaměřila na vnímání každodenní pečovatelské praxe otců a významů s ní spojovaných, včetně dalších konsekvencí jako např. případné zapojení do pracovních aktivit a celkové zvládnání zvoleného rodinného modelu v péči o potomka. U žen jsem se snažila postihnout percepce každodenní praxe, která nezahrnuje primárně pečovatelské, ale výkon profese v souvislostech zapojení do domácnosti a taktéž celkové zvládnání zvoleného rodinného modelu v péči o potomka. Při vytváření základního schématu jsem dbala na to, aby jednotlivé otázky nebyly sugestivní, což by mohlo zkreslit výsledky výzkumu a získaná data by pak nebyla dostatečně validní. Snažila jsem se tedy formulovat okruhy otázek rovnou tak, aby byly otevřené, protože tento typ otázek podle Miovského (2006) vede respondenty k odpovědím, které jsou strukturovanější a přináší více kontextuálních informací včetně motivů, pocitů nebo dojmů. Konečná podoba okruhů otázek je k nahlédnutí v Příloze č. 6.

Základní okruhy otázek jsem ověřila v „pilotním“ interview zvlášť s mužem a ženou, kteří měli zkušenost s modelem péče o potomky, kdy muž zastával roli rodiče na RD a žena se navrátila do pracovního procesu. Je nutno podotknout, že tito jedinci netvořili manželský/partnerský pár a zároveň poté nebyli zařazeni do výzkumu. Tato zkušenost nakonec dala vzniknout dalším menším úpravám v dílčích otázkách a zároveň pro mě byla přípravou na další rozhovory. Následně byly okruhy otázek prokonzultovány s vedoucím práce a schváleny, přičemž byl ponechán prostor pro dotváření či vynechání některých otázek podle situace, která vyplyne přímo při interview.

V rámci realizaci rozhovorů jsem podle situace a potřeby používala doplňující otázky, které měly specifikovat konkrétní odpovědi i nová témata, která interview přinášela a která do procesu přidávala také souběžná analýza získaných dat. Při pokládání otázek jsem začínala vždy otázkami méně citlivými, které se netýkaly možných problémových oblastí. Tímto doporučeným způsobem (např. Hendl, 2016) jsem se snažila, aby

respondent byl v počátku motivován k popisnějšímu charakteru odpovědí a nevytvořila se bariéra při dotazování. U některých respondentů jsem se však setkala s tím, že začali sami vyprávět svůj pohled na prožitou skutečnost. V takových případech jsem se držela „linie“ jejich příběhu a postupně jsem se doptávala na související aspekty.

Součástí získávání kvalitativních dat bylo také vyplnění anamnestického dotazníku, který byl sestaven pro účely výzkumu a který zachycuje základní „tvrdá data“ o respondentech včetně informací vztahujících se k tématu výzkumu jako např. délka trvání péče o dítě na rodičovské dovolené, předchozí či současné povolání atp. Podoba anamnestického dotazníku je v Příloze č. 5.

Celkově bylo realizováno 24 polostrukturovaných rozhovorů s respondenty, kteří naplňovali předem stanovená zařazující kritéria. Zároveň jsem se v konečném počtu respondentů snažila dosáhnout teoretické saturace dat, ke které se dospívá postupně během sběru a souběžné analýzy dat (Hendl, 2016). Každý z rozhovorů probíhal stejným způsobem. Respondenti si zvolili libovolně dobu a místo setkání tak, aby jim vše plně vyhovovalo (místo výkonu práce, domov, kavárna či restaurace) a kde byl zároveň zajištěn dostatečný klid na interview. V úvodu setkání byli respondenti znovu seznámeni s účelem výzkumu, ujištění o dobrovolnosti účasti s tím, že mohou kdykoliv odstoupit a nepokračovat ve výzkumu a dále byli informováni o zajištění naprosté anonymity a ochrany osobních údajů. Po sdělení těchto informací jsem respondentům předložila k přečtení, a následnému stvrzení podpisem, informovaný souhlas (viz Příloha č. 4). Ještě před započítím samotných semistrukturovaných interview byli respondenti požádáni o vyplnění anamnestického dotazníku, jak jsem zmiňovala výše. Individuální rozhovory probíhaly v rozmezí 40 až 55 minut a všechny byly se souhlasem účastníků výzkumu zaznamenány na diktafon, přičemž pořízené nahrávky byly po následné transkripci smazány.

7.4 Metody zpracování a analýzy dat

Získaný materiál z rozhovorů je nutné dále zpracovat, a připravit tak pro analýzu dat. Dalším krokem tedy byla transkripce audio záznamů jednotlivých rozhovorů, které jsem tímto způsobem převedla do písemné podoby. K přepisu interview jsem použila techniku doslovné transkripce, která je sice časově náročnější, ale je doporučována u výzkumníků-začátečníků a zároveň umožňuje zachování celého textu ve své původní podobě (Hendl, 2016; Strauss, & Corbinová, 1999). Přepisy rozhovorů jsem dále

nepřenášela do spisovného jazyka, což je jednou z variant dalšího zpracování transkribovaných dat. Po stránce jazykové jsem se tedy setkala s nedokončenými větami, dialekty, chybami ve větné stavbě a přirozeně i s nespisovnou a hovorovou češtinou. Dále jsem opakovaným poslechem zkontrolovala přesnost záznamu v písemné podobě a nakonec jsem text „očistila“ od přebytečných slov, která nenesou žádný význam, vytvářejí slovní „vatu“ nebo narušují plynulost promluvy. V rámci této fáze jsem dbala na to, abych text nezbavila podstatných významů a důležitého kontextu vzhledem k zaměření výzkumu. Proces redukce prvního řádu, jak ho nazývá Miovský (2006), přinesl větší přehlednost v získaných datech, která je důležitá pro samotnou analýzu.

Následně jsem přistoupila k otevřenému kódování, které tvoří základní část analýzy výzkumu založeného na zakotvené teorii (Strauss, & Corbinová, 1999). Pomocí tohoto analytického postupu výzkumník rozebírá údaje na samostatné části, přiřazuje kódy jednotlivým slovům, větám nebo úsekům, které mezi sebou neustále porovnává a zjišťuje podobnosti a rozdíly (Hendl, 2016; Strauss, & Corbinová, 1999). Při analýze dat jsem postupovala tak, že jsem si nejdříve po každém transkribovaném rozhovoru text jednostranně vytiskla a několikrát přečetla, abych se podrobně seznámila s daty. Poté jsem začala postupně rozebírat údaje ze získaných rozhovorů a vytvářet kódy v PC, pomocí programu ATLAS.ti, jehož trial verzi jsem získala na oficiálních stránkách programu.⁴ Postupně jsem v rámci analýzy vytvořila velké množství kódů (u každého rozhovoru jsem měla v první fázi v průměru 46 kódů), přičemž jsem se snažila po každém rozhovoru a jeho transkripci odhalit možné chybějící informace, na které bych se při dalším sběru dat mohla více zaměřit a lépe reflektovat popisované prožitky a jejich kontext v rámci procesu následné kategorizace. Některé kódy jsem také v průběhu analýzy po opakovaném vyhodnocení zcela vyškrtla pro jejich malou významovou hodnotu v rámci výzkumných cílů nebo změnila jejich označení. Dalším krokem bylo seskupování označených pojmů kolem podobných jevů, resp. pomocí metody trsů do skupin na základě vzájemné podobnosti a významu. Poté jsem vytvářela kategorie, jejich výstižné pojmenování a klasifikaci dle tematických celků. Nakonec jsem vytvořila 9 hlavních kategorií a 40 subkategorií, jejichž přehledná podoba je v Příloze č. 7. V rámci celého procesu analýzy získaných dat jsem postupovala vždy s ohledem na cíle práce a stanovené výzkumné otázky.

⁴ Nevýhodou zkušební verze jsou nastavená omezení, které se týkají vytvoření maximálně 100 kotací a 50 kódů v rámci jednoho projektu. Při kódování jsem tedy postupovala tak, že jsem každý rozhovor uložila jako samostatný projekt. Následně jsem přenesla kódy a kategorie do samostatného dokumentu, abych mohla se všemi daty pracovat dohromady.

V další fázi analýzy jsem přistoupila k axiálnímu kódování, které Strauss a Corbinová (1999, 70) popisují jako „*Soubor postupů, pomocí nichž jsou údaje po otevřeném kódování znovu uspořádány novým způsobem, prostřednictvím vytváření spojení mezi kategoriemi.*“ Snažila jsem se tedy identifikovat označené kategorie v duchu kódovacího paradigmatu zahrnujícího (A) PŘÍČINNÉ PODMÍNKY - (B) JEV - (C) KONTEXT – (D) INTERVENUJÍCÍ PODMÍNKY – (E) STRATEGIE JEDNÁNÍ A INTERAKCE – (F) NÁSLEDKY (Hendl, 2016; Strauss, & Corbinová, 1999). Své úvahy o určených vztazích mezi kategoriemi jsem zpětně ověřovala v získaných datech, abych zjistila, v jakých případech mé domněnky o vztazích platí a v jakých případech se mohou lišit. V této fázi jsem data nechala také dva týdny „odležet“, protože jsem si chtěla vytvořit potřebný odstup, abych mohla analýzu znovu důkladněji vyhodnotit, a získat tak lepší náhled na zkoumaná data.

Následně jsem přistoupila k fázi selektivního kódování, která se v rámci zakotvené teorie stává klíčovou pro systematické rozvinutí nasbíraných a seskupených dat do pojmově uceleného komplexu (Strauss, & Corbinová, 1999). Snažila jsem se o integraci vynořených kategorií do teorie, kterou podrobně popíšu v kapitole pojednávající o výsledcích výzkumu. V rámci selektivního kódování jsem vybrala hlavní kategorii, kterou jsem uvedla do vztahů s ostatními kategoriemi a snažila se tzv. konceptualizovat příběh o hlavním jevu výzkumu a dále jsem své úvahy ověřovala v nasbíraných materiálech, jak je doporučováno v odborné metodologické literatuře (viz např. Hendl, 2016; Strauss, & Corbinová, 1999). Analytické zpracování příběhu, resp. uvádění kategorií do vztahu s centrální kategorií, jsem prováděla na základě paradigmatického modelu, který jsem zmiňovala výše v textu. V této fázi jsem používala i metodu tužka-papír, která mi umožnila větší přehlednost a srozumitelnost při vytváření vztahů mezi kategoriemi a jejich jednotlivými návrhy. Zobrazení uvedených kategorií do vztahů na základě paradigmatického modelu uvádím níže v Diagramu č. 1.

Dalším důležitým krokem bylo vytvoření narativního záznamu s ohledem na uvedení kategorií do vztahu k centrální kategorii a zasazení dimenzionálního rozsahu do kontextu jednotlivých vlastností kategorií.

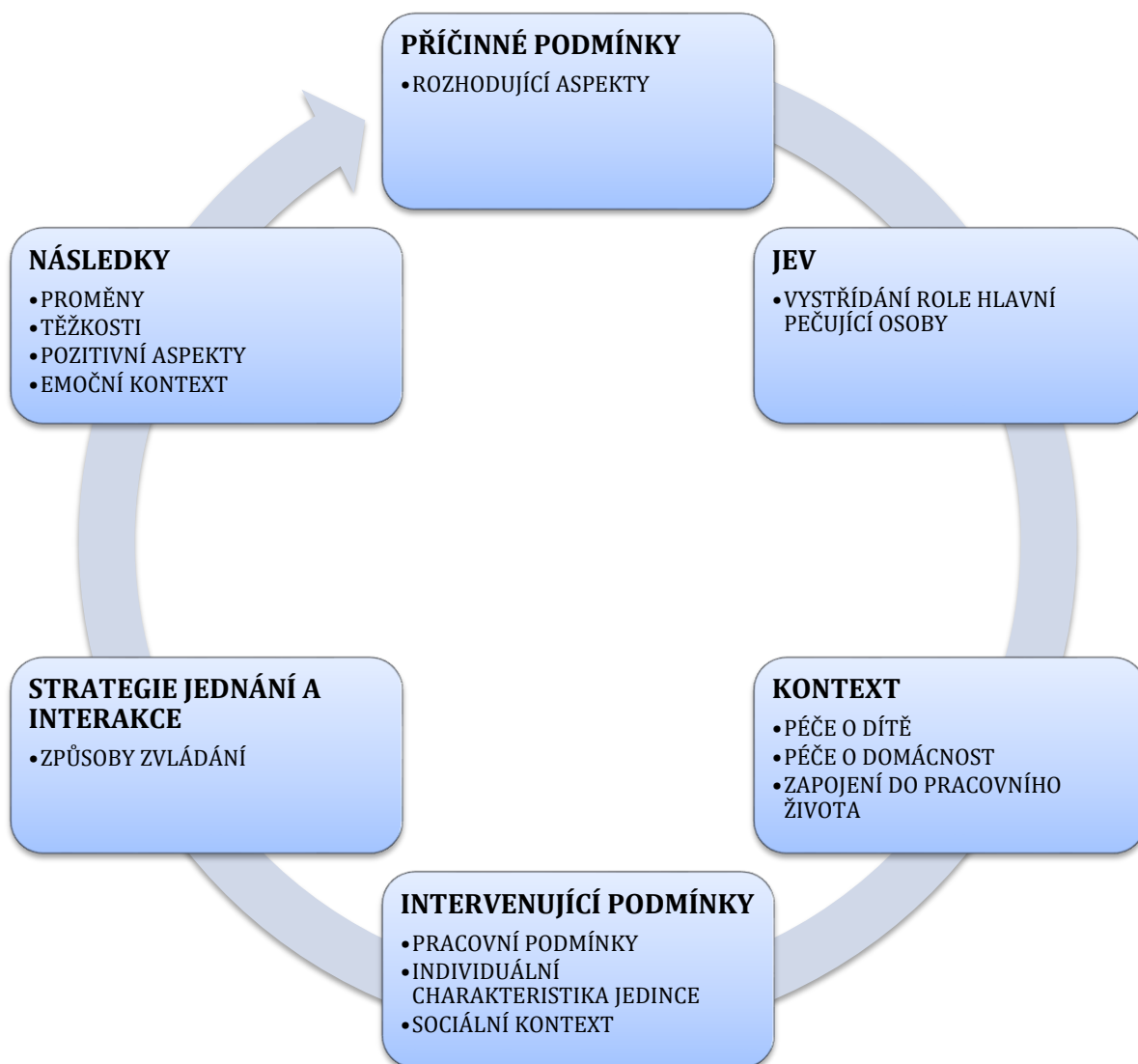

Diagram č. 1, Uvedení kategorií do vztahů podle paradigmatického modelu

7.5 Etické aspekty výzkumu

Výzkum byl prováděn pouze s respondenty, kteří byli pravdivě seznámeni s povahou, účelem výzkumu a svými právy (např. kdykoliv přerušit či ukončit účast ve výzkumu) a dobrovolně souhlasili s účastí ve výzkumu. Toto potvrdili podpisem informovaného souhlasu v písemné podobě, který jim byl předložen před samotným sběrem dat v podobě interview. Výzkum byl proveden v souladu se zněním Zákona o ochraně osobních údajů č. 101/2000 Sb. Osobní údaje byly využívány pouze pro výzkumné účely této diplomové práce. V rámci zachování ochrany osobních údajů nejsou uváděna jména respondentů ani žádných jiných osob jimi zmiňovaných. Účast ve výzkumu nebyla honorována, o čemž byli respondenti dopředu informováni.

Vzhledem ke zvolenému tématu, výzkumným otázkám a metodě sběru dat bylo od počátku zřejmé, že potenciální rizika nevyplnou např. z povahy prostředí, kde se respondenti pohybují, nebo jejich rizikového chování. Zvýšené riziko jsem předpokládala spíše v souvislosti s citlivostí tématu a sdělovanými osobními prožitky, které by u respondentů mohly vyvolat nepříjemné pocity, a mohlo by tak dojít k nežádoucímu duševnímu rozrušení. Možnosti, které by této situaci pomohly předejít či snížit její výskyt, jsem viděla především ve vytvoření bezpečné a důvěrné atmosféry. Zároveň jsem se snažila být autentická, otevřená a empaticky neutrální, tzn. přistupovat k respondentům bez předsudků a hodnocení, což je v rámci psychologických výzkumů naprosto zásadní (např. Miovský, 2006; Hendl, 2016). Dále jsem reflektovala své případné chování v situaci, kdy by došlo ze strany účastníka výzkumu ke zjevnému psychickému rozrušení. Variantou reakce pro mě bylo možné citlivé přerušování rozhovoru s tím, že bych mohla doporučit odbornou intervenci s přímým kontaktem na psychologa. To jsem také považovala za krok k vymezení vlastních hranic, které bych měla jako výzkumník v rámci interakce s účastníky výzkumu dodržovat. Žádné silné emoce ani náznaky psychického rozrušení se během realizace rozhovorů u respondentů neobjevily.

8 Výsledky výzkumného šetření

Při rozhovorech jsem se zaměřila na mapování celkového vnímání a prožívání rodičovské dovolené mužů a jejich žen/partnerek. Zajímalo mě, jak oba jedinci nahlízejí na zkušenost se zvoleným rodinným modelem v péči o potomky, jak tento prožitek popisují a jak o něm přemýšlejí. Položil jsem si rovněž otázku, co bylo pro jednotlivé páry při rozhodování nejdůležitější, jak na to reagovaly, zda prošly nějakým vývojem nebo proměnou a hledala jsem také související obtížné aspekty a ty, které působily pozitivně. Z materiálu získaného z rozhovorů se o doslovném přepisu a dalším zpracování a analýze dat, jak jsem podrobněji popisovala v kapitole 7.4, vynořilo 9 hlavních kategorií a 40 subkategorií. Hlavní kategorie jsem uváděla do vztahů pomocí paradigmatického modelu a dále jsem určila hlavní kategorii, skrze kterou jsem konceptualizovala získaná data. V této kapitole se tedy budu věnovat narativnímu záznamu výsledků výzkumu a také zodpovězení výzkumných otázek.

V navazujícím textu jsou pro lepší orientaci hlavní kategorie označeny **tučně s podtržením**, subkategorie jsou vyznačeny **pouze tučně** a jednotlivé hlavní kódy jsou označeny *tučně s kurzívou*. Ukázky jednotlivých citací z rozhovorů jsou vyznačeny *kurzívou*.

8.1 Hlavní výzkumná zpráva

Muži i ženy se na základě **rozhodujících aspektů** uchylují k vystřídání se v roli hlavní pečující osoby v rámci rodičovské dovolené. Z rozhovorů vyplynulo, že pro všechny respondenty je klíčovou **prioritou finanční zajištění rodiny**, které vnímají jako velmi důležité z hlediska budoucího zabezpečení rodiny a jejího fungování v současném společensko-kulturním kontextu. K prioritám, které muži i ženy shodně vnímají jako významné, patří také **plnění finančních závazků**, ke kterým přistupují s vysokou mírou zodpovědnosti a projevují silný zájem o jejich vyřešení tak, aby rodina mohla bez větších potíží v budoucnu plnit své funkce. Zachycené priority jsou vysoce důležité pro muže i ženy a stávají se tak hlavním aspektem, který je vede ke **společnému rozhodnutí**, o kterém ve většině případů diskutují po kratší časový úsek (v řádu maximálně několika týdnů) v průběhu těhotenství ženy.

„Šlo nám hlavně o to, abysme dobře zajistili děti, prostě rodinu jako celek, abysme měli kde bydlet, co jíst a koupit náky ty potřebný věci.“

„Ty peníze v tom sehrály dost velkou roli a ještě taky, že jsem byl nespokojený v práci, takže se to nějak sešlo dohromady...“

K dalším významným aspektům, vedoucím k vystřídání se v roli rodiče na rodičovské dovolené, patří **pracovní oblast**. V rámci toho jsou pro respondenty (muže i ženy) významné především **pracovní podmínky** jako je výše **mzdy**, která se stává dalším klíčovým činitelem působícím v rozhodování, a **dostupnost pracoviště**. Jeho vzdálenost ve vztahu k místu bydliště a možnosti dopravy dávají respondenti do vztahu s časem jako ukazatelem, podle kterého hodnotí vhodné podmínky ke skloubení pracovního a osobního života. **Postavení na pracovním trhu** je pak další významnou subkategorií, která se v promluvách respondentů vyskytuje. U žen lze výrazněji zachytit vnímanou velmi dobrou **pozici na trhu práce** ve vztahu k vyšším finančním zdrojům a dominantnější pozici v rámci hierarchie v zaměstnání, která je většinou budována v řádu několika let. V této souvislosti jsou u žen s pracovní pozicí vyžadující vysokou zodpovědnost, za pracovní činnosti spojené i s vedením týmu podřízených, zaznamenány vyšší **ambice** v pracovním prostředí spojené s vysokým pracovním nasazením, dynamičtějším tempem pracovní činnosti a v menší míře také touhou o zlepšení současné pozice. V tomto kontextu se často ve výpovědích respondentek objevoval rovněž **tlak na pracovním trhu**, který byl dán především stanoveným časovým úsekem (většinou v rámci několika měsíců), po který bylo možné pracovní aktivity přerušit, poté často hrozila ztráta pracovní pozice a přeložení na odlišnou pracovní činnost, která byla zpravidla na nižší úrovni než ta předchozí. Důležitá pak byla shodně u obou pohlaví **pracovní spokojenost**, avšak v rozdílných dimenzích. Muži vyjadřovali výrazně častěji nespokojenost se současným zaměstnáním, kde za zásadní vnímali především nedostatečné **finanční ohodnocení** a také **povahu práce**, která je příliš neuspokojovala. Ženy častěji vyjadřovaly vysoké uspokojení s pracovní oblastí jako takovou. Povaha a náplň práce je často uspokojovala a důležitým faktorem pro ně byl i často zmiňovaný **pracovní kolektiv**, který respondentky hodnotily jako dobrý, skvělý nebo výjimečný.

„Nejvíce mě táhla zpátky vize toho, že nebudu muset po třech letech škemrat o práci. Oni by garantovali pozici ve firmě, ale tu, na které jsem byla, ne. Tím, že mě ta práce baví, umím to, tak jsem z toho nechtěla odejít. Nechtěla jsem dělat něco jiného.“

„V práci mě to přestávalo bavit, fyzicky náročný to bylo, ta práce taky nebyla moc dobře ohodnocená, nebyl jsem tam prostě spokojenej, na jednu stránku...“

„Byla to rozjetá manažerská kariéra, protože já jsem měla těsně před jmenováním do managementu firmy a potřebovala jsem se vrátit, aby mě hned na to jmenovali. Takže v neposlední řadě to byly peníze. Taky jsem si chtěla udržet to místo, protože jinak by ho pustili. Podmínka byla, že po půl roce musím bejt zpátky.“

Další výraznou podmínkou pro vystřídaní se v roli rodiče na RD byly také **individuální potřeby**, které se projevovaly hlavně u žen v souvislosti s výraznou **potřebou změny**, která byla manifestována v touze po **proměně činnosti**, s vidinou možnosti realizovat se kromě rodinného života i v pracovní oblasti, a chybějícím **sociálním kontaktem** při dlouhém období stráveném v předchozích letech v domácnosti s dětmi. U mužů se v malé míře objevila potřeba změnit zaběhnutý rodinný koloběh a **vzít domácnost do vlastních rukou**, především v souvislosti se současným stavem domácnosti, který byl vnímán jako neuspokojivý, a s organizací domácích povinností, vnímanou jako nedostatečnou. Tento aspekt se objevil u párů, kde žena zůstávala delší časové období s dětmi na RD.

„V první řadě manželka už byla sedum let doma a chtěla jít do práce taky, a tak jsem si řek, že to vezmu do svých rukou.“

Kontext jevu stanoveného jako **vystřídaní se v roli** zahrnuje z rozhovorů vynořenou subkategorii **péče o dítě**, která se týká u mužských respondentů **zajišťování potřeb dítěte**. Muži se v rámci své role přirozeně soustředili na téměř celodenní poskytování potravy pro potomka, přebalování, zajištění dostatku spánku a také potřebných aktivit podle věku dítěte a jeho individuálních možností a schopností. **Aktivita s dítětem** volili muži především ve formě poznávací, kdy často s potomky podnikali výlety do přírody, na hřiště nebo s nimi navštěvovali prarodiče. Respondenti vnímali silnou potřebu trávit čas s dítětem aktivním a dynamickým **způsobem**, který poskytoval přísun nových podnětů a zážitků, které byly vnímány pozitivněji, pokud se příliš často neopakovaly ve stejné míře každý den. Zapojení respondentek do **péče o dítě** probíhalo často ihned po návratu z práce, kdy se snažily po zbytek dne zajistit rovněž základní potřeby dítěte v podobě přípravy pokrmů a také aktivní **hry s dítětem** častěji v domácím

prostředí a především ve dnech pracovního volna, kdy přebíraly taktéž většinu potřebné celodenní péče.

„Pak už jsme vymýšleli, co dělat, jít na hřiště, každý den program doplnit nějakou aktivitou, aby byl trochu pestrý. Já si neumím moc hrát, že bych si vytáh kostky v obýváku, takže jsem vymýšlel program, že někam pudeme, tam budem něco dělat.“

„...cokoliv, co jsem jí mohl ukázat, učení nových věcí, poznávání. Když něco ona objevovala a já jsem jí mohl něco nového naučit, když už se to opakovalo, tak už to pak ztrácelo zábavný charakter.“

„Hodně jsem mu ukazoval třeba v lese jak to vypadá, na procházky jsme chodili furt, hlavně, když začal už cupitat.“

V **péči o domácnost** se páry z výzkumného šetření většinou shodují na přirozeném **rozdělování povinností** v rámci domácnosti podle aktuálních časových možností každého jedince z páru a podle jeho individuálních preferencí. Muži i ženy se většinou snaží **vzájemně si vyjít vstříc** a zapojit se do chodu domácnosti tak, jak je potřeba. Muži i ženy se výrazně nelišili v zastávaných **činnostech** a zapojovali se s relativně stejnou intenzitou do běžného úklidu včetně praní prádla, vysávání, vytírání podlah nebo vaření. Vlastností výše zmiňovaného centrálního jevu je také **zapojení do pracovního života**, které přirozeně převládalo u žen z výzkumného šetření. Do pracovního života se respondentky vracely častěji na plný **pracovní úvazek**, častěji se také objevily ženy s individuálním pracovním plánem, což se odvíjelo především od **pracovních podmínek**, které zahrnovaly většinou pevně danou **pracovní dobu**, občas s možností flexibilnějšího nastavení pobytu na pracovišti v souvislosti s povahou pracovní činnosti. Ženy zaměstnané na vedoucí pozici nebo v managementu mohly častěji volit flexibilní nastavení pracovní doby a mohly více využívat **pracovní benefity** v podobě možnosti home office nebo online setkání s ostatními kolegy, které se respondentky snažily ve velké míře využít. U žen s pracovní činností výhradně spjatou s **místem pracoviště** se pak často objevovalo standardní rozložení pracovní doby bez výrazných pracovních benefitů.

V rámci **sociálního kontextu** se jako významná oblast projevila **podpora okolí**, která respondentům ve velké míře pomáhala ve zvládnání rodinného modelu v péči o potomky. Většina mužů i žen výrazně oceňovala možnost podpory ze strany prarodičů za

podmínek, kdy byl mezi rodiči a prarodiči dobrý a vřelý *vzájemný vztah*. *Způsob pomoci* byl nejčastěji zmiňován ve formě občasného hlídání dětí, což umožňovalo rodičům změnu činnosti, prostor pro realizování zájmů nebo trávení společného volného času partnerů. Důležitým aspektem byly také **sociální kontakty**, které usnadňovaly zvládací strategie u především u mužů z výzkumného šetření. Velká část respondentů vnímala kladné *přijetí* komunitou ostatních rodičů, se kterými se setkávali především v rámci aktivního trávení času s dětmi na hřištích. Muži se na těchto místech potkávali hlavně s ostatními matkami, které je výrazně častěji přijaly pozitivně a projevovaly zájem o vzájemnou výměnu názorů a sdílení zážitků, což respondenti vnímali zároveň jako pozitivní znak rodičovské dovolené, který jim přinesl možnost vyššího sociálního kontaktu, včetně *nových sociálních vazeb* i do budoucna, uspokojení v roli hlavní pečující osoby a pozitivní emoce. Muži i ženy shodně se pak výrazně často snažili *udržovat kontakt* se svými přáteli v rámci trávení volného času, na který kladli velký důraz, především z důvodu relaxace a odpočinku od každodenních povinností, což jim poskytovalo značnou úlevu, přestože velmi často deklarovali všeobecný *nedostatek času* jako negativní faktor ztěžující roli jak hlavní pečující osoby i roli živitele rodiny. Faktorem pozitivně působícím na strategie zvládání u mužů bylo kladné **hodnocení okolí**, které se objevovalo ve většině případů. Muži byli ze strany širokého okolí (přátel, kolegů a rodinných příslušníků) vnímáni s *obdivem, respektem a uznáním* jejich odvahy převzít roli rodiče na rodičovské dovolené. Jen minimum mužů z výzkumného šetření se setkalo spíše s *negativní zpětnou vazbou* ve formě posměšků od okolí, hlavně v pracovním kolektivu, a dehonestováním role muže jako hlavní pečující osoby, což v těchto případech působilo negativně na počáteční prožívání rodičovské dovolené. U žen se ve většině případů neobjevily žádné výrazně pozitivní či negativní reakce ze strany okolí. Respondentky většinou vnímaly **hodnocení okolí** jako *neutrální přijetí* situace, resp. jako holý fakt, který okolí akceptovalo bez výraznější reakce. Jen několik málo žen z výzkumného šetření vnímalo *negativní hodnocení* ze strany některých rodinných příslušníků, přátel a především z řad kolegů, což se vyskytovalo na pracovištích, kde byla zastoupena převaha mužských spolupracovníků a převládala vyšší pracovní konkurence. Za těchto podmínek se pak projevovalo u respondentek negativní emoční prožívání a ambivalentní pocity vůči zastávané roli hlavního živitele rodiny. V širším kontextu pak měly na zvládací strategie pozitivní vliv především **individuální charakteristiky** mužů i žen. Často lze v promluvách zachytit souvislost mezi *pozitivním vnímáním* zvoleného rodinného modelu a výskytem

charakteristik jako je *cílevědomost, zvědavost a zájem o zkoušení nových věcí, činnost a systematicčnost*. To se projevovalo u respondentů v přístupu k řadě aktivit a činností týkajících se oblastí práce i péče o dítě a domácnost.

„Tam mě hodně maminy vyhledávaly, na tom hřišti. To bylo hrozně zábavný, cítil jsem se tam dobře.“

„Bylo mi to hodně příjemný. Jsem člověk, který si rád vyzkouší leccos. Já jsem děti měl vždycky rád, už od malička. Věděl jsem, že se mi to bude líbit.“

Na změnu rolí v rodině reagovali respondenti (muži i ženy) různými strategiemi, kterými se snažili vyrovnat s novými nároky pracovního i osobního života. Výraznější zastoupení ve **způsobech zvládnání** měla v promluvách mužů především aktivní **forma trávení času** s dětmi, ve které převládaly venkovní činnosti s výraznou pohybovou aktivitou. Respondenti v rámci strategie *přežít a vyplnit čas* volili shodně spíše **dynamičtější formu aktivit** s potomky se zaměřením na konkrétní cíl a dále na specifické **poznávací aktivity**, které dítěti rozšiřovaly povědomí o světě a které byly zároveň spojeny i s uspokojením muže jako rodiče, který zprostředkovává dítěti nové objevy. Tyto aktivity pak pozitivně působily na respondenty z hlediska **kladných emocí** ve formě radosti a štěstí, které se v této souvislosti objevovaly vždy, když byla zaznamenána pozitivní zpětná vazba i od dítěte. Často zachycenou strategií byla u mužů i žen **efektivní organizace aktivit i času** tak, aby dosáhli splnění všech potřebných činností, které pociťovali jako důležité, ať už se týkaly obecněji péče o dítě a domácnost, pracovních aktivit nebo uspokojení vlastních potřeb. Za významné považovali najít způsob efektivního uspořádání a návaznosti jednotlivých činností tak, aby vyhověli většině vnímaných požadavků a potřeb. Dalším faktorem, který páry vnímaly jako významný způsob zvládnání, byla **společná zodpovědnost** páru za **chod domácnosti a rodinu** jako takovou, což výrazně častěji zmiňovaly především ženy jako velice pozitivně působící aspekt. U žen, které vnímaly vysokou míru společného zapojení a odpovědnosti za fungování rodiny a domácnosti, se častěji objevovalo také celkové pozitivnější **vnímání vzájemného vztahu** s partnerem, ke kterému cítily velký obdiv, uznání a také vnímaly jeho chování jako více podporující. Respondentky, které pociťovaly rozpor ve vyvážení společné odpovědnosti za péči o dítě a domácnost, a vnímaly míru své odpovědnosti jako výrazně vyšší oproti svým partnerům, projevovaly vůči nim **ambivalentní pocity**, kdy na jedné straně oceňovaly

ochotu muže zvládat nároky rodičovské dovolené, ale zároveň vnímaly negativně jeho přístup k zodpovědnosti za další činnosti spjaté s fungováním domácnosti a v návaznosti na to necítily tak vysokou oporu ze strany partnera. Většina párů z výzkumného šetření však velmi často a kladně oceňovala vzájemnou **oporu** v partnerovi, na kterého se mohou **spolehnout** v těžko zvládnutelných situacích, vzájemné pomoci a povzbuzení. Výrazně často se také objevoval způsob zvládnání ve formě **pozitivního očekávání** do budoucna, které dávalo respondentům celkový **smysl** jejich rozhodnutí. Aspekt **naděje** se velice často objevoval v souvislosti s dobrou budoucností rodiny jako celku, a dával tak vyšší smysl a touhu vydržet současnou obtížněji vnímanou situaci. Lepší budoucnost pak byla spojována především se **zajištěním rodiny** do budoucna a zároveň u mužů s **časově ohraničeným** úsekem rodičovské dovolené, která po skončení přinese opět vyšší životní spokojenost a zapojení do aktivit, které pocíťovali jako chybějící. Důležité se ukázalo také **udržení času pouze pro sebe** (bez partnera i rodiny), které bylo vnímáno jako možnost výrazně uspokojivějšího zvládnutí všech nároků u mužů i žen, a tak se respondenti shodně snažili o jeho maximální využití v co největší možné míře, ať už v podobě **udržování kontaktů** s přáteli nebo věnování se svým vlastním **zájmům**.

„Vidím, že to celý má prostě smysl, že to děláme pro rodinu, aby se kluk měl dobře...“

„Já jsem si nenechal šáhnout na nedělní šachy. Od rána až do čtyř odpoledne, to byl čas pro mě. Tlačil jsem na to, aby partnerka měla taky svoje vlastní záliby, ona jezdila na koně. Myslim, že v tom týdnu musí mít člověk čas pro sebe, jinak z toho může zblbnout.“

Následky, které lze zaznamenat v závislosti na vystřídání se v roli hlavní pečující osoby a použitých strategií způsobu zvládnání, jsou významně zastoupené v kategorii **vnímaných těžkostí**. V rozhovorech byly výrazně zaznamenány **fyziologické projevy** jako je **únava, stres a vyčerpání**, které shodně a často zmiňovali muži i ženy. **Únava** na straně mužů plynula především v souvislosti se spánkovým režimem dítěte, který byl proměnlivý a rozdělený do kratších časových úseků, méně často spojený s výrazně brzkým ranním probuzením dítěte nebo nočním probouzením. Na straně žen byla únava spojována především s množstvím činností realizovaných v průběhu celého dne a častým přesouváním z jednoho místa na druhé. **Vyčerpání** se u mužů objevovalo velice často především v souvislosti s nutností věnovat neustálou pozornost dítěti a s jeho nepředvídatelností, proměnlivostí nálad a potřeb a vnímanou nelogičností jeho požadavků.

Kromě toho vnímali muži ve většině případů i **fyzické vyčerpání** spojené s vysokými nároky na počet domácích povinností, které byly součástí rodinného koloběhu a péče o dítě. Respondentky vnímaly častěji spíše vyčerpanost fyzickou, která byla dávana do souvislosti s pracovními požadavky a následným zapojením do domácích činností a péče o dítě, kterými se snažily vymoci svým partnerům s cílem pomoci zvládnout rodinné fungování. V souvislosti s tím hovořily o výskytu **stresu** ze skloubení pracovních a rodinných povinností. Výrazně vyšší míru vyčerpání přinášelo také samotné kojení, které vnímaly jako aspekt působící na zvýšenou únavu. Po návratu z pracovního prostředí pak ženy často vnímaly situaci jako **druhou šichtu**, kdy přebíraly v některých případech plně starost

o dítě a domácnost. Nejnáročnějším aspektem se pro muže i ženy stalo **skloubení všech povinností**, které vyžaduje rodinný a pracovní život, což zvyšuje nároky na efektivní **řešení času a omezení ostatních aktivit** na minimum. Zejména úbytek **času** pak vnímali většinou jako velmi nepříjemný faktor, který působil negativně na jejich celkové prožívání role rodiče i živitele. Méně často se pak u mužů-respondentů objevuje také negativně vnímaná **ztráta** práce, která byla před nastoupením na RD intenzivně pocíťovaná také jako **zájmová činnost**, které se museli vzdát a která tvořilo podstatnou část jejich každodenního života. V několika málo případech lze zaznamenat také nelibě pocíťovanou **finanční závislost** na partnerce, především v souvislosti se ztrátou možnosti být finančně **soběstačný**, dopřát si občas **osobní potěšení** i mimo **nezbytné výdaje** a zároveň tím nezmenšovat rodinný rozpočet. Většina mužů však s finanční stránkou problémy nevykazovala vzhledem k předchozím finančním rezervám nebo celkovým rodinným příjmům. Občas byla v promluvách respondentů mužů zaznamenána menší míra nespokojenosti s **postojem partnerky** v rámci jejího zapojení do péče o děti, kdy byl negativně pocíťován vnímaný menší zájem ženy vůči dítěti v některých specifických situacích jako je např. noční vstávání k plačícímu dítěti nebo jeho konejšení ve chvílích, kdy je celá rodina pohromadě, což se neobjevovalo příliš často.

„Jenže on je to nekonečný kolotoč drobnějších povinností, a to i když máš dítě hodný a zdravý. Někoho to může naplňovat, jiného zase ubíjet, nic to nemění na faktu, že dělat u toho cokoli jiného a přitom plnohodnotně, moc nejde.“

„Nejčastěji jsem prožíval bezmoc, depresi a taky euforii po poledním šlofíku.“

„Zkoordinovat všechny ty práce, když jsem byl unavený. Hlídat si, abych neměl spánkový deficit. Odpočinek, práce a spánek zkoordinovat, bych se z toho nezbláznil.“

„Překvapilo mě to tím, jak to bylo jednotvárný a jak je tohle období bez ženských hormonů ubíjející.“

Zvolený rodinný model respondentům přinesl nejen těžkosti, ale i **pozitivně vnímané aspekty**. Muži hovořili v této souvislosti často kladně o **prostoru pro změnu** v oblasti práce, se kterou před tímto obdobím nebyli spokojeni, a tak jim v těchto případech nová situace přinesla pozitivně vnímanou možnost pro **učinění změny** a **zlepšení pracovních podmínek**. Současně respondenti často zmiňovali rovněž velké uspokojení ze získaných **zkušeností** a nových kompetencí v podobě **osvojení činností**, se kterými by se jinak nedostali do tak úzkého a intenzivního kontaktu. Ze strany žen bylo výrazně často pozitivně vnímáno zejména **stmelení rodiny** ve smyslu **upevnění rodinných vazeb** mezi partnery samotnými i ze strany rodič-dítě. Vazby mezi všemi členy považovaly za pevnější a užší, k čemuž přispívalo i společné zapojení partnerů do péče o dítě a domácí práce. Většina žen tak v tomto kontextu pocítovala větší rodinnou soudržnost. Ženy vyzdvihovaly často **kladné emoce** vůči pevnějšímu vztahu mezi otcem a dítětem, čemuž přikládají vysokou **hodnotu**. **Splněná očekávání** jsou pak dalším pozitivním faktorem, který byl zaznamenán u respondentek, které cítily velké uspokojení z naplnění jejich předchozích očekávání ve **finančním zajištění rodiny**, **upevnění pozice na pracovním trhu** a její **udržení** a **navázání i obnovení sociálních kontaktů**. Často se vyskytovalo také vzájemné uvědomění **významu a hodnoty partnera**, kterého si vybrali pro společný život. Hodnotí se navzájem v kladných charakteristikách, jež jsou pro ně osobně důležité. Většina respondentů projevila vyšší **ocenění** vůči partnerovi v souvislosti se zažitým modelem péče o dítě, což se projevilo především ze strany většiny žen, a více oceňují především **spolehlivost, schopnost dodržet domluvené dohody, starostlivost a schopnost řešit konstruktivně problémy**.

„S dcerou máme díky tomu určitě lepší vztah, to nám myslím dost pomohlo.“

„Nikdy mi nevyčítala že bych dělal něco špatně. Je nekonfliktní, dokáže vládnout velkým nadhledem, což je vlastnost k nezaplacení, i ve výchově. Snaha řešit problémy, místo eskalovat napětí.“

V kontextu následků se objevují také zaznamenané **proměny**, které se týkají několika různých oblastí. Mezi častěji zachycenými změnami se vynořilo vyšší a intenzivnější **zapojení do chodu domácnosti** u mužů ve srovnání s dobou před vystřídáním se v roli hlavní pečující osoby. Respondenti shodně vnímali vysokou míru účasti na zajišťování **každodenních povinností** v domácnosti, které byly dříve z větší části zajišťovány jejich partnerkami. Výraznější změny byly vnímány také v **pracovní oblasti**, zvláště u mužů, kteří pociťovali předchozí nespokojenost v zaměstnání. Právě u těchto mužů se pozitivně projevilo **znovuzapojení** do pracovní oblasti, kdy výrazně častěji vnímali svou novou pracovní pozici i náplň práce jako uspokojivější. V promluvách respondentů lze sledovat i proměnu v oblasti **postojů**. To se týká velmi často změny náhledu na **výchovu dětí**, kdy častěji muži zmiňují dříve neuvědomovanou obtížnost komunikace s dětmi a přístup k výchově a dodržování stanovených hranic. Méně často se pak i v promluvách žen vyskytuje změna pohledu na výchovu hlavně v souvislosti uznání obtížnosti výchovy vůči svým vlastním rodičům, kdy se mění náhled na jejich dřívější způsob chování k nim jako k dětem. Ke změně dochází i v oblasti **vnímání samotné rodičovské dovolené**, což bylo patrné především na straně mužů. Ve výzkumném šetření jsem zachytila tři výrazné postoje. Muži, kteří roli rodiče na RD akceptovali spíše s **neutrálním postojem** jako dobrou zkušenost s jistým podílem pozitivního přínosu, jsou přesvědčeni, že další nástup na RD by na základě této zkušenosti a svých nabytých schopností zvládli, ale tuto možnost by akceptovali jen v nezbytném případě bez aktivního zájmu v této roli setrvávat, přičemž tento postoj se objevil u většiny respondentů. Druhou nejpočetnější skupinu tvořili muži vnímající rodičovskou dovolenou jako dobrou a hodnotnou zkušenost, jejich postoj k možnému opakování je však **výrazně negativní** a potenciální znovuzapojení do stejné role jednoznačně odmítají. U této skupiny respondentů se často objevovalo negativní **emoční prožívání** s pocity deprese, bezmoci, frustrace a touhy po samotě. Nejméně zastoupenou část výzkumu tvořili muži, kteří vnímali RD výrazně **pozitivním způsobem** a zastávali přesvědčení, že by na rodičovskou dovolenou byli ochotni nastoupit kdykoliv znovu. Pro tuto skupinu je charakteristické, že považují zkušenost za velmi kladnou, hodnotnou a přínosnou a čas takto strávený hodnotí jako příjemný, ačkoliv si uvědomují i obtížnost a náročnost. U velké části žen, které byly zároveň prvorodičky, došlo ke změně postoje v tom smyslu, že při narození dalšího potomka by již chtěly plně využít celou délku rodičovské dovolené a o vystřídání se v roli s partnerem by **zájem nejevily**. Vnímanou zátěž starostí o dvě děti považují za příliš velkou

a projevují zájem také být více součástí péče o dítě. Druhou početnou skupinu žen tvořily respondentky, které o dalším potomkovi **neuvažují vůbec** a poslední nejmenší skupinou pak byly ženy, které by o **opakované vystřídání** se na RD **měly zájem**, v této souvislosti by pak přistoupily ke změně zavedených pravidel a rozdělení povinností a času stráveného při péči o dítě a domácnost. Všechny výše zmíněné respondentky vnímaly vystřídání se v roli rodiče na RD **výrazně kladně a uspokojivě**, přestože také deklarovaly náročnost situace primárně spojené se starostmi o dítě, práci a domácnost. Ve výzkumu se však v menším zastoupení objevily i ženy, které si dřívější návrat do pracovního procesu od počátku nepřály, neusilovaly o něj a prožívaly ho s **negativním emočním nábojem** ve spojitosti s pocity vzteku a lítosti. K roli živitele rodiny přistupovaly pouze s nutností finančního zajištění. U těchto žen zůstal **postoj konstantní** a o roli živitele nestojí ani do budoucna.

„Neuvědomil jsem si dřív, jak je těžký něco dítěti vysvětlit, když neumí mluvit a nerozumí. Musel jsem přehodnotit názor na to, jak se vychovávají děti...ale já jsem si to ohromně užil.“

„Je to dobrá životní zkušenost pro chlapa, protože narazí na věci, který by nikdy neřešil v rámci koloběhu rodinného života. Nechci říct, že jsem byl rád doma, spíš to tak bylo, tak jsem to vzal...“

„Vnímám to, že to byla dobrá zkušenost, že jsem se naučil o dítě postarat, není nic, co bych nevěděl v období malých dětí, přebalování, dělání mléka...“

„Je to pro mě nutnost, zátěž, nic mě na tom netěšilo, nejradši bych zůstala s dětmi doma já.“

U respondentů dochází také ke změně **hodnot**, kterou popisují v souvislosti s vyšší důležitostí **rodiny** a **vztahu k dětem**, který muži velmi často zmiňují právě ve vztahu k prožité zkušenosti na rodičovské dovolené. Ve vztazích také dochází k projevení určitých změn v několika dimenzích. **Ve vztahu k sobě** samým mluví shodně ženy i muži výrazně častěji o změně emocí, kdy vnímají velké zklidnění, které se postupně naučili v konfrontaci s výchovou dítěte. Zvládnutí **regulace svých emocí**, především vzteku, a osvojení trpělivějšího přístupu se objevuje často v promluvách u mužů a méně často u žen. Důležitým aspektem je i **vyšší sebehodnocení** vyskytující se u většiny respondentů. Je

spojováno s pocitem dobrého zvládnutí velké části nároků a s *oceněním sebe sama i partnera* jako jedince schopného obstát v náročných a nových zkouškách. V souvislosti s nabytou vyšší sebedůvěrou a zvládnutím úskalí tohoto období se zároveň projevovala i vyšší *důvěra v partnerský vztah* jako takový, což zároveň navazuje na vnímanou *změnu ve vztahu k partnerovi*. Převažovaly páry, které vnímaly svůj vzájemný vztah kvalitativně jako *lepší* nebo stále stejně *uspokojující*, výrazně častěji se oceňovaly a společnou zkušeností se zároveň utvrdily o partnerových schopnostech ustát obtíže, navzdory tomu, že všichni vnímali také větší *úbytek společného trávení času* s partnerem. Stejně tak *intimní oblast* většina párů hodnotila jako dlouhodobě skvělou a vyhovující, pouze v malém zastoupení se vyskytli respondenti, kteří pociťovali partnerskou intimitu negativně vzhledem ke snížení její intenzity. Proměny vnímali muži i ženy také *ve vztahu k dětem*, kde byl patrný silný pozitivní vztah. Ženy o proměně vztahu hovořily spíše v souvislosti s *kladnými emocemi*, které se s návratem do pracovní činnosti zintenzivnily, pociťovaly častěji větší radost v situacích, kdy se mohly s potomky znovu spatřit a trávit spolu čas. Pro muže bylo důležitým a často se vyskytujícím aspektem prožití zkušenosti *vytvoření pevného a hlubokého vztahu* k dítěti. Na základě lepšího poznání a intenzivního zaznamenávání jeho postupného vývoje i individuálních vlastností muži intenzivně vnímali silnější pouto také skrze výrazněji pociťovanou *zodpovědnost* být pro dítě ochráncem i partákem.

„Jsem na sebe pyšnej, že sem přežil.“

„Ověřila jsem si, že je partner fakt starostlivej, možná někdy i víc než já, takže to byla i taková zkouška vztahu, ale já s ním proto jsem, že vim, že on se o ty děti umí postarat.“

„Začal jsem si víc vážit spánku a rodiny. Když je člověk s rodinou víc, tak si jí víc váží. Objevuje, jak plynule dítě vyrůstá, tak si toho váží víc.“

„Utvrzení, že se můžu na mého manžela spolehnout...a naučil se i víc vařit, takže mu to doted' často přenechávám...“

8.2 Zodpovězení výzkumných otázek

V návaznosti na narativní záznam výsledků výzkumu, který je podrobně popsán

v předchozí kapitole, se nyní zaměřím na zodpovězení hlavních výzkumných otázek, které byly položeny na základě stanovených cílů, jak bylo zmíněno již v kapitolách 6. 2 a 6. 3. Výzkumné otázky jsou v textu níže vyznačeny tučně a týkají se stěžejní oblasti, a to prožité zkušenosti období rodičovské dovolené z pohledu mužů, kteří ji absolvovali, a jejich partnerek.

a) Jak je vnímána zkušenost s obdobím rodičovské dovolené v souvislosti se zvoleným modelem péče o potomky?

Zkušenost s rolí hlavní pečující osoby na rodičovské dovolené je v rámci celkového hodnocení vnímána většinou respondentů pozitivním způsobem, i přes všechny nesnáze a pociťovanou vysokou náročnost, přičemž se podrobné nuance liší v závislosti na několika individuálních faktorech. Z pohledu mužů, kteří rodičovskou dovolenou absolvovali, je tato doba vnímána jako vysoce náročná, co se týče počtu povinností a efektivní strategie jejich zvládnutí. Přesto ji většina vnímá jako velmi dobrou a hodnotnou životní zkušenost, která může přinášet řadu nových poznání, ať už v rámci rodinného koloběhu nebo v rámci většího porozumění dítěti a jeho potřebám, vyjadřování a chování. Tyto zkušenosti mají pro respondenty hodnotu především v tom, že rozumí více problematice péče o dítě a jejím souvislostem a mají větší pocit uspokojení z toho, že jsou schopni být v tomto směru nezávislí. Většina mužů z výzkumného šetření však nemá zájem o zopakování této zkušenosti z vlastní iniciativy, ale roli hlavní pečující osoby by v případě nutnosti byli ochotni akceptovat. Druhou nejpočetnější skupinu tvořili muži vnímající rodičovskou dovolenou rovněž jako dobrou a hodnotnou zkušenost, přičemž jejich emoční prožívání bylo ovšem výrazně negativnější a znovu by na RD nastoupit nechtěli za žádných okolností. Nejméně zastoupenou část výzkumu tvořili muži, kteří vnímali RD výrazně pozitivním způsobem a jsou ochotni nastoupit do role hlavní pečující osoby znovu, i vzhledem k tomu, že čas takto strávený považují za velmi příjemný.

U žen se objevily dva výrazné pohledy. Početnější skupina vnímala zkušenost s vystřídáním se v roli rodiče na RD jako velmi pozitivní. Umožnila jim navázat na předchozí pracovní činnost, která je uspokojovala a ve které měly také možnost částečně si odpočinout od předchozího období stráveného péčí o dítě/děti a domácnost, a mohly též obnovit intenzivnější sociální kontakty. Pozitivně vnímaly také možnost udržení stejné pracovní pozice, u které by v opačném případě hrozila její ztráta, čímž se zvýšil rovněž pocit stability postavení na trhu práce. V menší míře se ve výzkumném šetření objevily i ženy, které vnímaly tuto zkušenost spíše jako negativní, v souvislosti s tím, že

jejich návrat do práce byl podmíněn pouze prioritou finančního zajištění rodiny. Většina žen, přičemž převážnou část z nich tvořily prvorodičky, by však s narozením dalšího potomka o návrat do práce neusilovala a volila by spíše setrvání v roli rodiče na rodičovské dovolené, vzhledem k pocíťované vysoké míře nároků života se dvěma a více dětmi. Druhá menší skupina žen by zvolený model péče o potomky s vystřídáním se v roli s partnerem volila opětovně, přičemž tyto ženy cítily potřebu uplatnit se nejen v rodinné, ale i v pracovní oblasti.

b) Jaké změny toto období přineslo ve vztahu k sobě, partnerovi/partnerce nebo k dětem?

K nejvýraznějším změnám u respondentů dochází v oblasti vztahů, ve kterých lze zaznamenat pozitivní kvalitativní proměnu v rámci několika rovin. Ve vztahu k sobě samým hovoří respondenti především o zlepšení regulace emocí a také je zaznamenáno vyšší sebehodnocení. Ve vztahu k partnerovi/partnerce vnímají vyšší důvěru a partnerský vztah hodnotí celkově jako lepší a pevnější. Proměny vnímali muži i ženy také ve svých vztazích k dětem, kde byl patrný silný pozitivní vztah a především ze strany mužů došlo k prohloubení vazby k potomkovi a k intenzivnějšímu vnímání zodpovědnosti být dítěti oporou, dokud ji bude potřebovat. Celkově lze shrnout, že došlo k upevnění vztahů mezi všemi členy rodiny. V promluvách respondentů lze sledovat i proměnu v oblasti postojů. To se týká především změny náhledu na výchovu dětí, která je po zkušenosti pocíťována jako náročnější a je na ní nahlíženo s vyšší mírou respektu i ve vztahu ke svým vlastním rodičům. Změny lze zaznamenat také ve vyšším zapojení do chodu domácnosti a podílu plnění domácích prací, a to zejména u mužů. V oblasti pracovní vnímají respondenti hlavně pozitivní přínos v rámci získání lepší pracovní pozice v hierarchii firmy a také v rámci vyššího pocitu uspokojení ze získání nové práce nebo lepších pracovních podmínek. U respondentů dochází také ke změně hodnot, kterou popisují v souvislosti s rodinou, jež se v hodnotové orientaci dostává do popředí, a vztahu k dětem.

c) Jaké pozitivní či negativní aspekty se v prožité zkušenosti objevují?

Respondenti zmiňují v souvislosti s negativními aspekty především fyziologické projevy jako je únava, stres a vyčerpání. Pocíťovanou únavu spojují především se spánkovým režimem dítěte, který byl proměnlivý a rozdělený do kratších časových úseků, a také s množstvím činností realizovaných v průběhu dne, ať už v souvislosti s pracovními nároky nebo plněním domácích prací. Vyčerpání se v promluvách respondentů objevuje

často ve spojení s neustálou pozorností věnovanou dítěti a s jeho nepředvídatelností, proměnlivostí nálad a potřeb. To respondenti označují spíše jako psychické vyčerpání. Kromě toho se objevuje také vnímané fyzické vyčerpání spojené s vysokými nároky na plnění domácích povinností, péče o dítě a pracovní aktivity. Nejnáročnějším aspektem se pro muže i ženy stalo skloubení všech povinností, které vyžaduje rodinný a pracovní život, což zvyšuje nároky na efektivní řešení času a omezení ostatních aktivit na minimum. Jako velice negativní aspekt pocíťují zejména úbytek času, který chápou jako běžnou a velice náročnou součást péče o dítě obecně. Negativně vnímaným faktorem se v některých případech stává také ztráta práce, která patřila do zájmové oblasti respondentů. Pouze okrajově se objevila i nelibě pocíťovaná finanční závislost na partnerce, stejně jako menší míra nespokojenosti s postojem partnerky v rámci jejího zapojení do péče o děti, kdy byl negativně pocíťován menší zájem ženy vůči dítěti v některých specifických situacích.

Co se týče pozitivních aspektů, objevil se kladně vnímaný prostor pro změnu pracovní oblasti u respondentů, kteří nebyli před nástupem na RD spokojeni v předchozím zaměstnání. Respondenti pocíťovali velké uspokojení ze získaných zkušeností a nových kompetencí v podobě osvojení některých činností v rámci rodičovské dovolené, rovněž vnímali jako kladný aspekt detailní poznání dítěte a vytvoření pevného vztahu. Ze strany žen bylo pozitivně vnímáno zejména stmelení rodiny ve smyslu upevnění rodinných vazeb mezi partnery samotnými i ve vztahu rodič-dítě. Splněná očekávání jsou pak dalším pozitivním faktorem, který byl zaznamenán u respondentek, které cítily velké uspokojení z naplnění jejich předchozích očekávání ve finančním zajištění rodiny, upevnění pozice na pracovním trhu a její udržení i obnovení sociálních kontaktů. Často se vyskytovalo také uvědomění významu a hodnoty partnera, vzájemné ocenění a utvrzení o pozitivních charakteristikách partnerů.

9 Diskuze

Výzkumný projekt realizovaný v rámci této diplomové práce má v souladu s cíli charakter deskriptivní a explorativní. V této souvislosti se domnívám, že účel projektu byl naplněn. Jsem si ale vědoma toho, že v každém výzkumném šetření dochází k jistému zatížení chybami nebo omezeními, která mohou následně ve větší či menší míře ovlivnit konečnou podobu dosažených výsledků.

V průběhu tvorby celého výzkumného projektu, sběru a analýzy dat jsem dodržovala etické standardy (ČMPS, ČASP) a zákony České republiky. Všichni respondenti byli srozuměni s obsahem i formou výzkumu a souhlasili s účastí. Ke sběru dat jsem použila metodu polostrukturovaného rozhovoru, která umožnila držet se daného okruhu otázek zásadních pro výzkum a poskytla prostor i pro zachycení širšího kontextu v podobě spontánního doplňování dotazů v průběhu rozhovoru, abych mohla zpřesnit některé nejasné či neúplné odpovědi. Co se týče samotného sběru dat, snažila jsem se zajistit takové podmínky v souvislosti s prostředím a atmosférou, aby byla získaná data co nejvíce validní a aby respondenti nebyli žádným způsobem poškozeni. Od počátku setkání s jednotlivými respondenty jsem se snažila navodit důvěrnou atmosféru, která je včetně motivace zásadní pro vytěžení maxima podstatných informací pro účely výzkumu, jak zmiňuje např. Hendl (2016). Zároveň jsem se snažila po celou dobu komunikovat přirozeně, otevřeně a přiměřeně dané situaci a před zahájením rozhovorů jsem se snažila také o krátký neformální rozhovor na různá témata dle situace, abych tak alespoň částečně odstranila bariéru „z neznámého“, vzhledem k tomu, že jsem žádného z respondentů osobně neznala. Tento fakt považuji za možný limitující faktor, který mohl částečně ovlivnit kvalitu získaných dat z hlediska potenciální menší míry otevřenosti účastníků výzkumu. I z těchto důvodů jsem se v rámci rozhovorů snažila prokládat emocionálně „hutná“ témata odlehčenými otázkami, pokud to bylo možné a nenarušovalo to vyprávění. Stejně tak jsem rozhovory zakončovala pozitivně laděnými otázkami (na pozitivní aspekty a radosti, které zkušenost přinesla), čímž jsem chtěla dospět k příjemnému a uvolněnému dokončení rozhovoru, abych eliminovala možnost vzniku emocionálně vypjaté situace. Rovněž jsem vytvořila prostor pro jakékoliv dotazy týkající se výzkumu, aby nevznikly případné nejasnosti. Jako další limitující faktor by mohly působit použité nepravděpodobnostní metody výběru vzorku, které jsou však v rámci kvalitativního přístupu typické (Hendl, 2016). Záměrný výběr tak nemusí pokrývat celou škálu zkoumané problematiky i vzhledem ke kritériu dobrovolnosti na základě aktuálně dostupných

účastníků.

Z hlediska zkoumaného vzorku byla přirozeně zajištěna vyrovnanost účastníků výzkumu podle pohlaví, což bylo od počátku jedním z kritérií pro účast v projektu. Saturace dat byla z mého pohledu také naplněna, vzhledem k opakujícím se kategoriím a kódům, které jsem postupně v průběhu rozhovorů a analýzy zaznamenala. Otázkou však zůstává, zda je možné i s počtem 24 respondentů, který považuji v rámci kvalitativního výzkumu za relativně vysoký, skutečně plně saturovat data, což se váže i na samotnou podstatu tohoto přístupu, který v konečném důsledku neumožňuje zobecnit dosažené výsledky na celou populaci. Pokud jsou však data dobře zpracovaná, domnívám se, že jim ani výše zmíněný fakt nemusí ubírat na kvalitě. Přínosné by jistě bylo další zvětšování celkového vzorku v české populaci, aby se zvýšila validita výsledků a mohly být následně použity pro praktické účely.

Pokud se zaměřím na srovnání výsledků dosažených v tomto šetření se zahraničními nebo českými studiemi, ukazuje se částečná shoda v některých oblastech výzkumu. Vzhledem k odlišnosti zkoumané populace však výsledky nelze srovnávat doslovně. Výsledky tohoto výzkumu poukázaly na výrazný podmiňující faktor v oblasti ekonomické, který vede respondenty k vystřídaní se v roli rodiče na RD, což se shoduje i s dalšími výzkumy Maříkové (2000), Nešporové (2019) nebo Segala (1990) a Holtera (2003), ve kterých se ukázalo, že páry se k tomuto kroku uchylují spíše pod ekonomickým tlakem a jeho souvisejícími sociálními dopady. Na převažující finanční motivaci poukazují také výzkumy Rutové (2015) nebo Trutnovské (2014). Ve srovnání se závěry výzkumu Friedleanderové (2020) je však nutné zmínit i to, že v posledních letech může být ekonomický aspekt v české populaci naopak zábranou pro nastoupení muže na rodičovskou dovolenou, i přes jeho aktivní zájem o tuto roli. Takové případy se však v tomto výzkumu neukázaly, všichni respondenti se ke zvolenému modelu péče o potomky rozhodli v souvislosti s prioritou finančního zajištění rodiny, a to i v případě, kdy dřívější návrat do pracovního procesu a vystřídaní se v roli hlavní pečující osoby nebylo pro některé respondentky z mého výzkumu chtěné a žádoucí.

Posun v pracovní oblasti a chování žen lze spatřit např. ve srovnání výsledků tohoto výzkumného šetření se závěry Sirovátky (2003), který zaznamenal, že ženy při přerušení kariéry a následném návratu do pracovního procesu zastávají výrazně horší pozici na pracovním trhu oproti mužům. Tato skutečnost tak vede k ženě s vyšším finančním i společenským ohodnocením k většímu tlaku na udržení kontinuity pracovní činnosti, což se ukázalo i v tomto výzkumném projektu. Shodu lze zaznamenat i v rámci

pozitivního trendu, který má dopad na celý rodinný systém. Výsledky tohoto výzkumného ušetření ukazují na upevnění rodinných vazeb, a to nejen v rámci dyády otec-dítě, ale také v rovině partnerské, kdy se zvyšuje míra vzájemné tolerance, důvěry, respektu a soudržnosti na základě společné zodpovědnosti a vyrovnanějšího rozdělení rolí v rámci péče o dítě a domácnost. Podobné závěry potvrzuje např. Burgessová (2004) ze švédského šetření nebo Valouchová (2008), která výzkumy srovnávala i s dalšími státy Evropy a konstatuje, že v těch zemích, kde se muži více zapojují do rodinných povinností a mají vlastní zkušenost s tím, co obnáší role na rodičovské dovolené a v obecné rovině tradičně pojímaná ženská role, dochází k nižšímu počtu rozchodů a rozvodů. Obecně lze hovořit rovněž o podobných výsledcích v rovině vyššího zapojení mužů do péče o dítě a domácnost v souvislosti s nastoupením na RD nebo čerpáním otcovské dovolené v rámci několika měsíců, jak konstatuje např. Haas (2002) nebo studie OECD (2016). Zajímavou shodou v rámci klíčových aspektů se ukazují výsledky Šmírové (2008), která na základě výzkumu pečujících otců došla ke zjištění, že v péči o dítě se stává významným prvkem spokojenosti a úspěšného zvládnutí role rodiče na RD vymezení času pro sebe a efektivní organizace domácích povinností a zálib nebo dílčích pracovních aktivit.

Vzhledem k tomu, že tato výzkumná problematika je v rámci české populace relativně dobře zmapována, nabízí se její další doplnění především z pohledu životní spokojenosti obou partnerů, které v rámci přehledu výzkumů nemá dominantní postavení. Další možnosti výzkumů vidím také ve zmapování podrobného přístupu a postoje zaměstnavatelů k praktické realizaci odchodů mužů na rodičovskou dovolenou a do budoucna se otevírá prostor také pro výzkum o efektech a reálném uplatňování nepřenositelné placené rodičovské dovolené pro druhého z pečujících osob (typicky otce), která má být v rámci EU zavedena nejpozději do srpna 2022.

10 Závěry

Výsledky výzkumného šetření poukázaly na různorodé odlišnosti ve vnímání zkušenosti s rodičovskou dovolenou ze strany mužů a jejich partnerek, které závisejí na mnoha individuálních faktorech a situačním kontextu jednotlivých párů. Na základě analýzy získaných dat se však v rámci výzkumné problematiky projevilo několik hlavních aspektů, strategií jednání a pozitivních trendů:

- Nejvýznamnějším činitelem při rozhodování o roli hlavní pečující osoby na rodičovské dovolené je finanční zajištění rodiny, které je pro muže i ženy z výzkumného šetření hlavní prioritou.
- Při rozhodování mají výrazný vliv především pracovní podmínky respondentů, kam spadá výše mzdy a také pracovní spokojenost, která byla důležitým aspektem především pro muže.
- Ženy na vyšších pracovních pozicích, kde hrozí ztráta pozice s přerazením na nižší úroveň, se častěji snaží o co nejrychlejší návrat do pracovního procesu.
- Muži na rodičovské dovolené nejčastěji využívají aktivní formu trávení času s dítětem, která zahrnuje pohybové aktivity, zaměření na konkrétní cíl a poznávání okolí.
- Muži na rodičovské dovolené se výrazně intenzivněji zapojují do plnění domácích prací než v době před nastoupením na RD.
- Muži se většinou setkávají s pozitivní reakcí ze strany okolí, které na ně pohlíží s obdivem a respektem.
- U žen, které vnímaly vysokou míru společného zapojení a odpovědnosti za fungování rodiny a domácnosti, se častěji objevovalo také celkové pozitivnější vnímání vzájemného vztahu s partnerem a jeho upevnění.
- Muži se zkušeností hlavní pečující osoby na RD nejvíce oceňovali vytvoření pevného a hlubokého vztahu s dítětem, což velmi pozitivně vnímaly i jejich partnerky.
- Ženy nejvíce oceňovaly vyšší soudržnost rodiny.
- Většina respondentů projevila vyšší ocenění vůči partnerovi v souvislosti se zažitým modelem péče o dítě, což se projevilo především ze strany žen, u kterých tak partner získal vyšší hodnotu.

- Období na rodičovské dovolené považují muži za hodnotnou zkušenost, která pro ně představovala do jisté míry přínos v řadě oblastí. Většina z nich však i přesto nemá aktivní zájem do role rodiče na RD znovu nastoupit.
- Pro většinu žen (prvorodiček) byl návrat do pracovního procesu příjemnou a žádoucí změnou. Se dvěma a více dětmi by však do budoucna o vystřídání se v roli na RD neuvažovaly.
- Mezi výrazné aspekty, které mužům i ženám pomáhaly se zvládnutím vysokých nároků na skloubení soukromého a pracovního života, patří vymezení času pro sebe a efektivní organizace aktivit.

11 Souhrn

Otcovství prošlo v průběhu vývoje společnosti mnoha proměnami, podobně jako se měnil obsah i forma rodinného systému jako celku. V procesu změn sehrála významnou úlohu řada faktorů jako např. sociokulturní a ekonomický kontext, který nepochybně ovlivňoval podobu jak otcovství, tak i mateřství. Existuje mnoho rolí, které byly otcům přisuzovány. Od pouhého živitele se můžeme dostat přes nejdokonalejšího člena rodiny, zodpovědného strážce vývoje potomka, až k marginálnímu pojetí otcovské role v období průmyslové revoluce. Další vývoj postupně postavil význam otce mimo hlavní sféru zájmu a souběžně s tím sílil tlak na prosazení kultu mateřství, které dominovalo zhruba do 70. let 20. století. V návaznosti na překotný vývoj se otcovská postava znovu dostávala do centra zájmu pozornosti. Byla jí s konečnou platností přisouzena stejně významná role v rámci péče o dítě, jako je tomu u matek.

Přístup otců k plnění jejich role je pojímán veskrze jako kvalitativně odlišný, přesto však existují vědecké studie o skutečnosti, že muž-otec se může stát stejně dobrým (nebo stejně špatným) pečovatelem jako matka. Vlivem dostupných výzkumů tak padlo stereotypní přesvědčení o biologické předurčenosti žen k zajištění zdravého vývoje dětí. Posílilo to také zjištění, že dítě se automaticky nenaváže pouze na matku jako zástupkyni ženského pohlaví, ale je pro něj klíčové právě kvalita chování a přístupu rodiče bez ohledu na biologické pohlaví.

V souvislosti s tím, že se ve společnosti začaly vynořovat snahy o rovné příležitosti, se ženy více uplatňují také na poli pracovním. S podporou sociálních nástrojů se tak muži mohou aktivně realizovat v rodinné sféře a volit jiné strategie pro uspokojivější životní uspořádání. České i zahraniční výzkumy shodně docházejí k faktu, že pracovní sféra je v tomto směru nejvýznamnějším činitelem. Podle výzkumných šetření ze států severní Evropy mají největší vliv na společné zapojení partnerů do výchovy a péče o dítě vhodné sociální nástroje. Švédsko, Norsko nebo Finsko vykazuje vyšší vliv zapojení otců do rodinné oblasti v souvislosti s možností čerpání otcovské dovolené v rámci několika měsíců. Zapojení obou rodičů do fungování rodinného života a nároků s ním spojených může mít tedy velký význam pro soudržnost a vnímanou kvalitu života celé rodiny. Aktivní otcovství a péče o děti od nejútlejšího věku také pomáhá výrazněji posilovat vztah otec–dítě, na což poukazují především výzkumy ze zahraničí, kde má tato praxe dlouhodobější tradici. Zapojení muže do péče o dítě i domácnost má podle srovnávacích výzkumů v Evropě pozitivní dopad i na vztah partnerský/manželský, což může sehrát

významnou roli v prevenci rozpadu rodiny.

Přestože sledujeme sílící prosazování tohoto trendu, otcové jako primární pečující osoby zůstávají v české společnosti zatím méně častým jevem. Z hlediska výzkumů z posledních let se však zdá, že většinová společnost je na proměnu rodičovských rolí a strategií péče o děti připravena, alespoň v rovině postojové.

V návaznosti na poznatky z teoretické části této práce byla výzkumná část věnována exploraci vnímání a prožívání rodičovské dovolené optikou mužů, kteří na ni nastoupili. Současně byl výzkumný problém zaměřen také na charakteristiku vnímání role živatele rodiny z pohledu partnerek/manželek těchto mužů. Cílem bylo zachytit subjektivní vnímání zkušenosti se zvoleným rodinným modelem v péči o potomky, popsat prožívání případných kvalitativních změn, prozkoumat negativa, pozitiva a další souvislosti a strategie chování. Výzkumné šetření mělo vzhledem ke stanoveným cílům kvalitativní charakter. Jako typ výzkumu byla použita metoda zakotvené teorie. Základní soubor výzkumu tvořili muži se zkušeností absolvování RD v roli hlavní pečující osoby a jejich partnerky/manželky, které vykonávaly na plný nebo částečný úvazek placenou práci (v zaměstnaneckém poměru či jako OSVČ). Dalším kritériem byla délka péče o dítě v rámci RD, jejíž minimální rozsah byl 12 měsíců, a to jako zkušenost minulá nebo aktuálně probíhající. Výběr výzkumného vzorku probíhal pomocí metody prostého záměrného výběru, metody sněhové koule a dostupného výběru. Počet respondentů byl naplněn s ohledem na teoretickou saturaci dat. Výzkumný vzorek zahrnuje 24 respondentů, resp. 12 manželských párů/partnerských dvojic. Průměrný věk účastníka výzkumu byl 36 let s průměrným počtem 2 dětí. Muži z výzkumného vzorku působili jako hlavní pečující osoby na RD v průměru 23 měsíců. U žen-respondentek byla tato doba v průměru 25 měsíců. Ve výběrovém souboru celkově převažovali respondenti s vysokoškolským vzděláním, které bylo výrazněji zastoupeno u ženského pohlaví. Sběr dat byl proveden pomocí polostrukturovaných rozhovorů. V rámci analýzy dat bylo provedeno otevřené, axiální a selektivní kódování. V první fázi analýzy se vynořilo celkem 9 hlavních kategorií a 40 subkategorií, které byly následně uspořádány do vztahů podle kódovacího paradigmatu. Na základě analýzy dat se projevilo několik hlavních aspektů, strategií jednání a pozitivních trendů, přičemž prioritní oblastí jsou pro respondenty pracovní podmínky, pracovní spokojenost a finanční zajištění rodiny. Tento klíčový aspekt hraje nejdůležitější roli v rámci společného rozhodnutí páru o budoucím uspořádání na poli osobním i profesním. Pracovní nespokojenost a výše mzdy se ukázala u respondentů-mužů jako velmi zásadní pro rozhodnutí převzít roli rodiče na RD. U žen hrála významnou roli

především tlak na pracovním trhu s hrozbou ztráty pracovní pozice v kombinaci s individuální potřebou změny činnosti nebo udržení lepšího postavení na trhu práce. Muži na RD nejčastěji využívali aktivní formu trávení času s dítětem, která zahrnuje pohybové aktivity se zaměřením na konkrétní cíle a poznávání okolí. Intenzivněji se také zapojovali do plnění domácích prací než v době před nastoupením na RD. Ženy, které vnímaly vysokou míru společného zapojení a společné odpovědnosti za fungování rodiny, častěji pozitivně hodnotily vzájemný partnerský vztah. Výrazně často také v této souvislosti vnímaly vyšší soudržnost rodiny. Muži se zkušeností hlavní pečující osoby na RD nejvíce oceňovali vytvoření pevného a hlubokého vztahu s dítětem. Celkově nahlíželi na období rodičovské dovolené jako na hodnotnou zkušenost s řadou přínosů. Většina z nich však neprojevila aktivní zájem nastoupit znovu do role rodiče na RD. Pro větší část žen z výzkumného souboru byl návrat do pracovního procesu příjemnou a žádoucí změnou. Se dvěma a více dětmi by však tento model spíše nevyužily. Mužům i ženám výrazně pomáhaly se zvládnutím vysokých nároků na skloubení soukromého a pracovního života především dva aspekty, a to vymezení času pro sebe a efektivní organizace jednotlivých aktivit.

Výsledky tohoto výzkumného šetření se shodují s dalšími českými výzkumy v rovině pomáhajících aspektů. Stejně tak poukazují na shodu i v oblasti klíčových ekonomických faktorů, které jsou výrazné i v zahraničních výzkumech. Upevnění rodinných vazeb, soudržnost a pozitivnější vnímání partnerského vztahu se v tomto výzkumu ukázalo jako velice výrazné. Na to poukazují výzkumy především ze zahraničí.

Seznam použitých zdrojů a literatury

1. Badinter, E. (1998). *Materská láska od 17. Storočia po súčasnosť*. Bratislava: Záujmové združenie žien Aspekt.
2. Bakalář, E. (2002). *Průvodce otčovstvím aneb bez otce se nedá (dobře) žít*. Praha: Vyšehrad.
3. Biller, H. G. (1993). *Fathers and families. Paternal Factors in Child Development*. Westport CT: Auburn House.
4. Bowlby, J. (2010). *Vazba. Teorie kvality raných vztahů mezi matkou a dítětem*. Praha: Portál.
5. Burgessová, A. (2004). *Návrat otčovství: Jak se stát moderním otcem*. Brno: Jota.
6. Buss, M. D. (2009). *Evoluce touhy. Strategie sexuálního chování*. Volvox Globator.
7. Bygren, M., & Duvander, A. Z. (2006). *Parents' Workplace Situation and Fathers' Parental Leave Use*. *Journal of Marriage and Family* 68, No. 2 (May 2006), 363-372.
8. Eerola, P., & Mykkänen, J. (2015). *Paternal masculinities in early fatherhood: Dominant and counter narratives by Finnish first-time fathers*. *Journal of Family Issues* 36 (12): 1674-1701. doi: 10.1177/0192513X12459016.
9. Emery, R. E. (2012). *Renegotiating family relationships: Divorce, child custody and mediation* (2nd ed.). New York, NY, US: Guilford Press.
10. Epstein, N. B., Bishop, D., Ryan, C., Miller & Keitner, G. (1993). *The McMaster Model of Healthy Family Functioning*. In Froma Walsh (Ed.). *Normal Family Processes*. London: The Guilford Press.
11. Etchegoyenová, A. (2007). *Psychoanalytické názory na otce*. *Revue psychoanalytická psychoterapie*. Praha: Česká společnost pro psychoanalytickou psychoterapii. IX/2. 8-23.
12. Friedleanderová, H. (2010). *Podoby otčovství 2010 – sociologický výzkum*. LOM, Nielsen Admosphere. Získáno 6. srpna 2020 z: <https://www.tatanaplnyuvazek.cz/wp-content/uploads/2013/05/podoby-otcovstvi.pdf>
13. Friedleanderová, H. (2013-2014). *Táta na plný úvazek*. Zlínský a Olomoucký kraj. LOM, Nielsen Admosphere. Získáno 7. srpna 2020 z: http://ilom.cz/wp-content/uploads/2009/06/2014_06_LOM_TP%C3%9A_prezentace-_fin.ppt

14. Friedleanderová, H. (2020). *Aktivní otcovství 2020*. LOM, Nielsen Admosphere.
Získáno 7. srpna 2020 z: <https://www.nielsen-admosphere.cz/press/studie-pro-ligu-otevrenych-muzu-tatove-jsou-aktivnejsi-nez-pred-10-lety/>
15. Fromm, E. (1967). *Umění milovat*. Praha: Orbis.
16. Fromm, E. (1996). *Lidské srdce*. Praha: Český klub.
17. Geiger, B. (1996). *Fathers as Primary Caregivers*. Westport: Greenwood Press.
18. Giddens, A. (1999). *Sociologie*. Praha: Argo.
19. Gjuričová, Š. (1992). *O ženách, mužích a stereotypech (poznámky nejen z rodinné terapie)*. In Havelková, H., *Člověk a jeho práva I. Lidská práva, ženy a společnost*. Praha: UNESCO.
20. Haas, L. (1992). *Equal Parenthood and Social Policy: A Study of Parental Leave in Sweden*. Albany: State University of New York.
21. Haas, L. et al. (2002). *The impact of organizational culture on men's use of parental leave in Sweden*. *Community, Work & Family*, Vol. 5, No. 3.
22. Hartl, P., & Hartlová, H. (2015). *Psychologický slovník*. Praha: Portál.
23. Hendl, J. (2016). *Kvalitativní výzkum: Základní teorie, metody a aplikace*. Praha: Portál.
24. Hochschild, A. (1990). *The Second Shift – Working parents and the Revolution at Home*. London.
25. Holter, Ø. G. (2003). *Can Men Do It? Men and Gender Equality – The Nordic Experience*. Copenhagen: Nordic Council of Ministers.
26. Chmelařová, H. (2008). *Tátové v historii*. In *Aktivní otcovství* (eds). Brno: Nesehnutí Brno. 24-33.
27. Chvála, V., & Trapková, L. (2018). „*Jak se proměňuje rodinná politika členských států Evropské unie s ohledem na roli otců v kontextu ČR aneb Rozšíření pohledu EU na otcovství – co dodat?*“ Seminář v Poslanecké sněmovně 6. 11. 2018.
Získáno z <https://www.rodiny.cz/seminar-v-poslanecke-snemovne-6-11-2018/>
28. Jaklová, H., & Štěpánková, M. (2005). *Výbrané problémy české legislativy v oblasti rovného postavení žen a mužů pečujících o děti a návrhy na jejich řešení*. Praha: Aperio.
29. Janošová, P. (2008). *Dívčí a chlapecká identita. Vývoj a úskalí*. Praha: Grada.
30. Jung, C. G. (2013). *Červená kniha*. Praha: Portál.
31. Karlová L. (2012). *Muži a ženy na rodičovské dovolené* (Diplomová práce).
Získáno 6. srpna 2020 z www.thesis.cz.

32. Kimmel, M. (1987). *Changing Men – New Directions in research on Men and Masculinity*. New York: Sage.
33. Klimeš, J. (2005). *Partneři a rozchody*. Praha: Portál.
34. Kořenská, P. (2016). *Muži na rodičovské dovolené – výjimka nebo běžná věc?* (Diplomová práce). Získáno 6. srpna 2020 z www.thesis.cz.
35. Kraus, B., & Poláčková, V. (2001). *Člověk-prostředí-výchova: K otázkám sociální pedagogiky*. Praha: Paido.
36. Kreuzmanová, B. (2012). *Muži na rodičovské dovolené* (Diplomová práce). Získáno 21. srpna 2020 z www.thesis.cz.
37. Křížková, A. et al. (2008). *Práce a péče. Proměny „rodičovské“ v České republice a kontext rodinné politiky Evropské unie*. Praha: Sociologické nakladatelství.
38. Kuchařová, V., Barvíková, J., Höhne, S., Janurová, K., Nešporová, O., Paloncyová, J., Svobodová, K., & Vidovičova, L. (2019). *Česká rodina na počátku 21. století. Životní podmínky, vztahy a potřeby*. Praha: Sociologické nakladatelství.
39. Kuchařová, V., Barvíková, J., Höhne, S., Nešporová, O., Paloncyová, J., & Vidovičová, L. (2020). *Zpráva o rodině 2020*. Praha: VÚPS. Získáno z: <https://www.mpsv.cz/documents/20142/225508/Zpr%C3%A1va+o+rodin%C4%9B+2020.pdf/c3bdc63d-9c95-497d-bded-6a15e9890abd>
40. Kundra, L. (2009). *Legislativní možnosti podpory aktivního otcovství*. Praha: Otevřená společnost.
41. Lamb, M. (1996). *Revisiting Fathers Who Actively Parent A review of Fathers as Primary Caregivers* by Brenda Geiger Westport, CT: Greenwood Press/Greenwood, 1996. Získáno 15. srpna 2020 z: https://www.researchgate.net/profile/Michael_Lamb/publication/247429375_Revisiting_fathers_who_actively_parent/links/57175ec008aefb153f9ed867/Revisiting-fathers-who-actively-parent.pdf
42. Lamb, M. E. (1986). *The Father's Role. Applied Perspectives*. New York. John Wiley and Sons.
43. Lamb, M. E. (1996). *What are fathers for?* Institute for Public Policy Research (IPPR) Conference „Men and their Children“ in London, 30th April 1996. Získáno 11. srpna 2020 z: <https://mensrights.com.au/hot-topics/what-are-fathers-for-michael-lamb/>
44. Lammi-Taskula, J. (2008). *Doing fatherhood: Understanding the gendered use of parental leave in Finland*. *Fathering*, 6(2), 133-148.

45. Langmeier, J., Balcar, K., & Špitz, J. (2000). *Dětská psychoterapie*. Praha: Portál.
46. Langmeier, J., & Krejčířová, D. (2006). *Vývojová psychologie*. Praha: Grada.
47. Mareš, P., & Potočný, T. (Eds.). (2003). *Modernizace a česká rodina*. Brno: Barrister & Principal.
48. Maříková, H. (Ed.). (2000). *Proměny současné české rodiny*. Rodina-gender-stratifikace. Praha: Sociologické nakladatelství.
49. Maříková, H. (2003). *Rodičovská dovolená a muži*. Gender, rovné příležitosti, výzkum 4 (1-2): 6-7. Praha: Sociologický ústav AV ČR.
50. Maříková, H. (2009). *Pečující otcové: Příběhy plné odlišnosti*. Praha: SOÚ AV ČR.
51. Maříková, H., & Radimská, R. (2003). *Podpora využívání rodičovské dovolené muži*. Praha: MPSV. Získáno z: <http://www.vlada.cz/assets/ppov/rada-pro-rovne-prilezitosti/oddeleni/dokumenty/rodicovska-dovolena.pdf>
52. Matějček, Z. (1994). *Také otcové jsou dobrými matkami*. In Bakalář, E. a kol., *Průvodce rozvodem pro všechny zúčastněné* (67). Praha: Lidové noviny.
53. Matějček, Z. (2005). *Prvních 6 let ve vývoji a výchově dítěte*. Praha: Grada Publishing.
54. Matějček, Z. (květen, 2004). Interview BBC. Získáno z: http://www.bbc.co.uk/czech/interview/story/2004/05/040528_matejcek.shtml
55. Matoušek, O. (2003). *Rodina jako instituce a vztahová síť*. 3. rozšířené a přepracované vydání. Praha: SLON.
56. Meil, G. (2013). *European Men's Use of Parental Leave and Their Involvement in Child Care and Housework*. Journal of Comparative Family Studies Volume XLIV Number 5, September-October.
57. Milotay, N. (2019). *A new directive on work-life balance*. Members' Research Service PE 614.708 – July 2019. Získáno 7. srpna 2020 z: [https://www.europarl.europa.eu/RegData/etudes/BRIE/2018/614708/EPRS_BRI\(2018\)614708_EN.pdf](https://www.europarl.europa.eu/RegData/etudes/BRIE/2018/614708/EPRS_BRI(2018)614708_EN.pdf)
58. Minuchin, S. (1974). *Families & family therapy*. Cambridge: Harvard University Press.
59. Miovský, M. (2006). *Kvalitativní přístup a metody v psychologickém výzkumu*. Praha: Grada.
60. Možný, I. (1990). *Moderní rodina: Mýty a skutečnost*. Brno: Blok.
61. Možný, I. (2006). *Rodina a společnost*. Praha: Sociologické nakladatelství.

62. MPSV (2008). *Národní koncepce podpory rodin s dětmi*. Získáno z: https://www.mpsv.cz/documents/20142/225508/Narodni_koncepce_podpory_rodin_s_detmi.pdf/be17dc8c-8441-952e-ef13-e13486fba929
63. MPSV (2019). *Co se mění v roce 2020? Novinky Ministerstva práce a sociálních věcí*. Tisková zpráva. Získáno z: <https://www.mpsv.cz/web/cz/-/co-se-meni-v-roce-2020-novinky-ministerstva-prace-a-socialnich-veci>
64. MPSV (2020). *Vybrané statistické údaje. Počet příjemců rodičovského příspěvku podle pohlaví*. Získáno z: <https://www.mpsv.cz/web/cz/vybrane-statisticke-udaje>
65. Nešporová, O. (2005). *Harmonizace rodiny a zaměstnání. Část 4. Rodiny s otci na rodičovské dovolené*. Praha: VÚPSV.
66. Nešporová, O. (2019). *Obavy a těžkosti rané fáze rodičovství. Zjištění longitudinálního výzkumu prvorodičů*. Sociologický časopis/Czech Sociological Review 55 (1), 3-30.
67. Olivetti, C., & Petrongolo, B. (2017). *The Economic Consequences of Family Policies: Lessons from a Century of Legislation in High-Income Countries*. NBER Working Paper No. 23051. January 2017. Získáno z: <https://www.nber.org/papers/w23051.pdf>
68. OECD (2016). *Parental leave: Where are the fathers?* OECD/Policy Briefs. March 2016. Získáno z: <https://www.oecd.org/policy-briefs/parental-leave-where-are-the-fathers.pdf>
69. Paloncyová, J. (2019). *Rodinný život*. In Kuchařová, V., Höhne, S., Nešporová, O., Paloncyová, J. *Rodiny se třemi a více dětmi*. Praha: VÚPSV, v. v. i. Získáno z: http://praha.vupsv.cz/Fulltext/vz_460.pdf
70. Plaňava, I. (1993). *Funkční a dysfunkční soužití v rodině a manželství: Některé koncepty a modely*. Sborník prací Filozofické fakulty brněnské univerzity I 27.
71. Plaňava, I. (2000). *Manželství a rodiny*. Brno: Doplněk.
72. Pleck, J. H. (1988). *Working Wives/Working husbands*. London: Sage publications.
73. Pražáková, T. (2015). *Muž na rodičovské dovolené* (Diplomová práce). Získáno 6. srpna 2020 z www.thesis.cz.
74. Průcha, J., Walterová, E., & Mareš, J. (2009). *Pedagogický slovník*. 6. rozšířené a aktualizované vydání. Praha: Portál.
75. Russel, G. (1987). *Problems in Role-reversed Families*. In Lewis Ch., & O'Brien M. *Reassessing Fatherhood: New Observations on Fathers and the Modern Family*, (161-179). London: Sage.

76. Rutová, P. (2015). *Muži na rodičovské dovolené* (Diplomová práce). Získáno 6. srpna 2020 z www.thesis.cz.
77. Satirová, V. (1994). *Knihy o rodině*. Praha: Práh.
78. Sedláček, L. (2008). *Aktivní otcovství*. Brno: Nesehnutí Brno.
79. Segal, L. (1990). *Slow Motion – Changing Masculinities, Changing Men*. London: Virago.
80. Sirovátka, T. (2003). *Rodinné chování a rodinná politika v České republice*. In Mareš, P., Potočný, T. (Eds.), *Modernizace a česká rodina* (37-60). Brno: Barrister & Principal.
81. Sobotková, I. (2012). *Psychologie rodiny*. 3. vydání. Praha: Portál.
82. Statham, J. (1986). *Daughters and Sons – Experiences of Non-sexist Childraising*. Oxford: Blackwell.
83. Strauss, A., & Corbinová, J. (1999). *Základy kvalitativního výzkumu. Postupy a techniky metody zakotvené teorie*. Boskovice: ALBERT.
84. Šanderová, J. (2000). *Místo rodiny v teorii a výzkumu sociální stratifikace*. In Maříková (Ed.), *Proměny současné české rodiny, Rodina-gender-stratifikace*. Praha: Sociologické nakladatelství.
85. Šmídová, I. (2003). *Matkové*. In Mareš, P., Potočný, T. (Eds.), *Modernizace a česká rodina* (157-176). Brno: Barrister & Principal.
86. Šmídová, I. (2008). *Pečovatelská otcovství: Zkušenost a genderové vztahy*. IVRIS Papers [online]. Získáno 6. srpna 2020 z: <http://ivris.fss.muni.cz/papers/index.php?page=cislap&id=1>
87. Šulová, L. (2004). *Raný psychický vývoj dítěte*. Praha: Karolinum.
88. Trutnovská, A. (2014). *Muži na rodičovské dovolené* (Diplomová práce). Získáno 20. srpna 2020 z www.thesis.cz.
89. Vágnerová, M. (2012). *Vývojová psychologie. Dětství a dospívání*. 2. rozšířené a přepracované vydání. 1. dotisk. Praha: Karolinum.
90. Valouchová, A. (2008). *Aktivní otcové jak zákon káže*. In Sedláček, L. (Eds.), *Aktivní otcovství*. Brno: Nesehnutí Brno. 34-39.
91. Výrost, J., & Slaměník, I. (2008). *Sociální psychologie*. 2. rozšířené a přepracované vydání. Praha: Grada.
92. Wall, G., & Arnold, S. (2007). *How Involved Is Involved Fathering?* *Gender & Society* - GENDER SOC. 21. 508-527. doi: 10.1177/0891243207304973.
93. Warshak, R. A. (1996). *Revoluce v porozvodové péči o děti*. Praha: Portál.

94. Zákon č. 262/2006 Sb. ze dne 21. dubna 2016 - Zákoník práce, Část osmá, Hlava I,
Překážky v práci na straně zaměstnance, § 195 až 198 Získáno z:
<http://zakony.centrum.cz/zakonik-prace/cast-8-hlava-1-dil-1-paragraf-197?full=1>
95. Zoja, L. (2017). *Soumrak otců*. Praha: Prostor.

Seznam příloh

- Příloha č. 1: Český a cizojazyčný abstrakt magisterské diplomové práce
- Příloha č. 2: Podrobný přehled statistických údajů o mužích pobírajících RP v ČR
- Příloha č. 3: Zveřejněný plakát informující o možnosti dobrovolné účasti na výzkumu
- Příloha č. 4: Informovaný souhlas s účastí na výzkumu
- Příloha č. 5: Anamnestický dotazník
- Příloha č. 6: Okruhy otázek polostrukturovaného rozhovoru
- Příloha č. 7: Klasifikace kategorií z otevřeného kódování
- Příloha č. 8: Vyjádření vztahů mezi kategoriemi pomocí kódovacího paradigmatu

Příloha č. 1: Český a cizojazyčný abstrakt diplomové práce

ABSTRAKT DIPLOMOVÉ PRÁCE

Název práce: Prožívání rodičovské dovolené z pohledu mužů, kteří ji absolvovali, a jejich partnerek

Autor práce: Bc. et Bc. Dominika Tvrdá

Vedoucí práce: PhDr. Marek Kolařík, Ph.D.

Počet stran a znaků: 92 stran, 215 220 znaků

Počet příloh: 8

Počet titulů použité literatury: 95

Abstrakt (800-1200 zn.): Diplomová práce je zaměřena na prožívání a vnímání mužů se zkušeností s RD a jejich partnerek. Základní rámec teoretické části práce tvoří rodina, otcovství, role otce v historickém kontextu, výzkumy z oblasti zapojení mužů do výchovy dětí a legislativní pohled na RD. Výzkumný problém se týká subjektivního vnímání zvoleného modelu péče o děti v souvislosti s pozitivy i negativy, které přináší, včetně proměn ve vztahu k sobě, partnerce/partnerovi a dětem. Výzkum má kvalitativní charakter. Jako typ výzkumu byla použita zakotvená teorie. Výběr výzkumného vzorku probíhal pomocí metody prostého záměrného výběru, sněhové koule a dostupného výběru. Výběrový soubor zahrnuje 24 respondentů, z toho 12 mužů a 12 žen. Metodou sběru dat byl polostrukturovaný rozhovor. Výsledky výzkumu poukázaly na různorodé odlišnosti ve vnímání zkušenosti s RD ze strany mužů i žen, které závisejí na mnoha individuálních faktorech a situačním kontextu jednotlivých párů. Na základě analýzy dat se projevilo několik hlavních aspektů, strategií jednání a pozitivních trendů, přičemž prioritní oblastí jsou pro respondenty pracovní podmínky a finanční zajištění rodiny.

Klíčová slova: rodičovská dovolená, pečovatelské otcovství, rodinné vztahy, kvalitativní výzkum

ABSTRACT OF THESIS

Title: Experience with parental leave from the perspective of men, who attend, and their female partners

Author: Bc. et Bc. Dominika Tvrdá

Supervisor: PhDr. Marek Kolařík, Ph.D.

Number of pages and characters: 92 pages, 215 220 characters

Number of appendices: 8

Number of references: 95

Abstract (800-1200 characters): The diploma thesis is focused on perception of men with experience of parental leave and their partners. The theoretical part consists of family, fatherhood, role of father in historical context, research of fathers' involvement in child care and law insight into parental leave. This research focuses on the subjective perception of mentioned child care model, positives and negatives it brings and changes in relation to oneself, partner and children. Grounded theory methodology was a suitable qualitative research approach for this study. The sample selection was based on purposive, convenience and snowball sampling. The sample includes 24 participants (12 men and 12 women). The data were collected by method of semi-structured interview. The results of the research pointed to various differences in the perception of the experience with parental leave, which depends on many individual factors and the situational context of couples. Based on the analysis of the data, several main aspects, negotiation strategies and positive trends were found. The most noticeable ones are the priority of job conditions, economic situation and positive perception of family relationships.

Key words: parental leave, nurturing fatherhood, family relationships, qualitative research

Příloha č. 2: Podrobný přehled statistických údajů o mužích pobírajících RP v ČR

Tabulky s průměrným měsíčním počtem mužů pobírajících rodičovský příspěvek dle parametru věku a kraje v ČR v letech 2001-2019

Trvalá adresa osoby - kraj	Průměrný měsíční počet příjemců (mužů) rodičovského příspěvku za rok 2001 podle věku						
	0-19 let	20-29 let	30-39 let	40-49 let	50-59 let	60+ let	celkem
Hlavní město Praha	0	55	105	31	8	3	202
Středočeský kraj	1	70	94	34	6	1	206
Jihočeský kraj	3	44	51	21	3	0	122
Plzeňský kraj	0	41	51	17	3	1	113
Karlovarský kraj	2	58	44	13	5	2	124
Ústecký kraj	2	95	109	25	6	1	238
Liberecký kraj	0	37	46	14	3	0	100
Královéhradecký kraj	1	43	42	19	4	1	110
Pardubický kraj	2	21	42	19	2	0	86
Vysočina	0	24	34	9	1	0	68
Jihomoravský kraj	3	79	106	33	7	3	231
Olomoucký kraj	0	46	60	19	4	0	129
Moravskoslezský kraj	4	130	133	49	9	2	327
Zlínský kraj	1	23	48	9	5	0	86
Ostatní*	0	0	0	0	0	0	0
Celkem	19	766	965	312	66	14	2 142

Trvalá adresa osoby - kraj	Průměrný měsíční počet příjemců (mužů) rodičovského příspěvku za rok 2002 podle věku						
	0-19 let	20-29 let	30-39 let	40-49 let	50-59 let	60+ let	celkem
Hlavní město Praha	1	64	119	45	8	2	239
Středočeský kraj	1	72	103	37	7	1	221
Jihočeský kraj	3	35	54	22	8	0	122
Plzeňský kraj	0	47	55	22	5	2	131
Karlovarský kraj	2	58	50	13	6	1	130
Ústecký kraj	4	102	102	28	8	0	244
Liberecký kraj	1	41	57	14	4	0	117
Královéhradecký kraj	0	43	54	21	4	1	123
Pardubický kraj	1	28	41	18	3	0	91
Vysočina	1	24	44	13	0	0	82
Jihomoravský kraj	2	70	117	36	5	3	233
Olomoucký kraj	0	49	66	27	6	0	148
Moravskoslezský kraj	4	119	158	44	13	2	340
Zlínský kraj	0	24	44	17	4	1	90
Ostatní*	0	0	0	0	0	0	0
Celkem	20	776	1 064	357	81	13	2 311

Trvalá adresa osoby - kraj	Průměrný měsíční počet příjemců (mužů) rodičovského příspěvku za rok 2003 podle věku						
	0-19 let	20-29 let	30-39 let	40-49 let	50-59 let	60+ let	celkem
Hlavní město Praha	0	62	134	54	12	3	265
Středočeský kraj	1	76	110	38	8	1	234
Jihočeský kraj	2	29	57	21	8	0	117
Plzeňský kraj	2	45	58	21	4	2	132
Karlovarský kraj	3	42	55	12	4	0	116
Ústecký kraj	6	108	120	29	9	2	274
Liberecký kraj	2	43	61	17	5	0	128
Královéhradecký kraj	0	43	51	19	6	0	119
Pardubický kraj	0	39	45	21	3	0	108
Vysočina	0	24	39	13	3	0	79
Jihomoravský kraj	1	69	120	35	4	3	232
Olomoucký kraj	1	57	77	26	5	0	166
Moravskoslezský kraj	7	109	179	48	11	2	356
Zlínský kraj	0	21	47	18	4	2	92
Ostatní*	0	0	0	0	0	0	0
Celkem	25	767	1 153	372	86	15	2 418

Trvalá adresa osoby - kraj	Průměrný měsíční počet příjemců (mužů) rodičovského příspěvku za rok 2004 podle věku						
	0-19 let	20-29 let	30-39 let	40-49 let	50-59 let	60+ let	celkem
Hlavní město Praha	1	66	179	72	14	2	334
Středočeský kraj	1	92	190	59	12	0	354
Jihočeský kraj	3	36	85	31	11	0	166
Plzeňský kraj	2	44	75	25	3	1	150
Karlovarský kraj	1	50	60	15	5	0	131
Ústecký kraj	9	133	151	49	13	1	356
Liberecký kraj	1	54	83	17	4	1	160
Královéhradecký kraj	2	48	96	23	9	1	179
Pardubický kraj	1	54	68	25	5	0	153
Vysočina	0	40	98	19	4	0	161
Jihomoravský kraj	1	88	154	41	8	5	297
Olomoucký kraj	3	64	93	24	7	0	191
Moravskoslezský kraj	10	145	268	83	11	1	518
Zlínský kraj	0	47	119	34	3	1	204
Ostatní*	0	0	0	0	0	0	0
Celkem	35	961	1 719	517	109	13	3 354

Trvalá adresa osoby - kraj	Průměrný měsíční počet příjemců (mužů) rodičovského příspěvku za rok 2005 podle věku						
	0-19 let	20-29 let	30-39 let	40-49 let	50-59 let	60+ let	celkem
Hlavní město Praha	0	72	222	85	19	3	401
Středočeský kraj	4	100	260	79	15	1	459
Jihočeský kraj	2	37	123	48	8	0	218
Plzeňský kraj	2	54	97	29	3	0	185
Karlovarský kraj	2	47	75	22	5	0	151
Ústecký kraj	8	133	167	56	11	1	376
Liberecký kraj	1	49	83	22	7	0	162
Královéhradecký kraj	1	58	128	36	7	1	231
Pardubický kraj	1	48	101	29	7	0	186
Vysočina	0	63	145	32	6	0	246
Jihomoravský kraj	2	89	184	46	12	4	337
Olomoucký kraj	3	61	119	28	7	2	220
Moravskoslezský kraj	10	155	316	100	14	1	596
Zlínský kraj	0	57	165	41	0	2	265
Ostatní*	0	17	23	4	0	0	44
Celkem	36	1 040	2 208	657	121	15	4 077

Trvalá adresa osoby - kraj	Průměrný měsíční počet příjemců (mužů) rodičovského příspěvku za rok 2006 podle věku						
	0-19 let	20-29 let	30-39 let	40-49 let	50-59 let	60+ let	celkem
Hlavní město Praha	1	69	248	95	22	3	438
Středočeský kraj	3	104	264	77	18	1	467
Jihočeský kraj	1	40	130	42	6	0	219
Plzeňský kraj	4	55	102	28	8	0	197
Karlovarský kraj	1	45	80	19	6	0	151
Ústecký kraj	7	111	178	57	10	2	365
Liberecký kraj	0	43	76	29	8	0	156
Královéhradecký kraj	2	45	126	42	6	1	222
Pardubický kraj	1	43	110	31	12	0	197
Vysočina	0	50	127	33	8	1	219
Jihomoravský kraj	4	71	198	52	13	2	340
Olomoucký kraj	2	69	135	40	5	1	252
Moravskoslezský kraj	9	160	310	106	14	1	600
Zlínský kraj	2	44	140	37	0	0	223
Ostatní*	1	50	83	14	0	0	148
Celkem	38	999	2 307	702	136	12	4 194

Trvalá adresa osoby - kraj	Průměrný měsíční počet příjemců (mužů) rodičovského příspěvku za rok 2007 podle věku						
	0-19 let	20-29 let	30-39 let	40-49 let	50-59 let	60+ let	celkem
Hlavní město Praha	0	75	307	121	21	4	528
Středočeský kraj	3	108	313	85	20	1	530
Jihočeský kraj	1	43	146	57	11	1	259
Plzeňský kraj	2	65	117	35	11	1	231
Karlovarský kraj	2	41	90	24	7	0	164
Ústecký kraj	9	129	218	73	12	3	444
Liberecký kraj	0	35	93	37	8	1	174
Královéhradecký kraj	4	52	139	49	4	0	248
Pardubický kraj	3	48	99	29	10	0	189
Vysočina	0	36	113	34	9	1	193
Jihomoravský kraj	6	80	214	67	15	1	383
Olomoucký kraj	4	61	169	55	7	1	297
Moravskoslezský kraj	14	149	344	118	17	0	642
Zlínský kraj	2	42	143	39	2	0	228
Ostatní*	1	108	191	51	3	0	354
Celkem	51	1 072	2 696	874	157	14	4 864

Trvalá adresa osoby - kraj	Průměrný měsíční počet příjemců (mužů) rodičovského příspěvku za rok 2008 podle věku						
	0-19 let	20-29 let	30-39 let	40-49 let	50-59 let	60+ let	celkem
Hlavní město Praha	1	115	448	139	26	4	733
Středočeský kraj	6	157	421	110	22	2	718
Jihočeský kraj	1	54	181	53	14	1	304
Plzeňský kraj	1	82	157	54	11	1	306
Karlovarský kraj	6	59	110	30	7	0	212
Ústecký kraj	11	143	266	76	22	4	522
Liberecký kraj	2	54	128	48	9	2	243
Královéhradecký kraj	6	81	171	61	4	0	323
Pardubický kraj	2	63	149	30	8	0	252
Vysočina	0	36	140	33	7	1	217
Jihomoravský kraj	9	116	334	78	16	1	554
Olomoucký kraj	8	79	204	58	8	3	360
Moravskoslezský kraj	14	188	401	127	23	1	754
Zlínský kraj	5	55	171	53	2	0	286
Ostatní*	2	149	246	66	6	0	469
Celkem	74	1 431	3 527	1 016	185	20	6 253

Trvalá adresa osoby - kraj	Průměrný měsíční počet příjemců (mužů) rodičovského příspěvku za rok 2009 podle věku						
	0-19 let	20-29 let	30-39 let	40-49 let	50-59 let	60+ let	celkem
Hlavní město Praha	2	109	456	141	25	5	738
Středočeský kraj	9	147	404	103	26	1	690
Jihočeský kraj	3	58	173	49	12	1	296
Plzeňský kraj	3	82	138	56	12	4	295
Karlovarský kraj	7	70	100	30	9	0	216
Ústecký kraj	17	140	235	79	23	3	497
Liberecký kraj	3	56	118	47	7	0	231
Královéhradecký kraj	6	67	142	50	8	0	273
Pardubický kraj	4	57	143	34	7	0	245
Vysočina	1	26	133	36	5	0	201
Jihomoravský kraj	7	99	304	80	14	1	505
Olomoucký kraj	8	66	182	55	8	2	321
Moravskoslezský kraj	21	193	381	122	18	6	741
Zlínský kraj	3	48	149	46	4	0	250
Ostatní*	2	157	240	71	5	1	476
Celkem	96	1 375	3 298	999	183	24	5 975

Trvalá adresa osoby - kraj	Průměrný měsíční počet příjemců (mužů) rodičovského příspěvku za rok 2010 podle věku						
	0-19 let	20-29 let	30-39 let	40-49 let	50-59 let	60+ let	celkem
Hlavní město Praha	1	92	396	134	21	7	651
Středočeský kraj	6	119	338	89	22	3	577
Jihočeský kraj	1	61	154	46	6	1	269
Plzeňský kraj	4	71	125	46	11	7	264
Karlovarský kraj	5	66	97	40	8	0	216
Ústecký kraj	19	128	207	74	16	7	451
Liberecký kraj	5	52	111	44	5	1	218
Královéhradecký kraj	6	56	133	56	9	1	261
Pardubický kraj	4	48	123	36	7	0	218
Vysočina	2	28	99	39	2	1	171
Jihomoravský kraj	6	94	261	82	10	1	454
Olomoucký kraj	7	60	172	40	10	1	290
Moravskoslezský kraj	19	177	323	124	15	7	665
Zlínský kraj	2	44	137	29	4	1	217
Ostatní*	0	156	216	63	5	2	442
Celkem	87	1 252	2 892	942	151	40	5 364

Trvalá adresa osoby - kraj	Průměrný měsíční počet příjemců (mužů) rodičovského příspěvku za rok 2011 podle věku						
	0-19 let	20-29 let	30-39 let	40-49 let	50-59 let	60+ let	celkem
Hlavní město Praha	2	93	443	143	28	7	716
Středočeský kraj	9	129	352	113	17	2	622
Jihočeský kraj	3	69	150	43	9	0	274
Plzeňský kraj	8	80	122	39	14	6	269
Karlovarský kraj	8	67	108	39	13	0	235
Ústecký kraj	15	143	233	89	13	6	499
Liberecký kraj	3	61	119	40	8	1	232
Královéhradecký kraj	5	67	144	54	12	1	283
Pardubický kraj	3	59	132	38	5	0	237
Vysočina	2	37	123	35	1	2	200
Jihomoravský kraj	3	113	292	81	12	2	503
Olomoucký kraj	9	71	175	48	9	1	313
Moravskoslezský kraj	19	202	349	127	21	6	724
Zlínský kraj	3	48	138	27	5	1	222
Ostatní*	1	166	214	53	8	1	443
Celkem	93	1 405	3 094	969	175	36	5 772

Trvalá adresa osoby - kraj	Průměrný měsíční počet příjemců (mužů) rodičovského příspěvku za rok 2012 podle věku						
	0-19 let	20-29 let	30-39 let	40-49 let	50-59 let	60+ let	celkem
Hlavní město Praha	5	99	438	163	27	6	738
Středočeský kraj	10	112	317	117	17	3	576
Jihočeský kraj	3	55	117	44	6	1	226
Plzeňský kraj	5	66	111	34	16	3	235
Karlovarský kraj	7	62	100	32	12	1	214
Ústecký kraj	18	133	207	89	17	6	470
Liberecký kraj	5	37	107	34	8	2	193
Královéhradecký kraj	7	60	118	40	7	1	233
Pardubický kraj	5	53	119	35	6	0	218
Vysočina	1	42	104	27	3	1	178
Jihomoravský kraj	7	98	231	80	13	3	432
Olomoucký kraj	6	72	146	43	12	2	281
Moravskoslezský kraj	32	164	278	93	23	7	597
Zlínský kraj	4	44	100	26	6	0	180
Ostatní*	1	198	260	64	9	0	532
Celkem	116	1 295	2 753	921	182	36	5 303

Trvalá adresa osoby - kraj	Průměrný měsíční počet příjemců (mužů) rodičovského příspěvku za rok 2013 podle věku						
	0-19 let	20-29 let	30-39 let	40-49 let	50-59 let	60+ let	celkem
Hlavní město Praha	5	98	425	181	25	7	741
Středočeský kraj	10	118	321	118	15	2	584
Jihočeský kraj	4	52	119	46	11	2	234
Plzeňský kraj	3	55	108	39	14	2	221
Karlovarský kraj	10	62	90	40	9	1	212
Ústecký kraj	24	134	198	100	17	3	476
Liberecký kraj	5	33	114	35	7	2	196
Královéhradecký kraj	7	58	115	39	8	1	228
Pardubický kraj	4	45	104	41	7	1	202
Vysočina	2	34	96	31	4	2	169
Jihomoravský kraj	10	93	242	86	12	3	446
Olomoucký kraj	5	71	145	46	10	3	280
Moravskoslezský kraj	16	153	251	89	23	3	535
Zlínský kraj	3	45	88	31	4	0	171
Ostatní*	0	205	272	67	7	1	552
Celkem	108	1 256	2 688	989	173	33	5 247

Trvalá adresa osoby - kraj	Průměrný měsíční počet příjemců (mužů) rodičovského příspěvku za rok 2014 podle věku						
	0-19 let	20-29 let	30-39 let	40-49 let	50-59 let	60+ let	celkem
Hlavní město Praha	7	104	422	175	29	7	744
Středočeský kraj	5	117	328	122	24	3	599
Jihočeský kraj	3	53	136	57	11	3	263
Plzeňský kraj	4	47	112	48	14	2	227
Karlovarský kraj	6	50	67	40	7	1	171
Ústecký kraj	20	132	188	94	22	1	457
Liberecký kraj	2	27	94	40	9	1	173
Královéhradecký kraj	3	48	104	53	8	2	218
Pardubický kraj	2	37	100	35	9	1	184
Vysočina	2	33	84	37	2	1	159
Jihomoravský kraj	5	80	254	90	19	3	451
Olomoucký kraj	2	64	160	45	8	4	283
Moravskoslezský kraj	9	138	237	98	23	3	508
Zlínský kraj	2	38	103	32	5	1	181
Ostatní*	1	174	260	67	6	1	509
Celkem	73	1 142	2 649	1 033	196	34	5 127

Trvalá adresa osoby - kraj	Průměrný měsíční počet příjemců (mužů) rodičovského příspěvku za rok 2015 podle věku						
	0-19 let	20-29 let	30-39 let	40-49 let	50-59 let	60+ let	celkem
Hlavní město Praha	1	109	455	194	35	10	804
Středočeský kraj	4	112	327	144	31	6	624
Jihočeský kraj	2	56	154	60	9	4	285
Plzeňský kraj	3	43	112	51	12	3	224
Karlovarský kraj	1	44	58	47	8	1	159
Ústecký kraj	11	111	198	81	25	2	428
Liberecký kraj	0	33	97	36	9	2	177
Královéhradecký kraj	3	43	104	51	9	1	211
Pardubický kraj	2	35	117	40	11	2	207
Vysočina	2	30	83	39	5	0	159
Jihomoravský kraj	2	81	242	108	21	3	457
Olomoucký kraj	2	57	142	40	13	3	257
Moravskoslezský kraj	8	130	244	100	26	2	510
Zlínský kraj	2	40	101	41	5	0	189
Ostatní*	1	169	241	56	6	1	474
Celkem	44	1 093	2 675	1 088	225	40	5 165

Trvalá adresa osoby - kraj	Průměrný měsíční počet příjemců (mužů) rodičovského příspěvku za rok 2016 podle věku						
	0-19 let	20-29 let	30-39 let	40-49 let	50-59 let	60+ let	celkem
Hlavní město Praha	2	117	480	206	36	6	847
Středočeský kraj	4	106	334	159	31	5	639
Jihočeský kraj	0	49	158	67	11	3	288
Plzeňský kraj	2	53	110	53	6	3	227
Karlovarský kraj	2	35	59	46	8	1	151
Ústecký kraj	5	122	193	96	32	4	452
Liberecký kraj	1	33	83	49	5	2	173
Královéhradecký kraj	0	37	118	49	10	2	216
Pardubický kraj	0	29	120	44	7	2	202
Vysočina	2	27	95	44	5	0	173
Jihomoravský kraj	1	81	241	118	20	3	464
Olomoucký kraj	3	53	122	55	10	3	246
Moravskoslezský kraj	6	117	241	108	21	4	497
Zlínský kraj	3	33	99	43	7	0	185
Ostatní*	1	131	241	52	6	0	431
Celkem	32	1 023	2 694	1 189	215	38	5 191

Trvalá adresa osoby - kraj	Průměrný měsíční počet příjemců (mužů) rodičovského příspěvku za rok 2017 podle věku						
	0-19 let	20-29 let	30-39 let	40-49 let	50-59 let	60+ let	celkem
Hlavní město Praha	1	125	536	219	43	8	932
Středočeský kraj	3	95	295	169	34	6	602
Jihočeský kraj	1	52	132	79	15	6	285
Plzeňský kraj	1	46	120	44	7	2	220
Karlovarský kraj	0	31	55	49	9	2	146
Ústecký kraj	5	114	186	91	26	7	429
Liberecký kraj	0	37	84	48	6	2	177
Královéhradecký kraj	0	40	112	54	10	1	217
Pardubický kraj	0	34	101	44	7	1	187
Vysočina	0	34	83	50	5	1	173
Jihomoravský kraj	0	78	240	113	17	4	452
Olomoucký kraj	3	42	129	64	7	4	249
Moravskoslezský kraj	12	115	237	120	21	5	510
Zlínský kraj	2	36	91	53	7	1	190
Ostatní*	1	114	192	49	6	0	362
Celkem	29	993	2 593	1 246	220	50	5 131

Trvalá adresa osoby - kraj	Průměrný měsíční počet příjemců (mužů) rodičovského příspěvku za rok 2018 podle věku						
	0-19 let	20-29 let	30-39 let	40-49 let	50-59 let	60+ let	celkem
Hlavní město Praha	2	130	544	254	45	7	982
Středočeský kraj	4	94	278	167	38	8	589
Jihočeský kraj	1	42	129	80	16	3	271
Plzeňský kraj	1	39	115	49	7	1	212
Karlovarský kraj	0	29	67	51	7	1	155
Ústecký kraj	3	105	206	95	19	5	433
Liberecký kraj	1	38	80	38	8	0	165
Královéhradecký kraj	0	44	110	53	7	1	215
Pardubický kraj	0	35	92	51	6	0	184
Vysočina	1	32	75	52	5	1	166
Jihomoravský kraj	2	75	236	127	17	5	462
Olomoucký kraj	1	45	132	64	4	2	248
Moravskoslezský kraj	6	106	233	121	21	3	490
Zlínský kraj	1	32	84	56	5	1	179
Ostatní*	0	129	187	42	4	0	362
Celkem	23	975	2 568	1 300	209	38	5 113

Trvalá adresa osoby - kraj	Průměrný měsíční počet příjemců (mužů) rodičovského příspěvku za rok 2019 podle věku						
	0-19 let	20-29 let	30-39 let	40-49 let	50-59 let	60+ let	celkem
Hlavní město Praha	2	135	522	269	39	6	973
Středočeský kraj	3	98	290	177	36	6	610
Jihočeský kraj	0	34	114	79	9	3	239
Plzeňský kraj	0	37	108	51	9	1	206
Karlovarský kraj	2	26	81	46	6	2	163
Ústecký kraj	7	87	174	88	21	3	380
Liberecký kraj	0	30	71	44	8	1	154
Královéhradecký kraj	2	38	107	55	6	1	209
Pardubický kraj	1	37	88	51	6	0	183
Vysočina	0	28	79	49	7	1	164
Jihomoravský kraj	1	74	215	130	17	5	442
Olomoucký kraj	3	33	125	69	6	1	237
Moravskoslezský kraj	4	92	237	112	16	3	464
Zlínský kraj	2	32	74	55	6	2	171
Ostatní*	1	128	189	47	3	0	368
Celkem	28	909	2 474	1 322	195	35	4 963

Zdroj: MPSV (OKStat, data k 10. 8. 2020)

* neuvedeno nebo bez trvalé adresy v ČR

Příloha č. 3: Plakát informující o možnosti dobrovolné účasti na výzkumu

Plakát k výzkumu zveřejněný na sociálních sítích

SUPER DAD!

HLEDÁ SE TÁTA

NA RODIČOVSKÉ DOVOLENÉ

- JSTE TÁTA NA RD?
- MÁTE "ODKROUCENÝ" ALESPŮŇ 1 ROK?
- NEBO TO MÁTE UŽ ZA SEBOU?
- MÁTE ODVAHU SDÍLET SVÉ ZKUŠENOSTI?

HLEDÁME PŘÁVĚ VÁS!

DO VÝZKUMU REALIZOVANÉHO V RÁMCI DIPLOMOVÉ PRÁCE NA UPOL HLEDÁME ÚČASTNÍKY (OTCE NA/PO RD A JEJICH PARTNERKY), KTEŘÍ JSOU OCHOTNI SDÍLET SVÉ ZKUŠENOSTI.

NAPIŠTE NÁM

Ozvěte se na
dominika.tvrda01@upol.cz
nebo na tel.: 776 578 481
a domluvíme podrobnosti.

Příloha č. 4: Informovaný souhlas s účastí na výzkumu

Informovaný souhlas s účastí na výzkumu v rámci diplomové práce

INFORMOVANÝ SOUHLAS

Pro výzkumný projekt: Diplomová magisterská práce na téma **Prožívání rodičovské dovolené z pohledu mužů, kteří ji absolvovali, a jejich partnerek**

Řešitelka projektu: Bc. et Bc. Dominika Tvrdá

Vážená paní, vážený pane,

jmenuji se Dominika Tvrdá a jsem studentka psychologie na Univerzitě Palackého v Olomouci. Obracím se na Vás s žádostí o spolupráci na kvalitativně orientovaném výzkumném projektu v rámci mé magisterské práce na téma *Prožívání rodičovské dovolené z pohledu mužů, kteří ji absolvovali, a jejich partnerek*. Ve své magisterské práci se chci zaměřit především na zkušenosti otců s tímto rodinným modelem péče o potomky.

Cílem výzkumného projektu je prozkoumat a popsat prožívání období rodičovské dovolené z pohledu mužů, kteří na RD nastoupili, a jejich partnerek. Snahou je zachytit vnímání zkušenosti, popsat případné kvalitativní změny a další souvislosti, které toto období do života respondentů přineslo. K získání těchto informací použiji obsahovou analýzu.

Průběh sběru dat bude probíhat tímto způsobem: S každým účastníkem výzkumného projektu se setkám na klidném místě dle individuální domluvy a budu mu pokládat předem připravené otázky týkající se různých okruhů z daného tématu. Následně se budu doptávat s ohledem na zaznamenané odpovědi, abych zachytila kontext individuálního prožívání jednotlivých účastníků projektu. Rozhovor bude

trvat přibližně jednu hodinu a bude nahráván na diktafon, abych ho následně mohla přepsat a zpracovat pomocí obsahové analýzy.

Všechna získaná data jsou anonymní a bude s nimi nakládáno v souladu se zákonnými normami. Veškeré získané informace nebudou sdělovány dalším osobám. V případě dotazů mě kontaktujte na e-mail: dominika.tvrda01@upol.cz nebo telefon: 776 578 481.

Pokud s účastí na projektu souhlasíte, připojte k tomuto textu podpis, kterým vyslovujete souhlas s níže uvedeným prohlášením.

Prohlášení

Prohlašuji, že souhlasím s účastí na výše uvedeném projektu. Řešitelka projektu mne informovala o podstatě výzkumu a seznámila s cíli, metodami a postupy, které budou při výzkumu používány. Souhlasím s tím, že všechny získané údaje budou anonymně zpracovány, použity jen pro účely výzkumu a že výsledky výzkumu mohou být anonymně publikovány.

Měl/a jsem možnost vše si pečlivě, v klidu a v dostatečně poskytnutém čase zvážit, měl/a jsem možnost se řešitelky zeptat na vše, co jsem považoval/a za pro mne podstatné a potřebné vědět. Na tyto mé dotazy jsem dostala jasnou a srozumitelnou odpověď. Jsem informován/a, že mám možnost kdykoliv od spolupráce na projektu odstoupit, a to i bez udání důvodu.

Tento informovaný souhlas je vyhotoven ve dvou stejnopisech, každý s platností originálu, z nichž jeden obdrží moje osoba a druhý řešitelka projektu.

Jméno, příjmení a podpis řešitelky projektu: Bc. et Bc. Dominika Tvrdá

V.....dne..... podpis:.....

Jméno, příjmení a podpis účastníka projektu:.....

V.....dne..... podpis:.....

Příloha č. 5: Anamnestický dotazník

Anamnestický dotazník výzkumného šetření v rámci diplomové práce

ANAMNESTICKÝ DOTAZNÍK

Prosím o pravdivé vyplnění následujících údajů před samotným zahájením polostrukturovaného rozhovoru. Tyto informace jsou anonymní a nebudou sdělovány dalším osobám. Získané údaje budou sloužit výhradně pro účely výzkumného šetření v rámci diplomové práce „*Prožívání rodičovské dovolené z pohledu mužů, kteří ji absolvovali, a jejich partnerek*“ a žádám je, abych zachytila komplexní charakteristiku respondentů výzkumu. V rámci ochrany osobních údajů nebudou jména (nebo jména jiných osob Vámi zmíněná) zveřejňována.

Pohlaví:.....

Jméno a příjmení (můžete uvést pouze iniciály):.....

Věk:.....

Nejvyšší dosažené vzdělání:.....

Povolání (současné nebo poslední před RD):.....

Pracujete jako zaměstnanec, nebo OSVČ?.....

Rodinný stav:.....

Počet dětí (vlastní i nevlastní) a věk:.....

Absolvoval/a jste již v minulosti rodičovskou dovolenou?.....

Pokud jste již někdy byl/a na RD, doplňte prosím, kolikrát:.....

Jak dlouho jste v současnosti na RD?.....

Na jak dlouhé období máte rodičovskou dovolenou naplánovanou?.....

Příloha č. 6: Okruhy otázek polostrukturovaného rozhovoru

Okruhy otázek pro rozhovor s muži v rámci výzkumného projektu

Jaké argumenty Vás vedly k rozhodnutí zvolit tento rodinný model v péči o dítě/děti?
Které argumenty podle Vás naopak stály proti tomuto rozhodnutí?
Co z toho pro Vás bylo při rozhodování nejdůležitější?
Jak dlouho jste nad rozhodnutím s partnerem uvažovali?
Jaká byla prvotní reakce Vašeho okolí (rodina, přátelé...)?
Jaký mělo toto rozhodnutí vliv na Váš pracovní život?
Jak nyní vnímáte své postavení na pracovním trhu?
Můžete popsat, jak vypadá (vypadal v té době) Váš běžný den (od rána do večera)?
Jak nejraději trávíte (trávil jste) čas s dítětem/děťmi?
Jaké činnosti nebo aktivity převládají (převládaly) ve Vašem běžném denním režimu?
Plánujete (plánoval jste) společné aktivity s dítětem/děťmi dopředu, nebo spíše spontánně?
Poznal jste se v této době s dalšími rodiči? Třeba v rámci dětských skupinových aktivit apod.?
Jak jste se mezi ostatními rodiči cítil?
Jak nejraději s rodinou relaxujete?
Jsou činnosti nebo aktivity, kterým se s dětmi nevěnujete a chtěl byste?
Na co kladete při výchově největší důraz?
Jak se cítíte (jste se cítil) v roli otce na RD?
Jak u Vás doma funguje (fungovalo při RD) rozdělení povinností? Mění se (měnilo se) to někdy a jak, nebo máte pevně daný systém? Změnilo se to nějak od předchozího uspořádání před RD?
Jak ve vaší domácnosti rozhodujete o financích?
Máte (měl jste) svůj příjem peněz při RD? Jak to vnímáte?
Co se změnilo ve Vašem životě, když jste se stal otcem na RD?
Proměnil se nějak vztah s partnerkou? Jak konkrétně (komunikace, společné trávení času, intimní život...)?
Čím Vás partnerka překvapila?
Jak trávíte společný čas s partnerkou, když jste jen sami dva?
Trávíte volný čas i bez rodiny? Jakým způsobem?
Udržujete kontakt s přáteli? Jakou formou, jak často? Získal jste nějaké nové přátele?
Jak Vaši rodičovskou vnímá s odstupem času vaše nejbližší okolí?
Jak obvykle trávíte čas, když se Vaše partnerka vrátí domů z práce (v době Vaší RD)?
Jak po této zkušenosti s RD nahlížíte sám na sebe?
Změnilo se u vás něco (postoje, názory, mínění...)?
Vnímáte teď nějaké situace v životě jinak než dříve? Co konkrétně? Čím Vás tohle období překvapilo?
Jaké emoce prožíváte, nebo jste prožíval, nejčastěji při RD?
Máte pocit, že vám tohle období něco vzalo?
Co jste naopak díky tomu získal?
Co Vás na tom nejvíc těší/těšilo? Co vás na tomhle období nadchlo?
Je něco, co Vám dává/dalo na rodičovské nejvíc zabrat? Co konkrétně?
Jak si myslíte, že jste se zhostil role hlavního pečujícího rodiče na RD?
Splnilo období rodičovské dovolené očekávání, které jste měl?
Co byste chtěl, aby si Vaše dítě z dětství zapamatovalo?

Okruhy otázek pro rozhovor se ženami v rámci výzkumného projektu

Jaké aspekty Vás vedly k rozhodnutí zvolit tento rodinný model v péči o dítě/děti?

Jaké aspekty podle Vás naopak stály proti tomuto rozhodnutí?

Co z toho pro Vás bylo při rozhodování nejdůležitější?

Jak dlouho jste nad rozhodnutím s partnerem uvažovali?

Jaká byla prvotní reakce Vašeho okolí (rodina, přátelé, kolegové...)?

Jak vnímáte své postavení na pracovním trhu?

Jak máte (jste měla) rozvrženou pracovní dobu?

Můžete popsat, jak vypadá (vypadal) Váš běžný den (od rána do večera)?

Jak nejraději trávíte čas s dítětem/děťmi?

Jak nejraději s rodinou relaxujete?

Co považujete ve výchově za nejdůležitější?

Jak u Vás doma funguje (fungovalo) rozdělení povinností? Mění se to někdy a jak, nebo máte pevně daný systém? Změnil se nějak oproti předchozímu uspořádání?

Jak ve vaší domácnosti rozhodujete o financích? Kdo má hlavní slovo?

Jak obvykle trávíte (nebo jste obvykle trávila) čas po návratu domů z práce?

Trávíte (trávila jste) volný čas i bez rodiny? Jakým způsobem?

Jak se cítíte (jste se cítila) ve Vaší roli v rodině, kdy jste se stala hlavní živitelem?

Proměnil se nějak vztah s partnerem (v té době)? Jak konkrétně (komunikace, společné trávení času, intimní život...)?

Čeho si na partnerovi nejvíce vážíte?

Čím Vás partner překvapil v té době? Ať už pozitivně či negativně...

Jak trávíte (jste v té době trávili) společný čas s partnerem, když jste (byli) sami dva?

Jak po této zkušenosti nahlížíte sama na sebe?

Změnilo se u vás něco (postoje, názory, mínění...)?

Vnímáte teď nějaké situace v životě jinak než dříve? Co konkrétně?

Jak Vaše rozhodnutí nastoupit do práce vnímá (vnímalo) s odstupem času vaše nejbližší okolí?

Udržujete (udržovala jste) kontakt s přáteli? Jakou formou, jak často?

Čím Vás tohle období překvapilo?

Je něco, co Vám v této situaci dává (dávalo) nejvíc zabrat? Co konkrétně?

Co Vás na tom nejvíc těší (těšilo)?

Objevilo se něco, co pro Vás bylo třeba i nepříjemné?

Splnilo toto rozhodnutí Vaše očekávání, které jste měla?

Pokud byste měla jít do tohoto modelu péče o potomka znovu, udělala byste něco jinak?

Co Vám pomohlo k tomu, abyste zvládla skloubit nároky pracovního a rodinného života? Je něco, co byste v rámci toho chtěla mít nastavené jinak?

Jaká pozitiva Vám tohle období dalo?

Příloha č. 7: Klasifikace kategorií z otevřeného kódování

1. Kategorie: Rozhodující aspekty

Subkategorie: Priority
Subkategorie: Pracovní oblast
Subkategorie: Individuální potřeby

2. Kategorie: Sociální kontext

Subkategorie: Hodnocení okolí
Subkategorie: Sociální kontakty
Subkategorie: Sociální podpora
Subkategorie: Zkušenosti okolí
Subkategorie: Individuální charakteristika

3. Kategorie: Způsoby zvládnání

Subkategorie: Pozitivní očekávání a hodnoty
Subkategorie: Opora
Subkategorie: Společná zodpovědnost
Subkategorie: Forma trávení času
Subkategorie: Udržení času pro sebe
Subkategorie: Efektivní organizace

4. Kategorie: Vnímaná pozitiva

Subkategorie: Splněná očekávání
Subkategorie: Upevnění vztahů
Subkategorie: Ocenění partnera
Subkategorie: Zkušenosti
Subkategorie: Prostor pro změnu

5. Kategorie: Vnímané těžkosti

Subkategorie: Fyziologické projevy
Subkategorie: Negativní zpětná vazba
Subkategorie: Druhá šichta
Subkategorie: Skloubení povinností
Subkategorie: Finanční závislost
Subkategorie: Čas
Subkategorie: Ztráty
Subkategorie: Postoj partnera

6. Kategorie: Proměny

Subkategorie: Změna postoje
Subkategorie: Změna hodnot
Subkategorie: Změna vztahů
Subkategorie: Domácnost

Subkategorie: Pracovní změny

7. Kategorie: Vystřídání se v roli

Subkategorie: Péče o děti

Subkategorie: Péče o domácnost

Subkategorie: Zapojení do pracovního života

8. Kategorie: Pracovní oblast

Subkategorie: Pracovní podmínky

Subkategorie: Postavení na pracovním trhu

Subkategorie: Pracovní spokojenost

9. Kategorie: Emoční kontext modelu péče o potomky

Subkategorie: Pozitivní emoce a pocity

Subkategorie: Negativní emoce a pocity

Příloha č. 8: Vyjádření vztahů mezi kategoriemi pomocí kódovacího paradigmatu

Diagram kategorií uvedených do vztahů podle paradigmatického modelu v rámci zakotvené teorie

